

บทที่ 3

การฝึกหัดตัวทศกัณฐ์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์

ในบทนี้จะกล่าวถึง องค์ความรู้สำคัญของผู้ฝึกหัดเป็นตัวยักษ์ทุกคนจะต้องศึกษา ได้แก่แม่ท่ายักษ์ และเพลงเชิด ซึ่งถือว่าเป็นหลักของท่ายักษ์ที่สามารถนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการแสดงต่างๆ ได้หลากหลาย นอกจากนั้นยังกล่าวถึงวิธีการจับท่า เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของท่ารำซึ่งเป็นความรู้ที่ใช้ควบคู่กับการศึกษาแม่ท่าเพลงเชิดดังกล่าว หัวข้อลำดับต่อไปแสดงถึงเกณฑ์การคัดเลือกผู้ที่จะฝึกหัดเป็นทศกัณฐ์ รวมทั้งการฝึกหัดอิริยาบถเฉพาะตัวทศกัณฐ์ ดังมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

3.1 แม่ท่ายักษ์

แม่ท่ายักษ์ คือ กระจับปี่ท่าที่รวมท่าย่อยต่างๆ หลายสิบท่าเข้าไว้ด้วยกัน มี 5 กระจับปี่ท่า ไม่มีชื่อเรียกเฉพาะ แต่ใช้เรียกด้วยหมายเลขกำกับ คือ แม่ท่าที่ 1 ถึง แม่ท่าที่ 5 ท่าตอนต้นก่อนถึงกระจับปี่แม่ท่านั้น เริ่มจากท่านั่งไหว้ หรือท่าถวายบังคม จนถึงท่าปาก วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะขอเรียกว่ากระจับปี่ท่าที่นำเข้าสู่แม่ท่าหลักทั้ง 5 ท่า กระจับปี่แม่ท่าทั้งหมดใช้เพลงกราวในประกอบ เมื่อจบแม่ท่าจะศึกษาท่าเพลงเชิด ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่แสดงกิริยาไปมาของตัวโขนประกอบด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเชื่อมโยงการออกแม่ท่าให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

แม่ท่ายักษ์ ถือว่าเป็นกระจับปี่ท่าหลักที่สำคัญของผู้เรียนเป็นตัวยักษ์ที่ต้องศึกษาและฝึกฝนอยู่เป็นประจำ อาจารย์ราชมพ โปธิเวส ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยของสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร กล่าวถึงแม่ท่ายักษ์ว่า “แม่ท่าเป็นหัวใจของผู้ฝึกหัดเป็นตัวยักษ์ เพราะเป็นท่าหลักของท่าเต้นท่ารำ เปรียบได้กับการรำเพลงช้าเพลงเร็วของละคร และท่าทางต่างๆ ในการแสดงนั้นย่อมนำมาจากท่าในแม่ท่าเป็นหลัก” (ราชมพ โปธิเวส, สัมภาษณ์ 8 กันยายน 2540) วัตถุประสงค์สำคัญของการฝึกหัดแม่ท่า เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักจัดระเบียบส่วนต่างๆ ของร่างกายที่ใช้ประกอบเป็นท่าเต้นท่ารำ อาทิ มือ แขน ศีรษะ ลำตัว ขา และเท้า ให้เข้ารูปตามท่าของยักษ์

ด้านการเรียนการสอน หรือการต่อท่ารำ อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย ให้ความเห็นว่า “ครูมีความสำคัญมากสำหรับการสอนแม่ท่ายักษ์ เพราะต้องแม่นยำ และรู้หลักการต่อท่าอย่างดี ครูจะต่อทำให้ผู้เรียนที่ละท่าด้วยการสาธิตแต่ละขั้นตอน เรียกว่า “ปิดจิ้งหะ” ฉะนั้นจึงต้องเข้าใจวิธีแบ่งจิ้งหะของท่ารำอย่างชัดเจน การปฏิบัติควรให้นักเรียนนับจิ้งหะตั้งๆ เพื่อความพร้อมเพรียง เมื่อชำนาญแล้วจึงให้ผู้เรียนปฏิบัติแบบต่อเนื่อง หรือ “เปิดจิ้งหะ” ต่อไป

การฝึกหัดที่ตีครูควรฝึกฝนด้านทักษะให้มากในทำหนึ่งต้องทำซ้ำ ๆ หลายครั้งจนเกิดความชำนาญ และเพื่อให้ครูมีโอกาสแก้ไขท่ารำของผู้เรียนได้ทั่วถึง” (จตุพร รัตนวราหะ, สัมภาษณ์ 31 สิงหาคม 2540) การฝึกหัดแม่ท่าจึงมีความสำคัญต่อผู้เรียนมาก เพราะเป็นการปูพื้นฐานของท่ายักข์แก่ผู้เรียน การแสดงแบบท่าเด่นท่ารำของครู จึงเป็นความตั้งใจ และเกิดอิทธิพลในการเลียนแบบของผู้เรียน ครูจึงควรแสดงท่ารำที่สมบูรณ์ ให้หลักในการจดจำและวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ควรเน้นเรื่องหลักความถูกต้องของท่ารำตามแบบแผนมากกว่าจำนวนท่าที่ต่อให้ผู้เรียน ครูโบราณเปรียบเทียบแม่ท่าเหมือนกับยาหม้อใหญ่ เพราะนอกจากจะมีปริมาณมากแล้วยังมีรสชาติขมขึ้นอีกด้วย แต่ยานั้นมีคุณอนันต์แก่ผู้บริโภคนั่นคือ แม่ท่าก็ย่อมมีคุณประโยชน์มหาศาลแก่ผู้เรียนเช่นเดียวกัน

ก่อนจะกล่าวถึงท่าเด่นท่ารำในแม่ท่ายักข์ จะได้อธิบายคำศัพท์และสัญลักษณ์ที่ใช้ในตารางการนำเสนอท่ารำ ดังนี้

ศัพท์เฉพาะของยักข์

ถ้อยคำที่ใช้เรียกขานในการปฏิบัติท่าเด่น ท่ารำ ของแม่ท่ายักข์และเพลงเชิด มี 3 ลักษณะ คือ ชื่อท่า เป็นชื่อเฉพาะของลักษณะท่าที่มีมาแต่เดิม เป็นที่หมายรู้กันระหว่างครูกับศิษย์ หรือศิลปินกลุ่มเดียวกันในการฝึกหัดและการแสดง

คำเรียก ถ้อยคำที่ใช้เรียกขานในการฝึกหัด อาจเป็นท่าทางหรือกิริยาปลีกย่อย ซึ่งยังมิได้มีการตกลงกันแน่ชัดว่าเป็นชื่อท่าหรือนาฏยศัพท์

นาฏยศัพท์ ลักษณะของท่ารำปลีกย่อยที่เป็นแบบอย่างเฉพาะ มักเป็นลีลาเชื่อมโยง ส่วนใหญ่จะสื่อความหมายกันในการเรียนการสอน

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอใช้คำทั้ง 3 ลักษณะนี้ว่าศัพท์เฉพาะของยักข์

จังหวะดนตรี ได้แก่ จังหวะของเพลงที่ใช้ประกอบท่ารำท่าเด่นนั้น อาจกำหนดได้จากจังหวะของเครื่องกำกับจังหวะหน้าทับของเพลง เช่น กลอง หรือกำหนดจากจังหวะสามัญของเพลง ในกรณีที่เพลงนั้นไม่ใช้กลองเป็นเครื่องกำกับจังหวะ เช่น เพลงสาธุการ เชิดฉิ่ง รัว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติตามจังหวะดนตรีต้องสอดคล้องประสาน กับท่วงทำนองหรือประโยคของเพลงด้วย

จังหวะกราวใน ได้แก่ จังหวะของกลองทัดที่ตีกำกับจังหวะเพลงกราวใน การปฏิบัติจะตีสี่ครั้ง นับเป็นหนึ่งจังหวะ โดยกระชั้นจังหวะที่หนึ่งและจังหวะที่สองเข้าด้วยกัน จะได้ยินเป็นเสียง ต้ม, ต้ม-ตัม-ตัม หรือ ต่อม, ต่อม-ต่อม-ต่อม

เว้นจังหวะ (เว้น) ก่อนการปฏิบัติทำรำนั้น ให้เว้นหนึ่งจังหวะใหญ่ ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามปกติของทำยักซ์

ติดจังหวะ (ติด) หมายถึงให้ปฏิบัติทำรำนั้นต่อเนื่องได้โดยทันที

สัญลักษณ์ เกี่ยวกับจังหวะของการปฏิบัติ

1-2-3 หมายถึง การปฏิบัติที่มี 3 จังหวะเท่าๆ กัน

1, 2-3 หมายถึง ให้กระชั้นจังหวะที่ 1 และจังหวะที่ 2 เข้าด้วยกัน ส่วนจังหวะที่ 3 ดำเนินตามปกติ

จังหวะใหญ่ (เพลงเชิด) สามารถกำหนดได้จากการตีไม้กลองที่ติดต่อเนื่องกันสี่ครั้ง แต่เนื่องจากเพลงเชิดมีการดำเนินไม้กลองเป็นจังหวะติดต่อกันไป การกำหนดจังหวะใหญ่ จึงควรพิจารณาถึงการตีไม้กลองทั้งสี่จังหวะ ต้องสอดคล้องประสานกับท่วงทำนองหรือประโยคของเพลงเป็นสำคัญด้วย

สัญลักษณ์ เกี่ยวกับการเคาะไม้กำกับจังหวะการฝึกหัด

/ หมายถึง การเคาะไม้หนึ่งครั้ง ใช้ได้กับทำดังนี้

- เหลียว
- ยักคอ
- โย้ตัวแก้ครึ่ง
- การฝึกในลักษณะปิดจังหวะ
- การฝึกทำเบ็ดเตล็ดต่างๆ
- ใช้เคาะควบกับการเคาะลักษณะอื่นๆ
- โย้ตัวแล้วยกเท้า
- จังหวะการเต้น
- ใช้ตัว

// หมายถึง การเคาะไม้สองครั้งติดต่อกัน ใช้กับท่าหลักหรือท่าที่ปฏิบัติลักษณะเปิดจังหวะ เช่น ตะลิกติก ทอนเท้าขึ้น กระทึบกลับ ฯลฯ

..... หมายถึง การเคาะรัวไม้ ใช้กับท่าต่อเนื่อง เช่น เดินมือ เก็บ จังหวะยึดตัว หรือยึดขา จังหวะห่มเข้า (เชิดฉิ่ง) และสามารถใช้ประกอบกับการเคาะไม้ลักษณะอื่นๆ เช่น ...../ (รัวไม้แล้วเคาะหนึ่งครั้ง)

หมายถึง

- ยืดยวบ
- ยืดกระทบ
- เก็บแล้วยกเท้า
- เก็บแล้วขึ้น
- โย้ตัวแล้วยกเท้า
- เก็บแล้วกระโดด
- หรือใช้ในรูปแบบอื่นๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 8 แสดงท่าถวายบังคมหรือนั่งไหว้

ตารางที่ 2 แสดงท่าชกซ์และเพลงเซ็ด

ศัพท์เฉพาะของชกซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
<p>ถวายบังคม หรือนั่งไหว้</p>	<p>นั่งคุกเข่า แยกปลายเข่าออกทางด้านข้างให้กว้างที่สุด แล้วยกลำตัวขึ้นพอให้ก้นพ้นส้นเท้า ตั้งลำตัวและศีรษะตรง เปิดปลายคาง มือทั้งสองทำวงล่าง ที่หน้าขา ด้านหน้ามีไม้กระบองสำหรับฝึกหัดวางอยู่ห่างจากลำตัว พอเอื่อมหีบได้สะดวก กระทบกันหรือกระทบจังหวะ คลายมือทำวง นำฝ่ามือมาบรรจบกันลักษณะประนมมือใ้ นิ้วทั้งสี่เรียงชิดกัน เปิดปลายนิ้วออก โนมลำตัวมาข้างหน้าเล็กน้อย ยกมือที่ประนมเดินมือขึ้นช้าๆ ลักษณะงอข้อศอกและตกปลายนิ้วลงพองาม เมื่อหัวแม่มือจรดหน้าผากตอนบน (ตีนผม) จึงตั้งปลายนิ้วขึ้นพร้อมทั้งกระทบจังหวะอีกครั้งหนึ่ง</p>	<p>จังหวะเคาะไม้ ...../หรือ/ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวใน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
	<p>กระทบจิ้งหะ เดินมือลงช้าๆ ตั้งปลายนิ้วขึ้น เมื่อเลยระดับลึนปีลงมาเล็กน้อย วาดมือตกปลายนิ้ว แล้วจึงตั้งมือประนมที่อก ให้ปลายนิ้วหัวแม่มือจรดลึนปี พร้อมกับกระทบจิ้งหะอีกครั้งหนึ่ง</p>	<p>จิ้งหะไม้เคาะ ...../ จิ้งหะดนตรี ติด และสามจิ้งหะกราวโน</p>
คว่าอาวุธ (กระบอง)	<p>โน้มลำตัวมาด้านหน้าเล็กน้อย ลดมือทั้งสองที่ประนมลงเบื้องล่าง มือซ้ายท้าวที่หน้าขวา มือขวาจับด้ามอาวุธ (กระบองฝัก) โบกหน้าตรง สายตาไม่ลดลงมองมือ</p>	<p>จิ้งหะไม้เคาะ ..... จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะกราวโน</p>
ชยับเท้าขวาดั่งเข้า	<p>ชักเท้าขวาขึ้นวางตั้งเข้า ให้ส้นเท้าขวาตรงกับเข้าซ้าย แเบเข้าไปทางขวา พร้อมกับยกลำตัวขึ้นมือทั้งสองท้าวล่างทั้งน้ำหนักไปทางเข้าขวาเล็กน้อย</p>	<p>จิ้งหะไม้เคาะ / จิ้งหะดนตรี ติดและหนึ่งจิ้งหะกราวโน</p>
เหลียวทางขวา	<p>สลัดโบหน้าเหลียวทางขวา</p>	<p>จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและหนึ่งจิ้งหะกราวโน</p>
เหลียวกลับ	<p>สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดังเดิม</p>	<p>จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและหนึ่งจิ้งหะกราวโน</p>
ยิดตัวขึ้นเก็บ	<p>ใช้กำลังจากหน้าขา ยกลำตัวขึ้นช้าๆ พอทรงตัวได้ด้วยเท้าขวา จึงยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบน่องแล้ววางเท้าซ้าย “เก็บ”</p>	<p>จิ้งหะไม้เคาะ ..... จิ้งหะดนตรี ติดและสองจิ้งหะกราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักซ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวาขึ้นแบะเข้า และหนีบน่อง ส่วนเท้าซ้ายที่ยืนนั้นให้แบะเข้าและย่อลงเช่นกัน	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ยัดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยัดกระทบ เท้าซ้าย วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา	จิ้งหะเคาะไม้.../ จิ้งหะดนตรี เว้นและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวทางขวา เอียงใบหูซ้าย (ทิ้งปลายหู) เล็กน้อย	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งกราวโน
ตะลิกตีก	ปฏิบัติท่า ตะลิกตีก	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้นและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ยัดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยัดขาขวาขึ้นสุดเข้า กระทบเท้าขวา วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่ทางเข้าซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้ ..../ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวทางซ้าย	สลัดใบหน้าเหลียวทางซ้าย เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครศรี ดิดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ทอนเท้า	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา น้าหนักอยู่ที่กลาง ขาทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนครศรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
กระต๊อบฟัน	ปฏิบัติกระต๊อบฟัน	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนครศรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ชักเท้าหมุนตัวทางขวา	ชักเท้าขวาเข้าหาลำตัว หนีบน่อง หมุนตัว มาทางขวา (ขวาหัน) ขณะที่ใบหน้ายังอยู่ที่เดิม เอียงหูขวาเล็กน้อย ชักมือซ้ายลงทำวงล่าง แล้ว วางเท้าขวาชิดสันเท้าซ้าย ลักษณะย่อเข่าอยู่และ ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบน่อง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครศรี ดิดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดกระต๊อบเงื่อ	ปฏิบัติยึดกระต๊อบเงื่อ	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนครศรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ดัดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ดัดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ทอนเท้าทางขวา หน้าตรง	จังหวัดที่ 1 ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบน้อง เบาะเข้า วางเท้าซ้ายชิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นลักษณะ เดียวกัน จังหวัดที่ 2 วางเท้าขวาลงให้ได้เหลี่ยม นำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง พร้อมกับสลัดหน้ามา ตรงกลางในจังหวัดเดียวกัน	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี ดัดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ตะลิกติก	ปฏิบัติทำตะลิกติก	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เดินสลิปที่ (ครั้ง)	เมื่อผู้เรียนปฏิบัติท่าตะลิกติก เป็นท่าที่ ยกเท้าซ้ายค้างไว้ แล้วให้เดินลงเท้าตามจังหวัด เริ่ม กระทับเท้าขวาลงที่เดิมให้นับเป็นหนึ่ง และนับต่อไปเมื่อเท้าขวาลงพื้นทุกครั้ง จนครบสลิป ครั้งที่สลิป ให้วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข่าทั้งสอง ท่าเดินสลิปนี้เห็นได้ว่ามีวิธีเดินเช่นเดียวกับการเดินเสา	จังหวัดเกาะไม้ เกาะตามจังหวัดเดินจังหวัดดนตรี เว้นและ หกจังหวัดกราวใน
ตะลิกติก	ปฏิบัติตะลิกติกอีกครั้งหนึ่ง	จังหวัดเกาะไม้//จังหวัดดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวัดกราวใน
ยึดกระทบ หมุนตัวทางขวา	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายชิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้น พร้อมกับใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก หมุนตัวทางขวาครึ่งรอบวงกลม (ลำดับลักษณะกลับหลังหัน) ชักมือขวาที่เงือลงวงล่างไบหน้าหันทางขวา โดยเอียงหูซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้..../จังหวัดดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวัดกราวใน
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดขาซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวัดเกาะไม้..../จังหวัดดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวัดกราวใน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
กระต๊อบพินหน้าเสี้ยว	ปฏิบัติเช่นเดียวกับกระต๊อบพินหน้าอัด (หน้าตรง) แตกต่างกันในจังหวัดที่ 1 ขณะกระต๊อบเท้าขวาให้เบี่ยงลำตัวกลับมาเป็นหน้าตรง คือ ให้ผู้เรียนหันตัวมาทางขวา (ขวาหัน) ส่วนจังหวัดปฏิบัติต่อไป ปฏิบัติเช่นเดียวกับกระต๊อบพินหน้าอัดที่ผ่านมาแล้ว	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ชักเท้าหมุนตัวทางขวา	เมื่อกระต๊อบพินแล้ว เป็นท่าซำกับท่าที่ผ่านมาแล้ว คือชักเท้าขวาหนีบร่องหมุนตัวทางขวา ลดมือซ้ายลงทำวงล่าง วางเท้าขวาชิดสันเท้าซ้าย แล้วยกเท้าซ้ายขึ้น หน้าหันทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ยิดกระทบเง้อ	ปฏิบัติยิดกระทบเง้อ	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางซ้ายดังเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ยี่ดยุบ ลงเหลี่ยม	ยี่ดขาซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี ติดและ สองจิ้งหะกราวโน
ทอนเท้าทางขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
กระทีบกลับ	ปฏิบัติกระทีบกลับ	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวโน
โย้ หมุนตัวมา หน้าเสี้ยว	จิ้งหะที่ 1 โย้ตัวถ่าหน้าหนักมาทางเข้าซ้าย เมื่อโย้ตัวกลับ ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาขึ้น หนีบน้องแบะเข้า หมุนตัวไปทางขวาครึ่งรอบ วงกลม ใบหน้าหันทางขวา จิ้งหะที่ 2 วางเท้าซ้ายชิดสันเท้าขวา ใช้เท้า ซ้ายเป็นหลัก หมุนตัวต่อมาอีกครั้งรอบ หันหน้า ไปทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
ลงเสี้ยว	ปฏิบัติทำลงเสี้ยว (ทำเงื่อ)	จิ้งหะเคาะไม้.../ จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวโน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวมาทางซ้ายดั้งเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม	ยึดขาซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้.../ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ทอนเท้าทางขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
กระทึบกลับ	ปฏิบัติกระทึบกลับ	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวใน
โย้หมุนตัวมาหน้าอัด	โย้ตัว ถ่ายน้ำหนักมาที่เข้าซ้าย ใช้เท้าขวาเป็นหลัก ยกเท้าซ้ายขึ้นแบะเข้าหนีบร่อง หมุนตัวทางขวาจากหน้าเสี้ยวมาเป็นหน้าอัด (ตรง) ขณะที่หมุนตัว มือทั้งสองทำวงและกันเข้าไว้ เมื่อถึงที่จึงวางเท้าซ้ายชิดสันเท้าขวา และยกเท้าขวาขึ้นลักษณะเดียวกัน	จิ้งหะเคาะไม้..../ หรือ / จิ้งหะดนตรี เว้นและหนึ่งจิ้งหะ กราวใน
ยิดกระทาบ ลงเหลี่ยม	ยิดขาซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทาบ วางเท้าขวา ลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ทางเข้าขวา	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวใน
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวใน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวใน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
ตะลึงตึก	ปฏิบัติตะลึงตึก	จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดขาซ้ายชั้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงเหลี่ยม นำหนักอยู่ทางเข้าซ้าย	จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน
เหลียวทางซ้าย	สลับใบหน้าเหลียวทางซ้าย เอียงใบหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
เหลียวกลับ	สลับใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
ทอนเท้า	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา (นำหนักกึ่งกลาง)	จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน
ออกมือจับคว่ำ หน้าตรง	หลังจากทอนเท้าผู้เรียนอยู่ในท่าย่อเหลี่ยม หน้าอัด นำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง ออกมือทั้ง สองจับคว่ำตรงหน้า ให้มือห่างกันประมาณหนึ่ง ฝ่ามือ งอแขนเล็กน้อย มือขวาถืออาวุธหักข้อมือให้ ปลายอาวุธชี้ลง	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ยึดยุบ คลายจับ	ยึดเข้าทั้งสองชั้นซ้ำๆ พร้อมกับเดินมือทั้งสองยกขึ้นระดับหางคิ้ว แล้วหงายออกด้านข้างลำตัว เมื่อเข้าตึง ปล่อยจับเป็นหงายมือ แล้วยุบตัวย่อเข่าลงเหลี่ยมทันที ปลายนิ้วมือจรดเข้า มือขวาที่ถืออาวุธหักข้อมือ หงายท้องแขนขึ้น ข้อมือด้านล่างจรดเข้าเช่นกัน ให้ปลายอาวุธเฉียงไปด้านหลัง	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร ติดและ สามจังหวัดกราวใน
แบกกระบอง ป้องกัน	ปฏิบัติแบกกระบองป้องกัน	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวใน
โย้ตัว ยกเท้าซ้าย	โย้ตัวถ่วงน้ำหนักมาทางเข้าซ้าย เมื่อโย้ตัวกลับ ยกเท้าซ้ายขึ้นแบะเข้า หนีบร่อง ทำนี้ควรระวัง มิให้ขยับเท้าขวาก่อนการยกเท้าซ้าย	จังหวัดเกาะไม้..../ หรือ / จังหวัดนคร เวินและหนึ่งจังหวัด กราวใน
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดขาขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย มือทั้งสองทำวงล่างใบหน้าหันเฉียงทางซ้าย สายตาชำเลืองมองต่ำ	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร เวิน และหนึ่งจังหวัด กราวใน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย สลัดใบหน้าตรงในจังหวัดที่ 3 (พร้อมกับจังหวัดทอดเท้าขวาลงกับพื้น)	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร เวิน และหนึ่งจังหวัด กราวใน

ศัพท์เฉพาะของชกมวย	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
เหลียวทางซ้าย	สลัดใบหน้าเหลียวทางซ้าย เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาลึกน้อย	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ตัดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ตัดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
ยึดยุบลงเหลี่ยม	ยึดขาซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข่าทั้งสอง	จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี ตัดและ สองจังหวะกราวโน

ภาพที่ 9 แสดงกระบวนท่าแจกไม้

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
<p>กระบวนท่าแจกไม้</p>	<p>แจกไม้เป็นกระบวนท่าที่รวมท่าย่อยต่าง ๆ เข้าไว้ดังนี้</p> <p>ทอนเท้าฉายไม้ ครุบางท่านเรียกทอนเท้าออกมือ ทำนี้เป็นท่าที่ต้องปฏิบัติไปพร้อมกันของอวัยวะแทบทุกส่วน ส่วนขาทำทอนเท้าทางซ้ายตามปกติ คือยกขาซ้ายวางชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวาวางให้ได้เหลี่ยมดังเดิม น้ำหนักอยู่ที่เท้าขวา มือจะออกในลักษณะตั้งวงตั้งนี้ มือซ้ายตั้งวงบนมือขวา ถืออาวุธทำวงหน้า คือตั้งมือขวาออกทางข้างลำตัว แต่เฉียงค่อนมาด้านหน้า หัวแม่มือทาบอาวุธ บังคับส่วนปลายของอาวุธให้เป็นไปตามประสงค์ สูงระดับปลายคาง ไบหน้าหันเฉียงมาทางขวากึ่งหนึ่ง สายตาชำเลืองมองนิ้วหัวแม่มือ</p> <p>ต่อจากนั้น ยึดเข้าทั้งสองขึ้นซ้ำ ๆ จนสุดเข้า แล้วยุบตัวลงย่อเหลี่ยมดังเดิม ค่อย ๆ ยึดตัวขึ้นอีกครั้งซ้ำ ๆ กล่อมหน้าหันมาด้านซ้าย ขณะเดียวกันเดินมือทั้งสองลงพร้อมกัน มือขวาถืออาวุธลดลงมาอยู่ตำแหน่งวงล่าง มือซ้ายหงายท้องแขนหักข้อมือทิ้งปลายนิ้วลง เมื่อแขนซ้ายตั้งจะพอดีกับจังหวัดขาที่ยึดสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยมอีกครั้งหนึ่ง ให้น้ำหนักอยู่ที่เท้าขวา ไบหน้าหันทางซ้าย</p> <p>ปฏิบัติขึ้นทางขวา พร้อมกับการปฏิบัติของช่วงขานี้ จะมีท่าของมือทั้งสองประกอบด้วยดังนี้ ให้อกมือซ้ายที่หงายท้องแขนตั้งอยู่นั้น วาดแขนขึ้นตั้งวงหน้า หักข้อมือตั้งปลายนิ้วขึ้นระดับคาง มือขวายกขึ้นทำวงบนระดับแง่ศีรษะ ควรระวังปลายอาวุธ (กระบอง) ให้เฉียงตั้งขึ้นเบื้องบน ไบหน้าเฉียงด้านซ้ายสายตาชำเลืองมองปลายนิ้วมือซ้าย</p>	<p>จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน</p> <p>จังหวัดเกาะไม้ ..../..../ จังหวัด ดนตรี ติดและสี่ จังหวัดกราวโน</p> <p>จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
	<p>ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม ดั้งเดิม</p> <p>ทอนเท้าทางซ้าย</p> <p>ประเท้าหกจังหวัดกราวโน การประเท้า ในทำนี้จะประด้วยเท้าขวาหรือเท้าหลัง (เมื่อนำ หันไปทางซ้าย) ตามจังหวัดเพลงกราวโน 6 จังหวัด</p> <p>จังหวัดกราวโนหนึ่งจังหวัด ประกอบด้วย การตีกลอง (กลองทัด) สี่ครั้งโดยกระชั้นจังหวัด ที่หนึ่งและสอง จะได้ยินเป็น ต้ม, ต้ม-ตัม-ตัม หรือ 1, 2-3-4 ในหนึ่งจังหวัดกราวโนนี้แบ่ง จังหวัดย่อยได้ 4 จังหวัดเท่า ๆ กัน การประเท้าใน ช่วงนี้ประกอบด้วยจังหวัดกราวโน 6 จังหวัด ประ ตามจังหวัดใหญ่ 3 ครั้ง และประตามจังหวัดย่อย อีก 12 ครั้ง รวมเป็น 15 ครั้ง</p> <p>ขณะที่ประเท้าตามจังหวัดใหญ่ทำรำส่วน อื่นๆ ยังคงที่ แต่เมื่อประเท้าตามจังหวัดย่อยแล้ว ให้กล่อมหน้าไปทางขวา พร้อมกับเดินมือทั้งสอง ลงเบื้องล่าง มือซ้ายลดลงทำวงล่างที่หน้าขา พร้อม กับลดมือขวาหงายท้องแขนเหยียดตึง หักข้อมือ ที่ถืออาวุธขึ้นเบื้องบนปลายอาวุธเฉียงไปด้านหลัง ข้อมือด้านล่างจรดเข้า อนึ่ง การเดินมือและกล่อม หน้าให้ปฏิบัติซ้ำๆ ตามจังหวัดและให้จับท่า (หมด หน้าและหมดมือ) พอตี กับจังหวัดของการประเท้า</p>	<p>จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกราวโน จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน จังหวัดเคาะไม้ เคาะ เป็นจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและ หกจังหวัดกราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
	<p>ขึ้นทางซ้าย ทำของมือทั้งสองปฏิบัติตรงกัน ข้ามกับขึ้นทางขวา คือ ยกมือซ้ายที่ตั้งวงล่างอยู่นั้น ขึ้นทำวงบน ปลายนิ้วสูงระดับแฉ่งศีรษะ มือขวาที่ หงายตั้งยกขึ้นวาดมือทำวงหน้า หัวแม่มือที่ทาบ บังคับอาวุธนั้นอยู่ระดับริมฝีปาก ใบหน้าเฉียงทาง ขวา สายตามองหัวแม่มือที่ทับไม้ เมื่อปฏิบัติเสร็จ สิ้นแล้วจะสังเกตได้ว่า ทำของส่วนมือและแขนเป็น ท่าเดียวกันกับทอนเท้าฉายไม้ตนเอง</p> <p>ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม ดั้งเดิม</p> <p>ทอนเท้าทางขวา</p> <p>ประเท้าซ้ายหกจังหวะกราวโน ปฏิบัติ ลักษณะเดียวกันกับประเท้าขวา ขณะประเท้าให้ กล่อมหน้า หันกลับมาทางขวา เดิมมือทั้งสองลง เบื้องล่าง ให้มือซ้ายหงายท้องแขนตั้ง มือขวาลงทำ วงล่าง เมื่อครบ 15 ครั้ง หรือเท่ากับ 6 จังหวะ กราวโน การประเท้าครั้งนี้ ครูให้นักเรียนสังเกตว่า เป็นการประเท้าเที่ยวที่สอง</p> <p>ขึ้นทางขวา ประกอบท่ามือปฏิบัติเช่นเดียวกับ ที่ปฏิบัติในครั้งแรก ผู้เรียนจะเห็นได้ว่าเป็นท่า ซ้ำกัน</p> <p>ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม ดั้งเดิม</p>	<p>จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p> <p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี ติดและ สองจังหวะกราวโน จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน จังหวะเคาะไม้ เคาะ เป็นจังหวะกราวโน จังหวะดนตรี ติด หกจังหวะกราวโน</p> <p>จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p> <p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี ติดและ สองจังหวะกราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
<p>กระตืบฟัน (มือเดี้ยว)</p>	<p>ทอนเท้าทางซ้าย</p> <p>ประเท้าขวาหกจังหวะกราวโน ซึ่งเป็นการประเท้าที่เขวที่สาม แต่ท่าของมือผิดแผกไปจากเดิม คือให้ลดมือทั้งสองพร้อมกับกล่อมหน้าไปทางขวามือขวาหงายท้องแขน หักข้อมือขึ้นแต่ให้งอข้อศอกศอกห่างจากลำตัวประมาณหนึ่งคืบ ลำแขนระหว่างศอกถึงข้อมือตรงกับเหลี่ยมขา มือซ้ายลดลงส่งแขนไปเบื้องหลังตั้งข้อศอก มือจับพร้อมกับหักข้อมือส่งจับและลำแขนขึ้น</p> <p>ทอนเท้าจับสอด ทำนี้เป็นลักษณะการทอนเท้าตามปกติในหน้าอัด (หน้าตรง) คือ ทอนเท้าไปทางขวาแต่มีท่าของมือประกอบด้วยดังนี้</p> <p>จังหวะที่หนึ่ง ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบนองแบะเข้า วางขิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นลักษณะเดียวกัน มือยังคงอยู่ลักษณะเดิม</p> <p>จังหวะที่สอง ให้ปฏิบัติพร้อมกันทั้งเท้ามือและใบหน้า คือ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง ชักมือขวามาทำวงที่หน้าขา มือซ้ายให้สอดจับขึ้นลักษณะหงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแฉ่งศีรษะ สลัดหน้าตรง</p> <p>เมื่อปฏิบัติทอนเท้าจับสอดแล้ว ผู้เรียนจะอยู่ในท่าย่อเหลี่ยมอัด น้าหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง มือขวาถืออาวุธทำวงล่าง มือซ้ายอยู่ในลักษณะหงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแฉ่งศีรษะ ใบหน้าตรง</p>	<p>จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน จังหวะเคาะไม้ เคาะ เป็นจังหวะกราวโน จังหวะดนตรี ติดและ หกจังหวะกราวโน</p> <p>จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p> <p>จังหวะเคาะไม้ // จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ปาดเข้าปากทำ	<p>แล้วจึงปฏิบัติกระที่บฟัน (มือเดียว) กระที่บฟัน ธรรมดาที่ผู้ปฏิบัติผ่านมาแล้ว แต่ใช้เฉพาะมือขวา ในการยกขึ้นลงตามจังหวัดเท่า มือซ้ายคงอยู่ใน ท่าเดิม</p> <p>ชกเท้าขวาหนีบมองหมุนตัวทางขวา (ลักษณะขวาหัน) ไบหน้าหันทางขวาตามมือ ชกมือ ขวาที่ตั้งวงบริเวณหน้าขวาตข้อมือให้เลยออกไป ทางปลายเข้า เมื่ออ้อมเข้าไปด้านหลังแล้วพลิก หงายท้องแขนตงข้อศอก หักข้อมือลง วางเท้าขวา ขิดสันเท้าซ้าย ไบหน้าหันกลับมาทางซ้าย ยกเท้า ซ้ายขึ้น พร้อมกับพลิกมือซ้ายขึ้นตั้งวงบน สายตา มองช่องระหว่างนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ ทำนี้เรียกว่า “ท่าปาก” หรือ “ปากทำ” เป็นท่าสำคัญที่เชื่อมโยง ระหว่างท่าที่หนึ่งถึงท่าที่ห้า รวมทั้งท่าเชิดด้วย</p>	<p>จังหวัดเคะไม้/ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน</p>

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระบวนแม่ท่าทั้ง 5 กระบวนท่า ดังจะกล่าวตามลำดับต่อไปนี้ เป็นการรวมท่าย่อยๆ เรียบเรียงไว้ให้เข้าชุดกัน ท่ารำช่วงต้นของแม่ท่าแต่ละกระบวนท่าจะเป็นท่าเฉพาะที่แตกต่างกัน ท่ารำช่วงกลางมีท่าของส่วนบนเป็นท่านิ่งเฉพาะแม่ท่าแต่ละกระบวนท่า ท่าของส่วนล่างจะซ้ำกัน และท่ารำช่วงท้ายจะเป็นท่าที่ซ้ำกันทั้งหมดจนจบลงด้วยท่าบาก แต่ละกระบวนท่าจะใช้เวลาแสดงประมาณ 7-8 นาที ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภาพที่ 10 แสดงแม่ท่าที่ 1

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
แม่ท่าที่หนึ่ง ฟาดมือขวาหรือ ฟาดกระบอง	ปฏิบัติต่อจาก ท่าปาก ออกมือขวาในลักษณะ ฟาดกระบอง คือการยกฝ่ามือขึ้นเหนือไหล่แอ่น แล้ววาดแขนโดยเร็วในลักษณะคว่ำมือให้แขนตั้ง เสมอไหล่ เขยิบปลายนิ้วทั้งสี่ตรงไปเบื้องหน้า นิ้วหัวแม่มือคืบบังคับอาวุธให้อยู่ในอุ้งมือ ปลาย อาวุธชี้ตรงไปข้างหน้าเช่นกัน สลัดไบหน้ามาหน้า ตรง	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
ยึดกระบอง ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระบอง วางเท้าซ้าย ลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย พร้อมกับชักมือขวา หงายฝ่ามือที่หน้าอกระดับลิ้นปี่ เจียงปลายอาวุธ ขึ้นเล็กน้อย ให้ออกกับแขนซ้ายที่ตั้งวงบน และเปิด ข้อศอกเล็กน้อย จังหวะเดียวกัน สลัดไบหน้าหัน มาทางซ้าย	จังหวะเคาะไม้/..../ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
โย้ยกเท้าขวา	โย้ยตัวถ่วงน้ำหนักมาที่เข้าขวา แล้วกระชาก ตัวกลับ ยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง แบะเข้า	จังหวะเคาะไม้..../ หรือ / จังหวะดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวะ กราวโน
ยึดกระบอง เก็บ	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระบอง วางเท้าขวา ชิดสันเท้าซ้าย แล้วเก็บ ขณะเก็บเดินมือขวาออกซ้าย เขยิบดหางท้องแขนตั้งไปข้างหน้า ลำแขนสูงเสมอ ไหล่	จังหวะเคาะไม้..../ .... จังหวะดนตรี เว้นและสามจังหวะ กราวโน
ขยับยกเท้าขวา	ขยับยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา แล้วยก เท้าขวาขึ้นหนีบน่อง แบะเข้า	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ยึดกระทบ ลงเสี้ยว	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา คะเนระยะให้พอดีสำหรับทำลงเสี้ยว โดยไม่ขยับ เท้าซ้าย ตั้งปลายเท้าซ้ายขึ้น ชกมือขวาลงตำแหน่ง วงล่าง กำมือหลวม ๆ โดยใช้นิ้วหัวแม่มือคืบอาวุธไว้ แล้วทำกระบองพาดวง ได้แก่ การตั้งปลายอาวุธ พาดกับวงแขน	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนครี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดยุบ สลัดหน้า เก็บ	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า เมื่อยุบตัวลงสลัดหน้า กลับหันมาด้านขวา แล้วชักเท้าขวาชิดสันเท้าซ้าย และเก็บ เคลื่อนตัวมาทางขวาเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้ ....//.... จังหวัดนครี ติดและ สี่จังหวัดกราวโน
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บขยับยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวาขึ้นหนีบร่อง แบะเข้า	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดนครี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนครี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครี ติดและ หนึ่ง จังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม น้าหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดนครี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย น้าหนักอยู่ที่ เข้าซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนครี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ประเท้า	ประเท้าขวาตามจังหวัดกราวในหกจังหวัด เช่นเดียวกับแจกไม้ คือประตามจังหวัดใหญ่ 3 จังหวัด จังหวัดย่อย 12 จังหวัด รวมเป็น 15 จังหวัด ระหว่างประใช้การสะตั้งตัวประกอบ เมื่อประตาม จังหวัดย่อย กล่อมหน้ามาทางซ้ายให้พอดีกับจังหวัด ประเท้า	จังหวัดเกาะไม้ เกาะ เป็นจังหวัดกราวใน จังหวัดดนตรี ติดและ หกจังหวัดกราวใน
ชั้นทางซ้าย	ปฏิบัติชั้นทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวใน
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวใน
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้ากลับมาทางซ้ายดังเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวใน
ยึดขุบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วขุบตัวลงเหลี่ยม หน้านักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกราวใน
ทอนเท้าทางขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวใน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
ประเท้า	ประเท้าช้ายหกจิ้งหะกราวโน ปฏิบัติ เช่นเดียวกับประชั่งขวา คือ กล่อมหน้าไปทางขวา ให้หมดหน้า พร้อมกับหมดจิ้งหะประเท้า	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ เป็นจิ้งหะกราวโน จิ้งหะดนตรี ติดและ หกจิ้งหะกราวโน
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ยียดยุบ ลงเหลี่ยม	ยียดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลื่อม น้าหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ สองจิ้งหะกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ประเท้า	ประเท้าชาวทกจังหวัดกรวโน เช่นเดียวกับ การประครั้งแรก แต่เมื่อหมดจังหวัดทก หน้า กล่อมมาทางซ้ายแล้วให้ประเท้าซ้ายต่อเนื่องไปอีก สองจังหวัดกรวโน กล่อมหน้ากลับมาเป็นหน้าตรง เมื่อหมดจังหวัดประเท้า รวมการประเท้าทั้งหมด 23 ครั้ง	จังหวัดเคะไม้ เคะ เป็นจังหวัดกรวโน จังหวัดดนตรี ติดและ แปรจังหวัดกรวโน
ยักคอ	ปฏิบัติยักคอ เมื่อครบ 9 จังหวัดแล้วจึง ชักเท้าขวามาชิดสันเท้าซ้าย และ “เก็บ”	จังหวัดเคะไม้ เคะ ตามจังหวัดการปฏิบัติ จังหวัดดนตรี ติดและ ปฏิบัติตามเสียง ตะโพน กลอง (จังหวัดหน้าทับ)
ขึ้นทางขวา	เมื่อยักคอและเก็บ ต่อจากนั้นปฏิบัติขึ้น ทางขวา มีข้อสังเกตได้ว่า เมื่อยักคอและเก็บ จะต้องขึ้นทางขวาเสมอ	จังหวัดเคะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ สามจังหวัดกรวโน
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวทางขวา เอียง (ทิ้งปลาย หู) ซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดเคะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกรวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเคะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกรวโน
ยัดขุบ สลัดหน้า ลงวง	ยัดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า เมื่อขุบตัวลงเหลียม ให้ชักมือทั้งสองทำวงล่าง พร้อมกับสลัดหน้า หันทางซ้าย	จังหวัดเคะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกรวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เลาะเลาะ	ปฏิบัติเลาะเลาะ	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ยึดกระทบเงื่อ	ปฏิบัติยึดกระทบเงื่อ	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าหันมาทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดยุบ สลัดหน้า เก็บ	ยึดเข้าซ้ายขั้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลื่อม สลัดหน้ากลับหันทางด้านขวา แล้วชักเท้าขวาขีด เส้นเท้าซ้ายและเก็บเคลื่อนตัวมาทางขวาเล็กน้อย	จังหวัดเคาะไม้ ..../.... จังหวัดดนตรี ติดและ สี่จังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง แเบะเข้า	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนครฯ ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยิด กระทบลงเหลี่ยม	ยิดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงเหลี่ยมพร้อมกับชักมือขวาลงทำวงล่าง	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดนครฯ เว้นและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนครฯ เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครฯ ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครฯ ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยิดยุบ ลงเหลี่ยม	ยิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า ยุบตัวลงเหลี่ยมให้ น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดนครฯ ติดและ สองจังหวัดกราวโน
กระบวนท่าแจกไม้ (หน้าเสี้ยว)	ทอนเท้าออกมือ ผู้เรียนเคยปฏิบัติมาแล้ว จากทอนเท้าออกมือในหน้าอัด (หน้าตรง) การ ปฏิบัติทำนี้จะเหมือนกันทุกประการ แต่อยู่ใน ลักษณะหน้าเสี้ยว	

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
	<p>ยึดเข้าทั้งสองชั้นแล้วยุบตัวลงเหลี่ยม กล่อมหน้ามาทางซ้ายพร้อมกับเดินมือทั้งสองลง เบื้องล่าง มือซ้ายพลิกหงายท้องแขนมือขวา ลงทำวงล่าง ยึดตัวขึ้นซ้ำ ๆ อีกครั้งหนึ่ง โดยให้น้ำหนัก อยู่ทางเข้าขวา</p> <p>ปฏิบัติขึ้นทางขวา ยกมือทั้งสองชั้น มือซ้าย ทำวงหน้าปลายนิ้วมืออยู่ระดับปลายคาง ส่วนมือ ขวาทำวงบน โบกหน้าเฉียงด้านซ้าย สายตามองที่ ปลายนิ้ว</p> <p>ยึด ยุบลงเหลี่ยม ยึดเข้าขวาชั้นสุดเข้า ยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่กลางเข้าทั้งสอง</p> <p>ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย น้ำหนักอยู่ทาง เข้าซ้าย</p> <p>ปฏิบัติประเท้าขวาหกจิ้งหะกราวใน เช่น เดียวกับแจกไม้หน้าอัด กล่อมหน้ามาทางขวา เดิน มือทั้งสองลงเบื้องล่าง ให้มือขวาพลิกหงายท้อง แขน ดึงข้อศอก หักข้อมือขึ้นปลายอาวุธเฉียงไป ด้านหลัง มือซ้ายทำวงล่าง</p> <p>ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย เดินมือทั้งสองชั้นเบื้องบน มือขวาทำวงหน้า มือซ้ายทำวงบน</p> <p>ยึด ยุบลงเหลี่ยม ยึดเข้าซ้ายชั้นสุดเข้า แล้ว ยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง</p>	<p>จิ้งหะเคาะไม้ ....//.... ....// จิ้งหะดนตรี ติดและ สี่จิ้งหะกราวใน</p> <p>จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวใน</p> <p>จิ้งหะเคาะไม้....// จิ้งหะดนตรี ติดและ สองจิ้งหะกราวใน</p> <p>จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวใน</p> <p>จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ เป็นจิ้งหะกราวใน จิ้งหะดนตรี ติดและ หกจิ้งหะกราวใน</p> <p>จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวใน</p> <p>จิ้งหะเคาะไม้....// จิ้งหะดนตรี ติดและ สองจิ้งหะกราวใน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
	<p>ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา นำหนักอยู่ที่เข้าขวา</p> <p>ปฏิบัติประเท้าซ้ายหกจังหวัดกราวโน การประในเทียวนี่ให้โบหน้าอยู่ที่เดิม เดินมือทั้งสองลงเบื้องล่าง มือขวาตลงลักษณะคล้ายวงล่างขณะเดินมือให้พลิกหงายท้องแขน ม้วนข้อมือเข้าหาลำตัว เมื่อปฏิบัติเสร็จแล้วมือขวาจะอยู่ในลักษณะถืออาวุธ หักข้อมือเข้าหาลำตัว ปลายอาวุธชี้ไปทางซ้าย ส่วนมือซ้ายหงายมือ งอข้อศอกต่ำระดับสะเอว</p>	<p>จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและหนึ่งจังหวัดกราวโน</p> <p>จังหวัดเคาะไม้ เคาะเป็นจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและหกจังหวัดกราวโน</p>
ทอนเท้าวัดมือขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา ให้นำหนักอยู่ที่ทางเข้าขวา พร้อมกับวัดข้อมือขวาขึ้นทำวงบนมือซ้ายอยู่ในท่าเดิม	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวัดกราวโน
ตะลิกตีก	ปฏิบัติ ตะลิกตีก	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ยึดกระบะจับสอด	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระบะ พร้อมทั้งพลิก ข้อมือซ้าย ทำมือจับส่งจับไปด้านหลังเข้า วางเท้า ซ้ายชิดสันเท้าขวา ลักษณะย่อและแบะเหลี่ยม ต่อ จากนั้นใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาหมุนตัวไป ขวาครึ่งรอบ มือซ้ายสอดจับขึ้นลักษณะหงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ ส่วนมือขวาลดลงทำ วงล่าง หน้าหันทางขวาเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้าย เล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร เวิน และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ยึดกระบะวัด มือขวา	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า พร้อมทั้งหักข้อมือ ขวาเข้าหาลำตัว สายตาชำเลืองมองข้อมือ กระบะ วางเท้าขวาลงเหลี่ยม หน้าหันอยู่ทางเข้าขวา พร้อม กับวัดข้อมือขวาขึ้นทำวงบน ลดมือซ้ายลงลักษณะ หงายมือ งอข้อศอกต่ำระดับสะเอว ใบหน้าเงยขึ้น สายตามองหัวแม่มือที่ทาบกระบะ	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร เวิน และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ตะลิกติก	ปฏิบัติ ตะลิกติก	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร เวิน และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ยึดกระบะ จับสอด	ปฏิบัติยึดกระบะจับสอด	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร เวิน และหนึ่งจังหวัด กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
ยิดกระทาบ ปาดเข้า บากท่า	ยิดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทาบ มือขวาปาดเข้า แล้ววางเท้าขวาชิดสันเท้าซ้าย พลิกหงายข้อมือขวา ดึงข้อศอกอยู่ในลักษณะศีบอาวุธ ยกเท้าซ้ายขึ้น หมับน่อง แบนะเหลี่ยม มือซ้ายพลิกข้อมือทำวงบน พร้อมกับสัดหน้ามาทางซ้าย จะสังเกตได้ว่า เมื่อ ปฏิบัติเสร็จสิ้นจะกลับมาอยู่ในท่าบากดั้งเดิม จบ แม่ท่าที่ 1	จิ้งหะเคาะไม้.../ จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวโน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 11 แสดงแม่ท่าที่ 2

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
<p>แม่ท่าที่ 2 ยึดกระบอง สอดมือ ขึ้นแม่ท่าที่ 2</p>	<p>ผู้ปฏิบัติอยู่ลักษณะบากท่า พลิกคว่ำข้อมือขวา ลักษณะคืบกระบองลง มาทำวงล่าง ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระบอง วางเท้า ซ้ายลงเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่เข้าซ้าย พร้อมกับสอด มือขวาขึ้นลักษณะหงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแง่ ศีรษะ และชักมือซ้ายลงทำวงล่าง</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p>
<p>โย้ ยกเท้าขวา</p>	<p>โย้ถ้ายน้ำหนักลงมาที่เข้าขวา แล้วกระชาก (สะอึก) ตัว ยกเท้าขวาขึ้นหนีบนั่ง</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ปิดกระทบ เก็บ	ยึดเข้าซ้ายขั้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลง ชิดสันเท้าซ้ายแล้ว “เก็บ” พร้อมกับเดินมือขวา ลักษณะคว่ำมือมาข้างหน้าแขนตึงเสมอไหล่ การ จับอาวุธเช่นเดียวกับฟาดกระบอง ในท่าหนึ่ง มือซ้ายจับสอดขึ้น ลักษณะหงายมือองข้อศอกสูง ระดับแง่ศีรษะ ไบหน้าค่อๆ หันมาเป็นหน้าตรง การเดินมือและไบหน้าต้องปฏิบัติให้พร้อมกัน	จังหวัดเกาะไม้ ..../.... จังหวัดนคร ดิตและสามจังหวัด กราวใน
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวาขึ้น หนีบร่อง แเบเข้า	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร ดิตและ หนึ่งจังหวัดกราวใน
ปิดกระทบ ลงเสี้ยว ชักมือขวาขัด กระบอง	ยึดเข้าซ้ายขั้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงเสี้ยว มือขวาตวัดข้อมือ ชักมือลงมาอยู่ที่สีข้าง ด้านซ้าย ให้ด้ามกระบองอยู่บนข้อมือ ชักมือซ้าย ลงท่าวงล่าง พร้อมกับสลัดไบหน้ามาทางซ้ายเฉียง หู (ทิ้งปลายหู) ขวาลึกน้อย	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวใน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย ขณะขึ้นให้เปลี่ยนมือขวา เป็นจับ โดยใช้นิ้วหัวแม่มือ และนิ้วชี้จับกระบอง ลักษณะมือจับโดยกรัดนิ้วอื่น ๆ ที่เหลือให้ตึง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวใน
เหลียวหน้าตรง	สลัดไบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ดิตและ หนึ่งจังหวัดกราวใน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยัดขุบ สลัดหน้า เก็บ	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วขุบตัวลงเหลียม สลัดหน้าทางขวา ยกเท้าขวาวางชิดสันเท้าซ้าย แล้ว เก็บเคลื่อนตัวไปทางขวาเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้ ..../.... จังหวัดนคร ติดและสี่จังหวัด กราวโน
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นหนีบมองแบะเหลียม	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยัดกระทบ ลงเหลียม	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลง เหลียม น้าหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้ // จังหวัดนคร เว้น หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยิดขุบ ลงเหลียม	ยิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วขุบตัวลงเหลียม นำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวาหกจังหวัดกราวโน พร้อม ทั้งกล่อมหน้ามาทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้ เคาะ ตามจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและ หกจังหวัดกราวโน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวหน้าตรง	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนคร เว้น และสองจังหวัด กราวโน
ทอนเท้าทางขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าซ้าย หกจังหวัดกราวโน พร้อมทั้งกล่อมหน้ามาทางขวา	จังหวัดเกาะไม้ เกาะ ตามจังหวัดกราวโน จังหวัดนคร ติดและ หกจังหวัดกราวโน
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักซ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
บิดขยุบ ลงเหลี่ยม	บิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วขยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี ติดและ สองจิ้งหะกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวา หกจิ้งหะกราวโน พร้อม ทั้งกลุ่มหน้ามาทางซ้าย แล้วประเท้าขวาอีกสอง จิ้งหะกราวโน กลุ่มหน้ามาตรงกลาง	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะกราวโน จิ้งหะดนตรี ติดและ แปดจิ้งหะกราวโน
ยักคอ	ปฏิบัติยักคอ เก้าครั้ง	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะการปฏิบัติ จิ้งหะดนตรี ปฏิบัติ ตามจิ้งหะหน้าทับ
เก็บขึ้นทางขวา	ปฏิบัติเก็บแล้วขึ้นทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี ติดและ สามจิ้งหะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของชกซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวไปทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ช้ายเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดขลุบ สลัดหน้า ทางซ้าย ลงวง	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วขลุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง พร้อมกับชักมือขวา ทำวงล่าง และสลัดหน้าหันทางซ้ายเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกราวโน
เลาะเลาะ	ปฏิบัติเลาะเลาะ ทำต่อจากเลาะเลาะ จนจบปากทำ มีวิธี ปฏิบัติจังหวัดเกาะไม้ ในการฝึกหัดและจังหวัด ดนตรี เช่นเดียวกับแม่ทำที่หนึ่ง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 12 แสดงแม่ท่าที่ 3

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
<p>แม่ท่าที่ 3 ยึดกระบี่ ม้วนมือ โบกออกเป็น ท่า 3 (ท่าผาลา)</p>	<p>ปฏิบัติต่อจาก ท่าบวก เดินมือทั้งสองมา ทำวงด้านหน้า มือซ้ายลักษณะวงหน้า มือขวา หักข้อมือที่ถืออาวุธเข้าลำตัวระดับมือสูงกว่ามือซ้าย เล็กน้อย (ระดับหางคิ้ว) แล้วเดินมือทั้งสองวาดแขน พร้อมกับจังหวะการยึดเข้าขวา เมื่อสุดเข้า กระบี่ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม ฝ่าเท้าอยู่ที่เข้าซ้าย ขณะ เดียวกันวาดมือขวาขึ้นทำวงบน มือซ้ายพลิกหงาย ท้องแขน ลักษณะหงายมือองข้อศอกต่ำระดับสะเอว</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p>
<p>โย้ ยกเท้าขวา</p>	<p>โย้ถ่ายน้ำหนักมาที่เข้าขวา แล้วกระชาก (สะอึก) ตัว ยกเท้าขวาขึ้นหนีบนั่ง</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
เดินสับที (สับครึ่ง)	<p>กระทับเท้าขวาลงเดินสับที โดยนับเท้าขวาเป็นหลัก ลักษณะการเดินเช่นเดียวกับเดินสับทีก่อนขึ้นแม่ท่าหลัก คือ เมื่อกระทับเท้าขวาลงกับพื้นให้สลับไปหน้าตรง และนับทุกครั้งที่เท้าขวาลงพื้น จนครบสับครึ่ง จึงวางเท้าขวาลงเหลื่อมให้น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง</p>	<p>จังหวะเคาะไม้ เคาะตามจังหวะการเดิน จังหวะดนตรี เว้นและห้าจังหวะกราวใน</p>
ยึดยุบ เก็บสอดมือขวาที่สีข้าง	<p>ยึดเข้าทั้งสองขึ้นจนสุดเข้า เมื่อยุบตัวลงชักเท้าขวามาวางชิดสันเท้าซ้าย แล้วเก็บพร้อมกับเดินมือทั้งสองลดลงมา มือซ้ายทำวงล่าง มือขวาอยู่ในลักษณะหักข้อมือขึ้น สอดปลายอาวุธแนบที่สีข้างด้านซ้ายให้กระบองได้แนวขนานกับพื้นและตั้งฉากกับลำตัวระยะของข้อมือห่างจากลำตัว (สะเอวด้านซ้าย) ประมาณหนึ่งคืบ</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ .... จังหวะดนตรีติดและสี่จังหวะกราวใน</p>
ขยับยกเท้าขวา	<p>ขณะเก็บ ขยับเท้ายกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวาขึ้นหนีบนอง แบะเข้า</p>	<p>จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี ติดและหนึ่งจังหวะกราวใน</p>
ยึดกระทบ ลงเหลื่อมออกมือขวา	<p>ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลงเหลื่อม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา พร้อมกับวาดมือขวาเหยียดแขนตั้งไปด้านข้างลำตัว ลำแขนสูงเสมอระดับไหล่ ตั้งปลายอาวุธขึ้นเบื้องบน (ไม่หักข้อมือ) ไปหน้าสลับหน้าหันทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็กน้อย</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวะกราวใน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ขีดยุบ ลงเหลี่ยม	ขีดยุบเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วขีดยุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้.../ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวาหกจิ้งหะกราวโนพร้อม ทั้งกล่อมหน้ามาทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะกราวโน จิ้งหะดนตรี ติดและ หกจิ้งหะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยัดยุบ ลงเหลื่อม	ยัดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลื่อม น้ำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ทอนเท้าทางขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าซ้ายทักจังหวัดกราวโนพร้อม ทั้งกล่อมหน้ามาทางขวา	จังหวัดเคาะไม้ เคาะ ตามจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและ ทักจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวใน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวใน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวใน
ยิดยุบ ลงเหลียม	ยิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลียม น้ำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวใน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวาหจจิ้งหะกราวในพร้อม ทั้งกล่อมหน้ามาทางซ้าย แล้วประเท้าขวาอีกสอง จิ้งหะกราวใน กล่อมหน้ามาตรงกลาง	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะกราวใน จิ้งหะดนตรี ติดและ แปดจิ้งหะกราวใน
ยักคอ	ปฏิบัติยักคอแก้ครั้ง	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะการปฏิบัติ จิ้งหะดนตรี ปฏิบัติ ตามจิ้งหะหน้าทับ

ศัพท์เฉพาะของชกซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เก็บ ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติเก็บ แล้วขึ้นทางขวา	จังหวัดเคาะไม้.../ จังหวัดนคร ติดและ สามจังหวัดกรวไน
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวไปทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ช้ายเล็กน้อย	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกรวไน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกรวไน
ขิดขุบ สลัดหน้า ทางซ้าย ลงวง	ขิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วขุบตัวลงเหลียม น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง พร้อมกับชักมือขวา ลงทำวงล่าง และสลัดหน้าหันทางซ้ายเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จังหวัดเคาะไม้.../ จังหวัดนคร ติดและ สองจังหวัดกรวไน
เลาะเลาะ	ปฏิบัติเลาะเลาะ ทำเลาะเลาะจนจบปากทำ มีวิธีปฏิบัติ จังหวัดเคาะไม้ในการฝึกหัด และจังหวัดนคร เช่นเดียวกับแม่ท่าที่หนึ่ง	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกรวไน

ภาพที่ 13 แสดงแม่ท่าที่ 4

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
<p>แม่ท่าที่ 4 ยึดกระบะทลงเหลี่ยม ผาลา ท่าที่ 4</p>	<p>ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้าย ลงเหลี่ยมน้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย พร้อมกับงอแขน ขวาเป็นลักษณะหงายมืองอข้อศอกต่ำระดับสะเอว ทันที จะสังเกตได้ว่าทำสี่มือจะอยู่ในลักษณะตรง กันข้ามกับท่าสามคือเป็น “ท่าผาลา” เช่นกัน แต่ สลับมือ คือมือซ้ายจะตั้งวงสูง ขณะที่มือขวาอยู่ใน ลักษณะหงายมืองอข้อศอกต่ำระดับสะเอว</p>	<p>จังหวะเคาะไม้.../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p>
<p>โย้ ยกเท้าขวา</p>	<p>โย้ถ่ายน้ำหนักมาที่เข้าขวา แล้วกระชาก (สะเอ็ก) ตัว ยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง</p>	<p>จังหวะเคาะไม้.../ จังหวะดนตรี เว้นและ หนึ่งจังหวะกราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ยึดกระทบ เก็บ	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงชิดสันเท้าซ้าย แล้วเก็บ ขณะเก็บเดินมือขวามา หักข้อมือเข้าหาลำตัว ลดวงมือซ้ายลงให้ต่ำกว่ามือ ขวาเล็กน้อย แล้ววาดมือทั้งสองออกไปด้านข้าง มือขวาทำวงบนมือซ้ายพลิกหงายท้องแขนเป็น ลักษณะหงายมืองอข้อศอกต่ำระดับสะเอว จะเห็น ได้ว่า คือ ท่าผาลา เหมือนท่าที่สามอีกครั้งหนึ่ง	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี ติดและ สามจังหวัดกราวโน
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นหนีบร่องแบะเข้า ส่วนอื่นๆ อยู่ใน ท่าเดิม	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดกระทบ ลงเสี้ยว	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลง เสี้ยว น้าหนักอยู่ที่เข้าขวา กดตะคากด้านซ้าย เล็กน้อย เพื่อตั้งลำตัวให้ตรง	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
ยิดยุบ สลัดหน้า เก็บ	ยิดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลื่อม พร้อมกับสลัดใบหน้าทางขวาชักเท้าขวามาชิด สันเท้าซ้าย และเก็บเคลื่อนตัวไปทางขวาเล็กน้อย	จังหวะเคาะไม้..../ ....จังหวะดนตรี ติดและสี่จังหวะ กราวโน
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บขยับยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้น หนีบน่อง แบะเข้า	จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
ยิดกระทบ ลงเหลื่อม	ยิดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวาลง เหลื่อม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวกลับ	สลัดหน้าเหลียวกลับทางขวาดังเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาชั้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม นำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเคาะไม้.../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวาหกจังหวัดกราวโนพร้อม ทั้งกลมหน้ามาทางซ้าย และขณะประเท้าจังหวัด ข่อยให้เดินมือทั้งสอง มือขวาตลงหักข้อมือตั้ง ปลายอาวุธขึ้น ข้อมืออยู่ระดับล้นปี ห่างจากลำตัว ประมาณหนึ่งฟุต มือซ้ายยกขึ้นลักษณะหงายมืออง ข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ การเดินมือกระทำให้ เสรีจลื่น พร้อมกับจังหวัดประเท้า	จังหวัดเคาะไม้ เคาะ ตามจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและ หกจังหวัดกราวโน
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาจากซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยิดยุบ ลงเหลี่ยม	ยิดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลี่ยม นำหนักกึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และสองจังหวัด กราวโน
ทอนเท้าทางขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าซ้ายหกจังหวัดกราวโนพร้อม ทั้งล้อมหน้ามาทางขวา	จังหวัดเคาะไม้ เคาะ ตามจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและ หกจังหวัดกราวโน
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ยิดขุบ ลงเหลี่ยม	ยิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วขุบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี ติดและ สองจิ้งหะกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวาหกจิ้งหะกราวโนพร้อม ทั้งกลุ่มหน้ามาทางซ้าย แล้วประเท้าขวาอีกสอง จิ้งหะกราวโน กลุ่มหน้ามาทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะกราวโน จิ้งหะดนตรี ติดและ หกจิ้งหะกราวโน
ยักคอ	ปฏิบัติยักคอแก้ครั่ง	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะการปฏิบัติ จิ้งหะดนตรี ตาม จิ้งหะหน้าทับ

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เก็บขึ้นทางขวา	ปฏิบัติเก็บแล้วขึ้นทางขวา	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดนคร ติดและ สามจังหวัดกราวใน
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวไปทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวใน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวใน
ยึดยุบ สลัดหน้า ทางซ้าย ลงวง	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลียม นำหน้ามือที่อยู่กึ่งกลางเข้าทั้งสองพร้อมกับชักมือทั้ง สองทำวงล่าง และสลัดหน้าหันทางซ้ายเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดนคร ติดและ สองจังหวัดกราวใน
เลาะเลาะ	ปฏิบัติทำเลาะเลาะ ทำต่อจากเลาะเลาะจนจบบาททำ มีวิธีปฏิบัติ จังหวัดเคาะไม้ในการฝึกหัด และจังหวัดนครเช่น เดียวกับแม่ทำที่หนึ่ง	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวใน

ภาพที่ 14 แสดงแม่ท่าที่ 5

ศัพท์เฉพาะของยักซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
<p>แม่ท่าที่ 5 ยึดกระบะทาบ จีบสอด ขึ้นแม่ท่าที่ 5</p>	<p>ปฏิบัติอยู่ในลักษณะบาคท่า เดินมือทั้งสอง เป็นลักษณะดังนี้ ลดมือซ้ายลงเป็นวงหน้า แล้ว จีบคว่ำสายตาชำเลื่องมองมือจีบ มือขวาอ้อคออก เป็นลักษณะหงายมืออ้อคออกต่ำระดับสะเอว ยึด เข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา พร้อมทั้งสอดจีบมือซ้ายขึ้น เป็นลักษณะหงายมืออ้อคออกสูงระดับแ่งศีรษะ มือขวายกขึ้นเหยียดแขนตั้งไปทางด้านข้าง ลำแขน เสมอไหล่ ตั้งปลายอาวุธขึ้น ไบหน้าหันกลับทาง ซ้ายดังเดิม</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
โย ยกเท้าขวา	โยถ่ายน้ำหนักมาที่เท้าขวา แล้วกระชาก (สะอึก) ด้วยยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง แปะเข้า	จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน
เดินสิบที (สิบครึ่ง)	เดินลงเท้าไปตามจังหวะย่อยเช่นเดียวกับ เดินเสา คือเมื่อเริ่มเดิน เท้าขวาลงในจังหวะแรก ให้สลับใบหน้ามาเป็นหน้าตรง พร้อมกับเหยียด แขนซ้ายตึงเสมอไหล่ ตั้งปลายนิ้วขึ้น แล้วนับเท้า ขวาเป็นหลักจนครบ 10 ครั้ง จึงวางเท้าขวาลง เหยียดม้อด	จังหวะเคาะไม้ เคาะ ตามจังหวะการเดิน จังหวะดนตรี เว้น และหกจังหวะ กราวโน
ยึดขยุบเก็บเดินมือลง จับคว่ำ	ปฏิบัติยึดเข้าทั้งสองขึ้นสุดเข้า ขยุบตัวลง เหยียด ขยับยกเท้าขวาวางชิดสันเท้าซ้ายเก็บเดิน มือทั้งสองลดลงทำจับคว่ำด้านหน้า ระดับเสมอไหล่ งอข้อศอกทั้งสองเล็กน้อย ข้อมือห่างกันหนึ่งฝ่ามือ	จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และสี่จังหวะ กราวโน
ขยับยกเท้าขวา	ขยับยกเท้าซ้ายวางชิดสันเท้าขวา ยกเท้า ขวาขึ้น แปะเข้า	จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะกราวโน
ยึดกระทบ ลงเลี้ยว	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบวางเท้าขวา ลงเลี้ยว สอดมือจับทั้งสองขึ้น เป็นลักษณะหงาย มือองข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ (ครูโบราณเรียกว่า บัวบาน) พร้อมทั้งสลับใบหน้ามาทางซ้าย	จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะ กราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ จังหวัดกราวโน
ยึดขุบเก็บมือ ม้วนมือ ลงวง มือขวา กระบองพาดวง	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า แล้วขุบตัวลงเหลียม ขยับยกเท้าขวาชิดสันเท้าซ้าย สลัดใบหน้ามาทางขวา พร้อมกับเก็บ มือซ้ายจับ มือขวาหักข้อมมือ ลดมือ ทั้งสองลงเมื่อถึงระดับสะเอว ม้วนคลายจับออกทำ วงล่าง ให้มือขวาถืออาวุธลักษณะ “กระบองพาดวง”	จังหวัดเคาะไม้..../ ....จังหวัดดนตรี ติดและสี่จังหวัด กราวโน
ขยับยกเท้าซ้าย	ขยับยกเท้าขวาวางชิดสันเท้าซ้าย ยกเท้าซ้าย ขึ้นหนีบมอง แบะเข้า	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดกระบอง ลงเสี้ยว	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระบอง วางเท้าซ้าย ลงเสี้ยว	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า ยุบตัวลงเหลี่ยมให้ น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวาหกจังหวัดกราวโนพร้อม ทั้งกล่อมหน้ามาทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้ เกาะ ตามจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและ หกจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดกราวโน
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า ยุบตัวลงเหลี่ยมให้ น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดกราวโน
ทอนเท้าทางขวา	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัด กราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าซ้ายหกจังหวัดกราวโนพร้อม ทั้งกลุ่มหน้ามาทางขวา	จังหวัดเคาะไม้ เคาะ ตามจังหวัดกราวโน จังหวัดดนตรี ติดและ หกจังหวัดกราวโน

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จิ้งหะ
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จิ้งหะเคาะไม้// จิ้งหะดนตรี เว้น และหนึ่งจิ้งหะ กราวโน
เหลียวหน้าตรง	สลัดไบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
เหลียวกลับ	สลัดไบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ยึดยุบ ลงเหลื่อม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า ยุบตัวลงเหลื่อมให้ นำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จิ้งหะเคาะไม้..../ จิ้งหะดนตรี ติดและ สองจิ้งหะกราวโน
ทอนเท้าทางซ้าย	ปฏิบัติทอนเท้าทางซ้าย	จิ้งหะเคาะไม้/ จิ้งหะดนตรี ติดและ หนึ่งจิ้งหะกราวโน
ประเท้า	ปฏิบัติประเท้าขวาหกจิ้งหะกราวโนพร้อม ทั้งกล่อมหน้ามาทางซ้าย และประเท้าซ้ายอีกสอง จิ้งหะกราวโน กล่อมหน้ามาตรงกลาง	จิ้งหะเคาะไม้ เคาะ ตามจิ้งหะกราวโน จิ้งหะดนตรี ติดและ แปดจิ้งหะกราวโน

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ชกคอก	ปฏิบัติชกคอกแก้คร้ง	จังหวัดเกาะไม้ เกาะตามจังหวัดการปฏิบัติ จังหวัดดนตรี ปฏิบัติตามจังหวัดหน้าทับ
เก็บขึ้นทางขวา	ปฏิบัติเก็บแล้วขึ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี ติดและสามจังหวัดกราวใน
เหลียวขวา	สลัดใบหน้าเหลียวไปทางขวาเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้ / จังหวัดดนตรี ติดและหนึ่งจังหวัดกราวใน
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและหนึ่งจังหวัดกราวใน
ขิดยบ สลัดหน้าทางซ้าย ลงวง	ขิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยุบตัวลงเหลื่อมหน้าหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสองพร้อมกับชกมือขวาทำวงล่าง และสลัดหน้าหันมาทางซ้ายเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี ติดและสองจังหวัดกราวใน
เลาะเลาะ	ปฏิบัติเลาะเลาะ ทำต่อจากเลาะเลาะจนจบปากทำ มีวิธีปฏิบัติ จังหวัดเกาะไม้ในการฝึกหัดและจังหวัดดนตรีเช่นเดียวกับแม่ท่าที่หนึ่ง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและหนึ่งจังหวัดกราวใน

3.2 เพลงหน้าพาทย์เชิด

เพลงหน้าพาทย์เชิด เป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นพื้นฐานที่โบราณจารย์ กำหนดให้ศึกษาต่อจากแม่ท่ายักษ์ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยแม่ท่ายักษ์ซึ่งใช้เพลงกราวใน ในการปฏิบัติจบลงด้วยท่าบาก ถ้าคำนึงถึงด้านการนำไปใช้ในการแสดงแล้ว จะเห็นได้ว่ายังไม่เสร็จสิ้นกระบวนการ เพราะตัวโขนจบแม่ท่าที่กลางโรง ฉะนั้น ครูโขนฝ่ายยักษ์ในอดีต จึงต่อท่าเชิดให้ศิษย์ภายหลังจากจบแม่ท่าท่าแล้ว ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เชิดแสดงถึงการเดินทางไปหรือมาจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง ทำในช่วงท้ายจะเป็นท่าเดิน กลับตัวหัวสนาม (สุตระยะชายหรือขวาของเวที ครอบงำท่านเรียกหัวโรง หรือท้ายโรง) และจบด้วยท่าที่แสดง การถึงที่หมายและป้องกัน เป็นสัญลักษณ์หมายรู้ให้วงปี่พาทย์ลงเพลง หรือยุติการบรรเลง เพื่อตัวโขนจะได้ใช้บทพาทย์หรือเจรจา ดำเนินเรื่องต่อไป ดังจะได้อธิบายทำการปฏิบัติ โดยลำดับดังนี้

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
ยึดกระบี่ ลงท่า เชิด	ปฏิบัติต่อจาก บากท่า หรือท่าบาก พลิกมือซ้ายที่ตั้งวงสูงหงายท้องแขน แล้วจับหักข้อมือเข้าหาลำตัว ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระบี่ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้าหนักอยู่ทางเข้าซ้าย จังหวะเดียวกัน โบกมือซ้ายออกไปด้านข้างตั้งปลายนิ้ว ดึงข้อศอกระดับแขนเสมอไหล่ ส่วนมือขวายกขึ้นลักษณะคืบอาวุธ หงายมือองข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ โบกหน้าหันทางซ้าย สายตามองปลายมือ	จังหวะเคาะไม้.../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
ตะลิกติก	ปฏิบัติทำตะลิกติก ลักษณะกระชั้นจังหวะที่ 1 และที่ 2 เข้าด้วยกัน ในจังหวะที่ 3 วางเท้าขวายังจังหวะ แล้วยกเท้าซ้ายขึ้นให้พอดีกับจังหวะใหญ่ หรือประโยคของเพลง	จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
เดินลิปที (ลิปครึ่ง)	ปฏิบัติเช่นเดียวกับเดินลิปทีในแม่ท่าเมื่อครบลิปครึ่ง วางเท้าขวาลงเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสอง	จังหวะเคาะไม้ เคาะตามจังหวะเดิน จังหวะดนตรี ดิดและ ปฏิบัติตามจังหวะย่อย

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ตะลิกติก	ปฏิบัติทำตะลิกติกอีกครั้งหนึ่ง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้าย ลงเหลี่ยม นำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
โยตัวเก้าครั้ง	ปฏิบัติโยตัวเก้าครั้ง	จังหวัดเกาะไม้ เกาะ ตามจังหวัดปฏิบัติ จังหวัดดนตรี ปฏิบัติ ตามจังหวัดย่อย
เก็บ	วางสันเท้าซ้ายลง ชักเท้าขวามาเก็บพร้อม กับเบยหน้าเปิดปลายคางตั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดใหญ่
ขึ้นทางซ้าย	ขณะเก็บขยับยกเท้าซ้าย ทำท่าขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาจากซ้าย	จังหวัดเกาะไม้/

ศัพท์เฉพาะของชกษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม มือลงวง	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้าแล้วยุบตัวลงย่อเหลี่ยม ดั้งเดิม นำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข้าทั้งสอง ลดมือทั้งสอง ลงท่าว่างล่าง	จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่ จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ทอนเท้าเจือ	ปฏิบัติทอนเท้าเจือ	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
กระต๊อบกลับ	ปฏิบัติกระต๊อบกลับ	จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
โย้หมุนตัวมา หน้าอัด	โย้ตัวถ่าน้ำหนักมาทางซ้าย โย้เท้าขวาเป็น หลักยกเท้าซ้ายขึ้นลักษณะหนีบน่อง แบนเข้า หมุน ตัวทางขวาจากหน้าเสี้ยวมาเป็นหน้าอัด (หน้าตรง) วางเท้าซ้ายชิดสันเท้าขวา แล้วยกเท้าขวาขึ้นลักษณะ เดียวกัน	จังหวัดเคาะไม้..../ หรือ / จังหวัดดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวัด ใหญ่
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงเหลี่ยม นำหนักอยู่ที่เข้าขวา	จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าไปทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดเคาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาจากซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ตะลิกติก	ปฏิบัติท่าตะลิกติกอีกครั้งหนึ่ง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้าย ลงเหลี่ยม นำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี วัน และหนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวทางซ้าย	สลัดใบหน้าเหลียวทางซ้าย โดยเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ขวาเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาจากหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ทอนเท้า	ปฏิบัติทอนเท้าทางขวา นำหนักกึ่งกลางเข้า ทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
กระบวนท่าละ	ปฏิบัติกระบวนท่าละ	จังหวัดเกาะไม้ เกาะ ตามจังหวัดปฏิบัติ จังหวัดดนตรี ติด ปฏิบัติตามจังหวัดย่อย

ศัพท์เฉพาะของอักษร	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
กระเทียบฟัน หงายมือ	ปฏิบัติกระเทียบฟัน หงายมือ	จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
หมุนตัวทางขวา ปาดเข้าปากทำ	ชักเท้าขวาหนีบมอง หมุนตัวทางขวาใบหน้า หันตามมาด้วย มือขวาปาดเข้า วางเท้าขวาชิดสัน เท้าซ้าย แล้วยกเท้าซ้ายขึ้น จังหวะเดียวกันพลิกมือ ซ้ายขึ้นตั้งวงบน มือขวาหงายท้องแขนตั้งข้อศอก ลักษณะคืบอาวุธ ใบหน้าสลัดกลับทางซ้าย (ท่าปาก)	จังหวะเคาะไม้.../ หรือ/ จังหวะดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวะ ใหญ่
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าซ้าย ลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย ลดมือซ้ายที่ตั้งวง ตั้งแขนเสมอไหล่ มือขวายกขึ้นหงายมือองแขนสูง ระดับแจ้งศีรษะ	จังหวะเคาะไม้.../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
ใช้ ยกเท้าขวา	ใช้ตัวถ่าน้ำหนักมาทางเข้าขวา เมื่อกระชาก ตัวกลับยกเท้าขวาขึ้น ลักษณะแบะขา หนีบมอง	จังหวะเคาะไม้.../ หรือ/ จังหวะดนตรี เว้นและหนึ่งจังหวะ ใหญ่
หมุนตัวทางซ้าย ครึ่งรอบ	ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก หมุนตัวทางซ้ายครึ่งรอบ	จังหวะเคาะไม้.../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่
ยึดกระทบ ลงเหลี่ยม มือลงวง	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระทบ วางเท้าขวา ลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา จังหวะเดียวกัน ลด มือทั้งสองลงท่าวางล่าง และสลัดหน้ากลับมาจากขวา	จังหวะเคาะไม้.../ จังหวะดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวะใหญ่

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ยึดยุบเก็บ	ยึดขาทั้งสองข้างขึ้นจนสุดเข่า ยุบตัวลงเหยียด ทำท่าเก็บถอยหลัง (ไปทางซ้าย) เล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้.../ ... จังหวัดดนตรี ติดและสี่จังหวัดใหญ่
ขยับก้าวเท้า สามจังหวัด	ปฏิบัติต่อจาก “เก็บ” ขยับยกเท้าขวาขึ้น แล้ววางชิดสันเท้าซ้าย ยกเท้าซ้ายขึ้นวางที่เดิม แล้วใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาขึ้นหมุนตัวทางขวาครึ่งรอบ (ลำตัวเป็นลักษณะกลับหลังหัน) วางเท้าซ้ายลงเหยียด น้าหนักอยู่ที่กึ่งกลาง ไบหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
เดินมือ	เป็นการปฏิบัติพร้อมกันทั้งมือและเท้า ส่วนเท้าให้ขยับสลับฝ่าเท้าทั้งสองทำให้ลำตัวเคลื่อนไปข้างหน้า ในขณะที่ย่อเหยียด ส่วนมือให้ปล่อยมือซ้ายที่ท่าวงยักษแบฝ่ามือออก แล้วเดินมือทั้งสองออกมาข้างหน้าให้มือขวาซ้อนอยู่ด้านนอก มือซ้ายอยู่ด้านใน เดินมือซ้ายขึ้นตั้งวางบน มือขวาลดลงมาอยู่ในตำแหน่งวงล่าง ลักษณะมือคืบอาวุธ (กระบอง) พาดวง	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
ชักคอเก้าครั้ง	ปฏิบัติชักคอเก้าครั้ง	จังหวัดเกาะไม้ เกาะตามจังหวัดการปฏิบัติแต่ละครั้ง จังหวัดดนตรี ปฏิบัติตามจังหวัดกลองทัด (จังหวัดช้อย)

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เก็บชิ้นทางขวา	ปฏิบัติเก็บ และชิ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนครศรี ดิดและ สามจังหวัดใหญ่
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวทางขวา เอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครศรี ดิดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนครศรี ดิดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ยึดยุบ ลงเหลียม สลัดหน้าทางซ้าย	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า เมื่อยุบตัวลงเหลียม น้ำหนักกึ่งกลาง พร้อมกับสลัดหน้าหันทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนครศรี ดิดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
กระโดดคว่ำ	มือทั้งสองอยู่ในท่าเดิม แล้วปฏิบัติกระโดดคว่ำ	จังหวัดเกาะไม้....// จังหวัดนครศรี ดิดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ยึดกระบถ ลงเหลียม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระบถ วางเท้าซ้าย ลงเหลียมให้น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย ลดมือซ้ายที่ตั้ง วงลง ดึงแขนเสมอไหล่ มือขวายกขึ้นลักษณะ หงายมือ งอข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดนครศรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
ยกเท้าขวา	โย้ถ่ายน้ำหนักมาทางเข้าขวา แล้วกระชาก ตัวกลับ ยกเท้าขวาขึ้นหนีบน้อง แบะเข้า	จังหวัดเกาะไม้..../ หรือ/ จังหวัดนครศรี เว้นและหนึ่งจังหวัด ใหญ่

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
แก้ง	ปฏิบัติแก้ง	จังหวัดเกาะไม้ ..../-/-/จังหวัด ดนตรี เว้นและหนึ่ง จังหวัดใหญ่
ยึดกระทบ ลงวง	ยึดเข้าซ้ายสุดเข้า แล้วกระทบเข้าอีกครั้ง หนึ่ง วางเท้าขวาลงเหลี่ยม ให้นำหนักอยู่ที่เข้าขวา ซีกมือทั้งสองทำวงล่าง	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
กระทบสามเหลี่ยม	ปฏิบัติกระทบสามเหลี่ยม	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และสองจังหวัดใหญ่
ยักคอแก้วครึ่ง	ปฏิบัติยักคอแก้วครึ่ง เช่นเดียวกับการปฏิบัติ มาแล้วในตอนต้น	จังหวัดเกาะไม้ เกาะ ตามจังหวัดย่อย ๑ ครั้ง จังหวัดดนตรี ปฏิบัติติดตามจังหวัด กลอง (จังหวัดย่อย)
เก็บ ชั้นทางขวา	ซีกเท้าขวามาชิดสันเท้าซ้ายแล้วเก็บ ส่วน อื่น ๆ ของร่างกายคงอยู่ลักษณะเดิม แล้วปฏิบัติ ชั้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้....// จังหวัดดนตรี ติดและ สามจังหวัดใหญ่
เหลียวทางขวา	สลัดใบหน้าเหลียวมาทางขวา โดยเอียงหู (ทิ้งปลายหู) ซ้ายเล็กน้อย	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่

ศัพท์เฉพาะของอักษร	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาหน้าตรงดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนตรียุติและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ยิดยิบ ลงเหลี่ยม สลัดหน้าทางซ้าย	ยิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า แล้วยิบตัวลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่กลางเข้าทั้งสองพร้อมกับสลัดหน้ามา ทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดนตรียุติ เว้น และสองจังหวัดใหญ่
กระโดดคว่ำ (ครั้งที่ 2)	ปฏิบัติ กระบวนท่ากระโดดคว่ำ เช่นเดียวกับ กับการปฏิบัติในครั้งแรก	จังหวัดเกาะไม้ และ จังหวัดนตรียุติ เช่นเดียวกับครั้งแรก
โบกเชิด	เมื่อปฏิบัติกระโดดคว่ำ ครั้งที่ 2 เสร็จสิ้น ผู้ปฏิบัติจะอยู่ในท่าปาก ให้ยิดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า มือทั้งสองท่าทำโบกเชิด เช่นเดียวกับท่าเริ่มต้น กระทบ วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยมน้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย	จังหวัดเกาะไม้.../ จังหวัดนตรียุติ เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
โย้ตัวเก้าครั้ง	ปฏิบัติโย้ตัวเก้าครั้ง เช่นเดียวกับกับการปฏิบัติ ครั้งแรก	จังหวัดเกาะไม้ เกาะ ตามจังหวัด 9 ครั้ง จังหวัดนตรียุติ ปฏิบัติ ตามไม้กลอง
เก็บขึ้นทางซ้าย	ปฏิบัติเก็บ และขึ้นทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้...// จังหวัดนตรียุติ ยุติและ สามจังหวัดใหญ่

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
เหลียวหน้าตรง	สลัดใบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวกลับ	สลัดใบหน้าเหลียวกลับมาทางซ้ายดั้งเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
บิดยุบ ลงเหลี่ยม	บิดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้าแล้วยุบตัวลงเหลี่ยม พร้อมกับชักมือทั้งสอง ทำวงล่างที่หน้าขา	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดนคร ติดและ สองจังหวัดใหญ่
ทอนเท้าเรือ	ปฏิบัติทำทอนเท้าเรือ	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
กระทีบกลับ	ปฏิบัติทำกระทีบกลับ	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
หมุนตัวเต้นท่าเลือ ลากหาง	เมื่อกระทีบกลับแล้ว โย้ตัวถ่ายน้ำหนักมาที่ เข้าซ้าย แล้วกระชากตัวกลับ ใช้เท้าขวาเป็นหลัก ยกเท้าซ้ายแบะขา หมุนตัวทางขวาครึ่งรอบ วางเท้า ซ้าย ยกเท้าขวาขึ้นแบะเข้า หมุนตัวต่ออีกครั้งรอบ จึงวางเท้าขวา ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบมอง แบะเข้า พร้อมกับสอดมือขวาที่ถืออาวุธ เขี่ยดแขนดึง ข้อศอก หักข้อมือหงายขึ้น สวมมือไปด้านหลัง มือ ซ้ายทำวงล่าง ใบหน้าหันทางซ้าย	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดนคร เว้น และสองจังหวัดใหญ่

ศัพท์เฉพาะของชกซ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
<p>เดินออกมือ</p>	<p>ให้ผู้ปฏิบัติเดินตามจังหวะคล้ายกับเดินเสา คือ เดินด้วยลักษณะกระชากเข้า การยกขาหนีบน่อง แปะเข้า ย่อเข้า เข้าสูงได้ระดับฉากกับลำตัว ส่วนที่ต่างจากเดินเสา คือ วิถีลงเท้ากับพื้น ให้ใช้ปลายเท้าลงที่พื้นก่อนส้นเท้า ทำให้ไม่เกิดเสียงดังขณะเดิน</p> <p>การเดินด้วยท่าเสื่อลากหาง ในตอนต้นนี้ ผู้ปฏิบัติจะหันหน้าเสี้ยวทางซ้าย และเดินสับเท้ามาข้างหน้า (ข้างซ้าย)</p>	<p>จังหวะเคาะไม้ เคาะตามจังหวะการเดิน จังหวะดนตรี ปฏิบัติตามจังหวะกลอง (จังหวะย่อย)</p>
<p>ออกมือ</p>	<p>เมื่อเดินมาระยะหนึ่ง ให้ผู้ปฏิบัติหมุนตัวมาทางซ้าย เป็นลักษณะ หน้าเสี้ยวด้านซ้าย ในขณะที่ไบหน้ายังหันไปทิศทางเดิม (ทิศทางที่จะไปคือหัวโรง หรือหัวสนาม) ออกมือขวา เจ็ออารูธ แขนตั้งเสมอไหล่ หักข้อมือเข้าหาลำตัว สายตามองไปเบื้องหน้า</p> <p>เมื่อเดินกลับมา หน้าเสี้ยวทางขวา ชักมือขวา เดินมือลงมาทำวงล่าง ลักษณะการเดิน ในการฝึกท่าเชิดนี้ให้สับเท้าไปทางซ้าย (สมมติเป็นหัวสนามหรือหัวโรง) มิได้เดินเดินหน้าและถอยหลังอย่างการเดินตรวจพล</p>	
<p>กลับตัว (เดี้ยว)</p>	<p>เมื่อผู้ปฏิบัติเดินเคลื่อนที่ไปข้างหน้า (ทางซ้าย) จนสุดระยะความยาวของสถานที่ฝึก หรือสมมติว่า สุดความยาวของเวทีการแสดง ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติท่ากลับตัวดังนี้</p>	

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวะ
เก็บออกมือ (เงี้ยว)	<p>จังหวะที่ 1 (ปฏิบัติขณะที่ผู้ปฏิบัติเดินใช้หน้าเสี้ยวทางขวา) ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาหมุนตัวทางซ้ายครึ่งรอบ (หน้าเสี้ยวทางซ้าย) วางเท้าขวาลงเหลื่อม ฝ่าเท้าอยู่ที่เข้าขวา จ้วงมือขวา หักข้อมือกดปลายอาวุธลงตรงหน้า ข้อมือสูงระดับหน้าอก งอข้อศอกเล็กน้อย มือซ้ายตั้งวงสูง สายตาชำเลืองมองข้อมือขวา</p>	<p>จังหวะเคาะไม้// จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะใหญ่</p>
	<p>จังหวะที่ 2 ยึดเข้าทั้งสองขึ้น แล้วยุบตัวลงเหลื่อมดังเดิม ใช้เท้าขวาเป็นหลัก ยกเท้าซ้ายหมุนตัวทางขวาครึ่งรอบ วางเท้าซ้ายลงเหลื่อม ฝ่าเท้าอยู่ที่เข้าซ้าย พร้อมกับวาดมือขวาขึ้นตั้งวงบนมือซ้ายจับส่งแขนตึงไปด้านหลังหักข้อมือหงายมือจับขึ้น ไบหน้าหันทางขวา</p>	<p>จังหวะเคาะไม้..../ จังหวะดนตรี ติดและ สองจังหวะใหญ่</p>
	<p>จังหวะที่ 3 ใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาหมุนตัวทางขวาอีกครึ่งรอบ วางเท้าขวาลงหลังสันเท้าซ้าย ยกเท้าซ้ายขึ้นพร้อมกับชักมือซ้ายทำวงล่างมือขวาถืออาวุธ สอดมือไปด้านหลังเป็นลักษณะเสื่อลากหาง ไบหน้าหันทางซ้าย</p>	<p>จังหวะเคาะไม้/ จังหวะดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวะใหญ่</p>
	<p>ขณะเดินใช้หน้าเสี้ยวทางขวา มือลงวงล่างจะเป็นท่าที่มีความหมายว่า การเดินทาง (การเดิน) มาถึงที่หมาย ให้ผู้ปฏิบัติใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาหมุนตัวทางซ้ายเป็นหน้าเสี้ยวซ้าย ออกมือขวาทำเงี้ยว แขนตึงเสมอไหล่ หักข้อมือเข้าหาลำตัวมือถืออาวุธเฉียง 45 องศา วางเท้าขวาชิดสันเท้าซ้ายแล้วเก็บ</p>	<p>จังหวะเคาะไม้//.... จังหวะดนตรี ติดและ สองจังหวะใหญ่</p>

ศัพท์เฉพาะของยักษ์	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
ขยับยกเท้าขวา	ขณะเก็บ ขยับยกเท้าซ้าย วางชิดสันเท้าขวา ยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่อง แปะเข้า	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ยึดกระบอง ลงเหลี่ยม ชักมือขวา ลงวงล่าง	ยึดเข้าซ้ายขึ้นสุดเข้า กระบอง วางเท้าขวา ลงเหลี่ยม นำหนักอยู่ที่เท้าขวา พร้อมกับชักมือขวา ทำวงล่าง	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
ขึ้นทางขวา	ปฏิบัติขึ้นทางขวา	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวหน้าตรง	สลัดโบหน้าเหลียวมาหน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
เหลียวกลับ	สลัดโบหน้าเหลียวกลับมาทางขวาดังเดิม	จังหวัดเกาะไม้/ จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัดใหญ่
ยึดยุบ ลงเหลี่ยม	ยึดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า ยุบตัวลงเหลี่ยม นำหนัก กึ่งกลางเข้าทั้งสอง	จังหวัดเกาะไม้..../ จังหวัดดนตรี ติดและ สองจังหวัดใหญ่
ทอนยกเท้าขวา เตรียมป้องกัน	ยกเท้าซ้ายมาวางใกล้สันเท้าขวา หันตัวทาง ขวาหน้าอัด (ตรง) ยกเท้าขวาขึ้นพร้อมกับออกมือ ซ้าย หงายท้องแขนตั้งข้อศอกออกไปด้านข้างลำตัว แปะฝ่ามือหักข้อมือและตกปลายนิ้วลง หน้าตรง	จังหวัดเกาะไม้// จังหวัดดนตรี ติดและ หนึ่งจังหวัด

ศัพท์เฉพาะของยักษ	วิธีปฏิบัติ	จังหวัด
<p>ยึดกระบพ ป้องหน้า</p> <p>ขึ้นทางซ้าย</p>	<p>ยึดเข้าซ้ายสุดเข้า กระบพ วางเท้าขวาลง เหลื่อม นำหนักอยู่ที่เข้าขวา พร้อมกับออกมือซ้าย จับป้องหน้า</p> <p>ปฏิบัติทำขึ้นทางซ้าย พร้อมกับชักมือซ้าย ลงทำวงล่างในจังหวัดเดียวกัน</p>	<p>จังหวัดเคาะไม้..../ จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่</p> <p>จังหวัดเคาะไม้// จังหวัดดนตรี เว้น และหนึ่งจังหวัดใหญ่</p>

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิเคราะห์ท่ารำแม่ท่ายักษและเพลงเชิด

โครงสร้างของท่ารำ

แม่ท่ายักษและเพลงเชิดที่อธิบายท่ารำมาตั้งแต่ต้นจนจบนั้นพิจารณาเห็นได้ว่า ท่าแต่ละท่าเป็นการประสมประสานสัดส่วนต่างๆ ของร่างกาย ได้แก่ มือ แขน ขา เท้า ลำตัว และศีรษะ เข้าด้วยกันจนเกิดเป็นท่ารำขึ้น ในกรณีศึกษานี้จะขอจำแนกการใช้วัยะส่วนสำคัญต่างๆ ดังกล่าว เพื่อชี้ให้เห็นว่าสามารถจะสร้างท่ารำเฉพาะส่วนได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อหาแนวคิดและเหตุผลในการประดิษฐ์ท่ารำ สามารถเข้าใจที่มาของท่านาฏยศัพท์ต่างๆ ในแม่ท่ายักษได้ชัดเจนขึ้น ดังจะขอจำแนกโครงสร้างของท่ารำในแม่ท่าและเพลงเชิดดังนี้

การใช้แขนและมือ

1. วงล่าง มือท่ามียักษหรือมือจับล่อแก้ว หรือถืออาวุธ งอลำแขนให้เป็นรูปโค้ง ปล่อยให้ปลายนิ้วมือชี้เข้าหากัน (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 54)
2. วงบน ตั้งมือ ขยายลำแขนออกไปด้านข้างให้เฉียงมาด้านหน้าเล็กน้อย ปลายมือสูงระดับลูกแก้วหรือแง่ศีรษะ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 55)
3. วงหน้า ลดมือจากวงบนให้ลำแขนเฉียงมาด้านหน้า ปลายมือสูงระดับปลายคาง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 55)
4. วงกลาง งอลำแขนออกไปด้านข้าง ปล่อยให้ปลายมือสูงระดับไหล่ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 56)
5. หงายมือล่าง หรือหงายมือองข้อศอกต่ำระดับสะเอว เป็นท่าหงายท้องแขน งอข้อศอกให้แขนท่อนปลายขนานกับพื้น ข้อศอกห่างจากลำตัวประมาณ 1 ฝ่ามือ มุมที่ข้อศอกประมาณ 110 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 57)
6. หงายมือบน หรือหงายมือองข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ เป็นท่าหงายท้องแขน งอข้อศอกให้ข้อมือสูงระดับแง่ศีรษะ ข้อศอกสูงกว่าไหล่เล็กน้อย มุมที่ข้อศอกประมาณ 110 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 58)
7. หงายมือตั้งแขนด้านข้างลำตัว แต่เฉียงลำแขนให้มาด้านหน้าเล็กน้อย เป็นท่ารำที่ทำพร้อมกันสองข้างหรือข้างใดข้างหนึ่งก็ได้ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 59)
8. จับคว่ำ งอข้อศอกหักข้อมือลง ข้อมือทั้งสองห่างกันประมาณหนึ่งคืบและอยู่ระดับอก (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 60)
9. แบกกระบอง ใช้มือขวาถือกระบองพาดบนบ่า งอแขน มุมที่ข้อศอกประมาณ 90 องศา ข้อมือต่ำกว่าไหล่เล็กน้อย (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 61)
10. ป้องหน้า งอแขนจับคว่ำตรงหน้า สูงระดับหน้าผากให้ปลายนิ้วชี้เข้าหาลำตัว (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 62)

11. จีบส่งหลัง จีบหงายตึงแขนไปด้านหลัง ลำแขนเฉียงไปด้านข้าง ทำนี้ใช้มือขวาและถืออาวุธเรียก เลือกลากหาง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 63)
12. กระทบองพาดวง ลำแขนทำวงล่างหรือวงบน แล้วพาดกระทบองหรืออาวุธที่ข้อศอก (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 64)
13. ชัดกระทบองที่สีข้าง งอแขนหักข้อมือเข้าหาลำตัว ที่บริเวณสีข้างให้ด้ามกระทบองพาดอยู่บนข้อมือ ส่วนปลายกระทบองหรืออาวุธแนบกับลำตัว (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 65)
14. ถืออาวุธจิบที่สีข้าง งอแขนหักข้อมือเข้าหาลำตัวที่บริเวณสีข้าง จีบอาวุธลักษณะจิบ ปลายอาวุธแนบกับลำตัว (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 66)
15. เจื่อ เขยียดแขนตึงเสมอไหล่ หักข้อมือเข้าหาลำตัว ถ้าถืออาวุธให้ปลายอาวุธเฉียงประมาณ 45 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 67)
16. ตั้งมือตึงแขนเสมอไหล่ เขยียดแขนออกด้านข้างตั้งมือตึงปลายนิ้ว ลำแขนตึง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 68)
17. พาดกระทบอง พาดมือขวาที่ถืออาวุธไปตรงหน้าลักษณะคว่ำมือ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 69)
18. หงายมือเข้าอก หงายฝ่ามือที่ถืออาวุธแนบอก ให้ปลายอาวุธเฉียงขึ้นประมาณ 20 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 70)
19. ถืออาวุธหักข้อมือที่อก ใช้มือขวาถืออาวุธ หักข้อมือเข้าหาลำตัวระดับลิ้นปี่ ข้อมือห่างจากลำตัวประมาณหนึ่งฟุต ถืออาวุธตั้งตรง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 71)

การใช้ขาและเท้า

1. เดินเหลี่ยม เหลี่ยมที่น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางเข่าทั้งสอง สันเท้าห่างกันประมาณศอกกับหนึ่งคืบของผู้ปฏิบัติ ขาแบะกว้างเป็นเส้นตรงจากเข่าขวามาเข่าซ้าย หรือ 180 องศา มุมที่เข้าประมาณ 100 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 72)
2. เหลี่ยมน้ำหนักทางขวา ย่อเหลี่ยมน้ำหนักทางขวา มุมที่เข้าขวาประมาณ 90 องศา มุมที่เข้าซ้ายประมาณ 110 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 73)
3. เหลี่ยมน้ำหนักทางซ้าย ย่อเหลี่ยมน้ำหนักทางซ้าย มุมที่เข้าซ้ายประมาณ 90 องศา มุมที่เข้าขวาประมาณ 110 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 74)
4. ขึ้นทางขวา วางเท้าห่างกันเท่ากับระยะการตั้งเหลี่ยม งอขาขวาขาซ้ายทอดตึงไปด้านข้าง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 75)
5. ขึ้นทางซ้าย วางเท้าห่างกันเท่ากับระยะการตั้งเหลี่ยม งอขาซ้ายขาขวาทอดตึงไปด้านข้าง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 76)
6. เสี้ยวทางขวา ปฏิบัติเหมือนขึ้นทางซ้าย แต่กระดูกปลายเท้าขวาดังขึ้น (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 64)

7. เสี้ยวทางซ้าย ปฏิบัติเหมือนขึ้นทางขวา แต่กระดกปลายเท้าซ้ายตั้งขึ้น (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 77)
8. เก็บ วางเหลี่ยมให้สันเท้าชิดกัน ย่อขา ยกสันเท้าขึ้นแล้วขอยเท้าถี่ๆ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 78)
9. ยกเท้า เป็นการยกเท้าข้างใดข้างหนึ่งขึ้นทางด้านข้าง ขณะแบะเข่า และหนีบร่องเข่าหาลำตัว ขาท่อนบนได้ระดับฉากกับลำตัว มุมที่เข่าประมาณ 80 องศา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 79)
10. ยกเท้าขวาส่งฝ่าเท้าไปด้านหลัง ย่อเข่าซ้ายเตะเท้าขวา ส่งฝ่าเท้าไปด้านหลัง เป็นลักษณะการยกเท้าขวาในท่ากระต๊อบพื้น (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 80)
11. ยืด เมื่อย่อเหลี่ยมแล้วยืดขาขึ้นจนเข่าตั้ง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 81)

การใช้ลำตัว

1. ใช้ตัว เป็นท่าประกอบกับท่าโย้ตัว เป็นการกดเกลียวข้างลำตัว สลับกันทั้งซ้ายและขวา โดยยึดหลักการดองสะเอว (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 82)
2. กล่อมตัว กดไหล่ขวาแล้วเอียงไหล่มากดไหล่ซ้ายสลับกัน ใช้ประกอบจังหวะประเท้า (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 83)
3. โนม้ตัวทางซ้าย เป็นท่ากระโดดคว่ำ จะแสดงการโน้มตัวก้มหน้ามาทางซ้าย (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 84)

การใช้คอและศีรษะ

1. หน้าตรง หันหน้าตรงออกหน้าเวที ลักษณะเปิดปลายคาง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 85)
2. หน้าข้าง หันหน้าทางซ้ายหรือขวา ถ้าหันทางซ้ายเอียงหูขวาเล็กน้อย และหันทางขวาให้เอียงหูซ้ายเล็กน้อยเช่นกัน (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 86)
3. ทิ้งแง่ศีรษะลงด้านข้าง ทางขวาและทางซ้ายสลับกันเป็นท่ายักคอ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 87)
4. หันหน้าเฉียงทางขวาหรือทางซ้าย (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 88)
5. กล่อมหน้า เป็นท่าต่อเนื่อง โดยการหันหน้าเคลื่อนที่จากด้านข้างด้านหนึ่งมายังอีกข้างหนึ่งช้าๆ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 89)
6. ก้มหน้า เป็นการกดปลายคางลงทางซ้าย ในจังหวะโย้ตัวจังหวะที่ 5 (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 90)

การจัดกลุ่มของท่ารำ

ตารางที่ 3 แสดงการแบ่งกลุ่มท่ารำ

	กระบวนนำเข้าสู่แม่ท่าหลัก	ตัวแม่ท่า 5 กระบวนท่า			เพลงเชิด
		(1) แตกต่าง	(2) ทำนอง (แตกต่างแต่ละท่า)	(3) เหมือนทั้งหมด	
ท่ารำส่วนบน	เข้าข้างเล็กน้อย				แตกต่าง
ท่ารำส่วนล่าง	เข้าข้างเล็กน้อย	แตกต่าง	เหมือน	เหมือนทั้งหมด	แตกต่าง

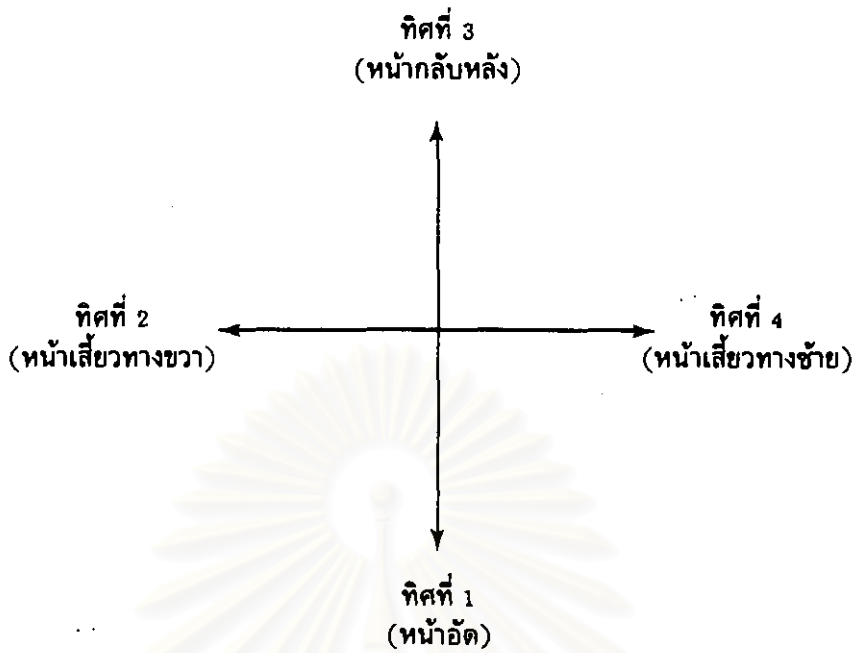
กระบวนท่าพื้นฐานของยักษ์ทั้งหมด สามารถจัดแบ่งออกเป็นกลุ่มท่าใหญ่ๆ 3 กลุ่ม คือ
1. กระบวนนำเข้าสู่แม่ท่าหลัก 2. ตัวแม่ท่าทั้ง 5 กระบวนท่า และ 3. เพลงเชิด มีรายละเอียดดังนี้

1. กระบวนนำเข้าสู่แม่ท่าหลัก ใช้เวลาแสดงประมาณ 20 นาที เป็นท่าตั้งแต่นั่งไหวหรือถวายนั่งคมจนถึงท่าบาก ใช้ท่ารำประมาณ 23 ท่า และ 1 กระบวนท่า (แจกไม้) มีการใช้ท่าซ้ำกันบ้างเล็กน้อย ทั้งท่าส่วนบนและส่วนล่าง เช่น เหลียว ตะลิกตัก ขึ้นทางซ้าย ยึดกระบองเงี้ยว กระตืบกลับ แต่ท่าส่วนใหญ่ยังมีความแตกต่างกันเป็นส่วนมาก

2. ตัวแม่ท่าทั้ง 5 กระบวนท่า ใช้เวลากระบวนท่าละประมาณ 7-8 นาที สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง ช่วงแรกเป็นท่าที่แตกต่างกันทั้งส่วนบนและส่วนล่าง ช่วงที่ 2 ท่าส่วนบนจะแสดงทำนองของแต่ละท่า และท่าส่วนล่างจะเหมือนกันทุกกระบวนท่า ส่วนช่วงที่ 3 เป็นช่วงที่มีท่ารำเหมือนกันหมดทั้งส่วนล่างและส่วนบน หรือเป็นท่าซ้ำกันทั้งหมดทุกกระบวนท่า ได้แก่ ท่าเลาะเลาะจนจบท่าบาก

3. เพลงเชิด ใช้เวลาประมาณ 10 นาที เป็นการเรียงลำดับท่ารำที่ต่อเนื่องกันไป ท่าส่วนใหญ่แตกต่างกันทั้งหมด มีการใช้ท่าหลักซ้ำกันเพียงท่าเดียว คือ “กระโดดคว่ำ” เท่านั้น

ทิศทางในการศึกษาแม่ท่ายักษ์

ก่อนการศึกษา ครูจะเป็นผู้กำหนดทิศทางในการฝึกหัดให้ผู้เรียนเข้าใจในเบื้องต้น โดยการสมมติหน้าชั้นเรียนให้เป็น “หน้าอัด” หรือหน้าตรงกับผู้ชม ถ้าเป็นการแสดงบนเวทีโดยทั่วไป หน้าอัด หมายถึงการหันหน้าออกหน้าเวที หรือประจันหน้ากับผู้ดูที่เข้ามาชมการแสดงนั้น การศึกษาแม่ท่ายักษ์จะเริ่มทำถวายบังคมใน “หน้าอัด” หรือหน้าตรงดังกล่าว ในกรณีศึกษานี้จะเรียกว่าทิศที่ 1 เมื่อผู้เรียนเข้าใจว่าหน้าอัดอยู่ที่ใดแล้วและนั่งคุกเข่าหันหน้าออกไปทางทิศนั้น เบื้องขวามือของผู้เรียน เมื่อผู้เรียนหันตัวไปทางขวา (ทำขวาหัน) จะเรียกว่า “หน้าเลี้ยวทางขวา” ในกรณีศึกษาจะเรียกหน้าเลี้ยวขวาว่าทิศที่ 2 และจากหน้าอัด ถ้าผู้เรียนหันตัวไปทางซ้าย (ทำซ้ายหัน) จะเรียกว่า “หน้าเลี้ยวทางซ้าย” ซึ่งในกรณีศึกษาจะเรียกว่าทิศที่ 4 สุดท้ายเมื่อผู้เรียนอยู่ในหน้าอัดที่เป็นหลักแล้วหมุนตัวกลับหันหน้าเข้าด้านในเวที (ทำกลับหลังหัน) ทิศทางดังกล่าวจะไม่นิยมแสดงบ่อยนักในนาฏยศิลป์ไทย กรณีศึกษาจะเรียกว่าทิศที่ 3 ดังปรากฏตามแผนผังข้างต้น

ตารางที่ 4 จำแนกการใช้ทิศทางการรำ

ลำดับ ที่	ท่ารำที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 1 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 2 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 3 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 4 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	รวม จำนวนครั้ง
1	ถวายบังคมหรือนั่งไหว้	1	-	-	-	1
2	คว่ำกระบอง	1	-	-	-	1
3	ขยับตั้งเข้าขวา	1	-	-	-	1
4	เหลียวจากหน้าตรงไปทางขวา	3	7	-	-	10
5	เหลียวจากหน้าตรงไปทางซ้าย	4	-	-	-	4
6	เหลียวจากทางขวามาหน้าตรง	-	15	-	1	16
7	เหลียวจากทางซ้ายมาหน้าตรง	-	25	-	-	25
8	ตะลิกติก	3	5	-	5	13
9	ทอนเท้าทางขวา (ซ้าย-ขวา)	6	11	-	-	17
10	ทอนเท้าทางซ้าย (ขวา-ซ้าย)	2	10	-	-	12
11	กระทับพื้น	1	-	-	-	1
12	กระทับพื้นหน้าเสี้ยว	1	-	-	-	1
13	กระทับพื้นหงายมือ	2	-	-	-	2
14	ยึดกระบอง	-	7	-	-	7
15	ขึ้นทางซ้าย	3	25	-	-	28
16	ขึ้นทางขวา	2	17	-	1	20
17	เดินสลับที่	-	4	-	-	4
18	กระทับกลับ	-	4	-	-	4
19	ลงเสี้ยว	-	6	-	-	6
20	ออกมือจับคว่ำ	1	-	-	-	1
21	แบกกระบองป้องหน้า	1	-	-	-	1
22	กระบองท่าแจกไม้	1	5	-	-	6
23	ท่าบาก	-	10	-	-	10
24	แม่ท่าที่ 1	-	1	-	-	1
25	แม่ท่าที่ 2	-	1	-	-	1

ตารางที่ 4 จำแนกการใช้ทิศทางการรำ (ต่อ)

ลำดับ ที่	ท่ารำที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 1 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 2 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 3 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	ทิศที่ 4 จำนวนครั้ง ที่ปฏิบัติ	รวม จำนวนครั้ง
26	แม่ท่าที่ 3	-	1	-	-	1
27	แม่ท่าที่ 4	-	1	-	-	1
28	แม่ท่าที่ 5	-	1	-	-	1
29	ท่าเซ็ด	-	3	-	-	3
30	เก็บ	1	18	-	2	21
31	ชักคอ	-	7	-	-	7
32	เลาะเลาะ	-	5	-	-	5
33	ยึดกระทบตัวดอกมือขวา	-	5	-	-	5
34	ยึดกระทบจับสอด	-	10	-	-	10
35	โย้ตัวเก้าครั้ง	-	2	-	-	2
36	ทอนเท้าเงื่อ	-	2	-	-	2
37	กระบวนท่าละ	1	-	-	-	1
38	ขยับก้าวเท้าสามจังหวะ	-	-	-	1	1
39	เดินมือ	1	-	-	-	1
40	กระโดดคว่ำ	-	2	-	-	2
41	แก้ง	-	1	-	-	1
42	กระทืบสามเหลี่ยม	-	1	-	-	1
43	เสื่อลากหาง	-	1	-	-	1
44	กลับตัวหัวสนาม	-	1	-	-	1
45	เก็บออกมือเงื่อ (ดึง)	-	-	-	1	1
46	ป้อนหน้า	1	-	-	-	1
	รวม	36	221	-	13	

ทิศทางของท่ารำ

จากตัวอย่างท่ารำ 48 ท่า ปรากฏการแสดงท่ารำในทิศที่ 2 จำนวน 221 ครั้ง แสดงในทิศที่ 1 จำนวน 36 ครั้ง และในทิศที่ 4 จำนวน 13 ครั้ง ส่วนในทิศที่ 3 ที่ผู้แสดงหันหน้าเข้าด้านในเวทินั้นไม่ปรากฏท่าใดท่าหนึ่งทีแสดงในทิศนี้เลย การแจกแจงความถี่ของการใช้ท่ารำตามทิศทางต่าง ๆ ดังกล่าว แสดงชัดเจนว่าทิศทางที่ใช้ในการแสดงส่วนใหญ่ เป็นหน้าเสี้ยวทางขวาหรือทิศที่สองมากกว่าหน้าอัดหรือทิศที่ 1 ส่วนทิศที่ 4 นั้นมีท่าที่แสดงบ้างเป็นส่วนที่น้อยมาก การใช้ทิศทางที่เป็นไปลักษณะดังกล่าว คงเป็นที่น่าประหลาดใจอยู่บ้าง เพราะในทิศที่ 1 ที่เป็นหน้าตรงนั้นควรจะมีการแสดงท่ารำจำนวนมากที่สุดแต่กลับมีการแสดงท่ารำน้อยกว่าทิศที่ 2 อยู่เป็นจำนวนมาก คือ 221 ครั้ง ต่อ 36 ครั้ง เหตุผลที่เป็นดังนี้เพราะ การศึกษาแม่ท่าได้ยึดถือหลักหรือจารีตของโขนหน้าจ่อเป็นสำคัญ การแสดงท่าตามจารีตของโขนหน้าจอนั้นถือว่าหน้าอัดหรือหน้าตรงของผู้แสดง หมายถึง ทิศทางที่เรียกว่า “หัวโรง” (ดูภาพประกอบ)

และเมื่อทิศทางของหน้าอัดหรือหน้าตรงเปลี่ยนตำแหน่งไปทางหัวโรงหรือด้านขวาของผู้ชม ตำแหน่งของทิศที่ 2 ซึ่งมีการแสดงท่าเด่นมากที่สุดจึงเปลี่ยนเป็น การที่ผู้แสดงหันหน้าเข้าหาผู้ชม ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้จึงทำให้ท่าเด่นท่ารำของแม่ท่าและท่าเซ็ดแสดงในทิศที่ 2 เป็นส่วนมาก

ความถี่ของการใช้ท่ารำ

ท่ารำตามตัวอย่างที่น่าเสนอในกรณีศึกษา นี้ ตามตารางจะเห็นได้ว่า มีการใช้ท่ารำที่ซ้ำกันเป็นจำนวนมาก ท่าที่มีความถี่สูงสุดในการใช้ ได้แก่ท่าขึ้นทางซ้าย ซึ่งมีจำนวนครั้งที่ปฏิบัติทั้งหมดถึง 28 ครั้ง ท่าเหลียวจากหน้าหันทางซ้ายมาหน้าตรง จำนวน 25 ครั้ง ท่าที่เกี่ยวข้องจากการเก็บ 21 ครั้ง ท่าขึ้นทางขวา 20 ครั้ง และท่าทอนเท้าทางขวา 17 ครั้ง เป็นต้น ท่าที่ปฏิบัติน้อยครั้งที่สุดคือ 1 ครั้ง ก็มีจำนวนถึง 16 ท่า การใช้ท่าซึ่งซ้ำกันนั้นอาจเป็นเพียงท่าที่ปฏิบัติเฉพาะส่วน ตัวอย่างเช่น ท่าขึ้นทางซ้ายที่มีความถี่สูงสุด เป็นท่าที่แสดงการเคลื่อนไหวของอวัยวะส่วนล่าง ก็มีได้หมายถึงเป็นท่าที่ปฏิบัติซ้ำกันทั้งหมด

แต่ทำชิ้นทางซ้ายนั้นมีส่วนประกอบของท่ามือที่แตกต่างกันออกไป ฉะนั้นทำชิ้นทางซ้ายทั้ง 28 ครั้ง มองโดยภาพรวมของผู้ชมแล้ว ก็อาจแลเห็นว่าไม่ซ้ำกันเลย ทำอื่นๆ ที่ก็อยู่ในข่ายเดียวกับทำชิ้นทางซ้าย ดังกล่าว

การจำแนกประเภทของท่ารำ

ท่ารำที่มีชื่อปรากฏในแม่ท่ายักษ์และเพลงเชิดเป็นการเรียงลำดับก่อน-หลังในการปฏิบัติ สามารถแยกประเภทเพื่อเรียกหรือทำความเข้าใจต่อท่ารำให้ชัดเจนว่า คำศัพท์เหล่านั้นเป็นชื่อท่า คำเรียก หรือนาฏศัพท์อย่างไร โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้

ชื่อท่า ชื่อเฉพาะของลักษณะท่าที่มีแต่ดั้งเดิม เป็นที่หมายรู้กันระหว่างครูกับศิษย์ หรือศิลปินกลุ่มเดียวกัน ในการฝึกหัดและการแสดง

คำเรียก ถ้อยคำที่ใช้เรียกขานกันในการฝึกหัด อาจเป็นท่าทางหรือกิริยาปลีกย่อย ซึ่งยังมีได้ตกลงแน่ชัดว่าเป็นชื่อท่าหรือนาฏศัพท์

นาฏศัพท์ ลักษณะของท่ารำที่เป็นแบบอย่างเฉพาะ ส่วนใหญ่จะสื่อความหมายกันในการเรียนการสอน

สถาบันวัฒนธรรมและการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5 แสดงการจำแนกประเภทของท่ารำ

ลำดับ ที่	ท่ารำที่ปฏิบัติ	ชื่อท่า	คำเรียก	นาฏยศัพท์
1	ถวายบังคม หรือนั่งไหว้	✓	-	-
2	คว่ำกระบอง	-	✓	-
3	ขยับตั้งเข้าขวา	-	✓	-
4	เหลียวจากหน้าตรงไปทางขวา	-	✓	-
5	เหลียวจากหน้าตรงไปทางซ้าย	-	✓	-
6	เหลียวจากทางขวามาหน้าตรง	-	✓	-
7	เหลียวจากทางซ้ายมาหน้าตรง	-	✓	-
8	ตะลิกติก	✓	-	-
9	ทอนเท้าทางขวา (ซ้าย-ขวา)	✓	-	-
10	ทอนเท้าทางซ้าย (ขวา-ซ้าย)	✓	-	-
11	กระทับพื้น	✓	-	-
12	กระทับพื้นหน้าเสี้ยว	✓	-	-
13	กระทับพื้นหางมือ	✓	-	-
14	ยึดกระทบเงื่อ	-	-	✓
15	ขึ้นทางซ้าย	✓	-	-
16	ขึ้นทางขวา	✓	-	-
17	เดินสลับที่	-	✓	-
18	กระทับกลับ	✓	-	-
19	ลงเสี้ยว	✓	-	-
20	ออกมือจับคว่ำ	-	✓	-
21	แบกกระบองป้องหน้า	✓	-	-
22	กระบวนท่าแจกไม้	✓	-	-
23	ท่าบาค	✓	-	-
24	แม่ท่าที่ 1	✓	-	-
25	แม่ท่าที่ 2	✓	-	-
26	แม่ท่าที่ 3	✓	-	-
27	แม่ท่าที่ 4	✓	-	-

ตารางที่ 5 แสดงการจำแนกประเภทของท่ารำ (ต่อ)

ลำดับ ที่	ท่ารำที่ปฏิบัติ	ชื่อท่า	คำเรียก	นาฏยศัพท์
28	แม่ท่าที่ 5	✓	-	-
29	ท่าเซ็ด	✓	-	-
30	เก็บ	-	-	✓
31	ยักคอ	✓	-	-
32	เลาะเลาะ	✓	-	-
33	ขิดกระทบวัดออกมือขวา	-	✓	-
34	ขิดกระทบจีบสอด	-	✓	-
35	โยตัวเก้าครึ่ง	✓	-	-
36	ทอนเท้าเงื่อ	✓	-	-
37	กระบวนท่าละ	✓	-	-
38	ขยับก้าวเท้าสามจังหวะ	-	✓	-
39	เดินมือ	-	-	✓
40	กระโดดคว่ำ	✓	-	-
41	แก้ง	✓	-	-
42	กระหีบสามเหลี่ยม	✓	-	-
43	เลือกลากหาง	✓	-	-
44	กลับตัวหัวสนาม	-	✓	-
45	เก็บออกมือเงื่อ (ถึง)	-	✓	-
46	ป้อนหน้า	✓	-	-
	รวม	30	13	3

การแยกประเภทของท่ารำที่ปฏิบัติ

ท่ารำที่ปฏิบัติในแม่ท่า ส่วนใหญ่จะมีชื่อเรียกที่ค่อนข้างชัดเจนและใช้สื่อความหมายในการเรียนการสอนในชั้นเรียนได้ตรงกัน ชื่อท่าต่างๆ เหล่านั้น มักมีจังหวะในการปฏิบัติ 2-3 จังหวะ เช่น ตะลิกติก กระทืบพัน ขึ้นพัก กระทืบกลับ เก้ง เป็นต้น แต่มีลักษณะท่ารำอีกจำนวนหนึ่ง ที่ครูอาจารย์ไม่ได้บัญญัติชื่อไว้ชัดเจน ซึ่งอาจเป็นการบอกกิริยาต่อเนื่องเพื่อเชื่อมระหว่างท่าหนึ่งไปอีกท่าหนึ่ง เช่น เหลียว, เดินลิปที, ออกมือจับคว่า, ขยับตั้งเข้า, ยึดกระทบจับสอด, กลับตัวหัวสนาม, ท่าทางเหล่านี้ผู้สอนอาจเรียกแตกต่างกันบ้าง จึงยังไม่เป็นชื่อท่าหรือนาฏศัพท์ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เห็นสมควรให้คำว่า คำเรียก ส่วนนาฏศัพท์ หมายถึง ลีลา หรือท่าปลีกย่อยซึ่งอาจรวมอยู่ในท่าต่างๆ ดังกล่าวมา เช่น วง เหลี่ยม ประกระทบ ยึดยุบ เก็บ แต่ในแม่ท่ายักษ์ได้ยึดถือกันมาเป็นเวลานานว่า ท่ารำต่างๆ นั้น ก็ถือว่าเป็นนาฏศัพท์ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นท่าย่อยๆ เช่น ตะลิกติก กระทืบพัน เก้ง หรือกระบวนท่าที่รวมท่าย่อยๆ ไว้เป็นชุด เช่น ฉะ หรือ แจกไม้ ก็เรียกว่า นาฏศัพท์เช่นกัน แต่ในที่นี้เพื่อต้องการแยกท่ารำและนาฏศัพท์ออกให้ชัดเจน นาฏศัพท์จึงหมายถึงลีลาหรือท่าที่ปลีกย่อยจริงๆ ดังกล่าว เช่น เก็บ ยึดกระทบเงื้อ หรือเดินมือ เป็นต้น

ผลของการแบ่งประเภทของท่ารำตามตารางประกอบการวิเคราะห์ โดยการเลือกท่ารำที่สำคัญจำนวน 46 ท่า ปรากฏว่า เป็นชื่อท่ารำ 30 คำ เป็นคำเรียก 13 คำ และเป็นนาฏศัพท์ 3 คำ อันแสดงให้เห็นว่าถ้อยคำต่างๆ ที่ใช้ในแม่ท่ายักษ์ส่วนใหญ่จะมีการบัญญัติไว้เป็นชื่อท่าที่ชัดเจน ซึ่งหมายถึงได้มีการวางแผนทางการปฏิบัติท่ารำไว้อย่างเป็นระบบที่ดีมาเป็นเวลานานแล้ว การศึกษาท่ารำแม่ท่ายักษ์จึงค่อนข้างง่ายแก่การทำความเข้าใจและจดจำ เพราะนอกจากจะมีชื่อท่ารำย่อยๆ ที่กำหนดท่วงท่าและจังหวะในการปฏิบัติไว้ชัดเจนแล้ว ยังมีคำเรียกที่บ่งบอกกิริยาท่าเชื่อมระหว่างท่าต่างๆ รวมทั้งท่วงท่าปลีกย่อย ที่กำหนดไว้เป็นนาฏศัพท์ต่างๆ อีกจำนวนหนึ่ง จึงสามารถใช้คำต่างๆ เหล่านี้สื่อความหมายในการเรียนการสอนแม่ท่าและเพลงเชิดได้โดยตลอด และถ้าพิจารณาแม่ท่ายักษ์เทียบเคียงกับการรำเพลงช้าและเพลงเร็วของละคร ก็จะยิ่งแลเห็นประโยชน์ของการบัญญัติชื่อท่ารำย่อยๆ ไว้ในแม่ท่ายักษ์ เพราะในเพลงช้าเพลงเร็วมีการบัญญัติชื่อท่ารำไว้น้อยมาก การสื่อสารระหว่างครูและผู้เรียนย่อมใช้แต่นาฏศัพท์ หรือคำเรียกกิริยาท่าเชื่อมต่อกันเอง ซึ่งอาจมีความแตกต่างกัน ระหว่างกลุ่มผู้สอนและผู้เรียนที่ต่างสถาบันกันได้ ทำให้เกิดการบัญญัติชื่อท่าหรือนาฏศัพท์ ในสถาบันของตนเองแตกต่างกันไปตามความเข้าใจ และการยอมรับกันในสถาบันนั้น อันมีผลทำให้เกิดความสับสนของการใช้นาฏศัพท์ขึ้นได้ในปัจจุบัน

ลักษณะการใช้มือและเท้า

ในแม่ท่าและเพลงเชิดมีลักษณะหลากหลาย แต่พอจะจัดเข้ากลุ่มได้ดังนี้

มือท่าวง การตั้งมือ หรือทำจับล่อแก้วที่แสดงส่วนโค้งของลำแขนในลักษณะต่างๆ ได้แก่ วงล่าง วงบน วงกลาง และวงหน้า

หงายมือ ท่ารำที่พลิกท้องแขน หงายฝ่ามือออก ทำได้ 3 ลักษณะ คือ หงายมือองข้อศอกสูง ระดับแง่ศีรษะ หงายมือองข้อศอกต่ำระดับสะเอว และหงายมือตั้งแขนไปด้านข้าง

มือจับ การกรีดนิ้วมือโดยใช้นิ้วหัวแม่มือ จรดข้อแรกของนิ้วชี้ (นับจากปลายนิ้ว) และกรีดนิ้วอื่นๆ ออกไป การจับมีลักษณะใหญ่ 2 ลักษณะ คือจับคว่ำและจับหงาย

ยกขา ลักษณะของท่ารำที่ยกขาข้างใดข้างหนึ่งขึ้น

วางเหลี่ยม วางเท้าทั้งสองห่างกันประมาณศอกกับหนึ่งคืบของผู้ปฏิบัติ ในขณะที่ย่อและแบะเข้า ให้ปลายเข้าแยกออกไปด้านข้างลำตัว

เดิน การย่อเท้าหรือยกขาขึ้นลงสลับกัน การปฏิบัติต้องวางเท้าให้ส้นเท้าชิดกัน ย่อและแบะเข้าตลอดเวลา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 แสดงการใช้มือและเท้าในการทำ

ลำดับ ร.	ท่าทำที่ปฏิบัติ	มือทาง	หงายมือ	มือจับ	ถกขา	วางเหลี่ยม	การเดิน
1	ถวายเป็นคัมหรือนั่งไหว้	✓	-	-	-	-	-
2	คว่ำกระบอง (อาวุธ)	✓	-	-	-	-	-
3	ขยับตั้งเข่าขวา	✓	-	-	-	-	-
4	เหลียวจากหน้าตรงไปทางขวา	✓	✓	-	-	✓	-
5	เหลียวจากหน้าตรงไปทางซ้าย	✓	✓	-	-	✓	-
6	เหลียวจากทางขวามาหน้าตรง	✓	✓	-	-	✓	-
7	เหลียวจากทางซ้ายมาหน้าตรง	✓	✓	-	-	✓	-
8	ตะลิกติก	✓	✓	-	✓	-	✓
9	ทอนเท้าทางขวา (ซ้าย-ขวา)	✓	✓	-	-	✓	-
10	ทอนเท้าทางซ้าย (ขวา-ซ้าย)	✓	✓	-	-	✓	-
11	กระทืบพื้น	✓	-	-	✓	-	-
12	กระทืบพื้นหน้าเสี้ยว	✓	-	-	✓	-	-
13	กระทืบพื้นหงายมือ	✓	✓	✓	✓	-	-
14	ยัดกระทืบเงี้ยว	✓	-	-	-	✓	-
15	ขึ้นทางซ้าย	✓	✓	-	-	✓	-
16	ขึ้นทางขวา	✓	✓	-	-	✓	-
17	เดินสลับที่	✓	✓	-	-	-	✓
18	กระทืบกลับ	✓	-	-	-	✓	✓
19	ลงเสี้ยว	✓	✓	-	-	✓	-
20	ออกมือจับคว่ำ	-	-	✓	-	✓	-
21	แบกกระบองป้องหน้า	✓	-	✓	-	✓	-
22	กระบวนท่าแจกไม้	✓	✓	-	-	✓	-
23	ท่าบาก	✓	✓	-	✓	-	-
24	แม่ท่าที่ 1	✓	-	-	-	✓	-
25	แม่ท่าที่ 2	✓	✓	-	-	✓	-
26	แม่ท่าที่ 3	✓	✓	-	-	✓	-

ตารางที่ 6 แสดงการใช้มือและเท้าในท่ารำ (ต่อ)

ลำดับ ที่	ท่ารำที่ปฏิบัติ	มือข้าง	หางมือ	มือจับ	ตกชา	วางเหลี่ยม	การเดิน
27	แม่ท่าที่ 4	✓	✓	-	-	✓	-
28	แม่ท่าที่ 5	-	✓	-	-	✓	-
29	ท่าเชิด	-	✓	✓	-	✓	-
30	เก็บ	✓	✓	✓	-	-	-
31	ยักคอ	✓	-	-	-	✓	-
32	เลาะเลาะ	✓	-	-	✓	-	-
33	ยียดกระทบตัวดอกมือขวา	✓	✓	-	-	✓	-
34	ยียดกระทบจับสอด	✓	✓	✓	✓	-	-
35	โย้ตัวแก้ครึ่ง	-	✓	-	-	✓	-
36	ทอนเท้าเงื่อ	✓	-	-	-	✓	-
37	กระบวนท่าจะ	✓	✓	✓	-	-	✓
38	ขยับก้าวเท้าสามจังหวะ	✓	-	-	-	✓	-
39	เดินมือ	✓	-	-	-	✓	-
40	กระโดดคว่ำ	✓	-	-	-	✓	-
41	แก้ง	-	✓	-	✓	-	-
42	กระเทียบสามเหลี่ยม	✓	-	-	-	✓	-
43	เสื่อลากหาง	✓	-	-	✓	-	-
44	กลับตัวหัวสนาม	✓	-	-	✓	-	-
45	เก็บออกมือเงื่อ (ตั้ง)	✓	-	-	-	-	-
46	ป้องกัน	✓	-	✓	-	✓	-
	รวม	41	25	9	10	29	4

ลักษณะของมือและเท้า

จากตัวอย่างทำรำจำนวน 46 ทำปรากฏลักษณะการใช้มือเป็นการทำวงมากที่สุดจำนวน 41 ทำ ในขณะที่เดียวกันลักษณะของทำรำนั้นประกอบด้วยลักษณะหงายมือ 25 ทำ และประกอบด้วยมือจับ 8 ทำ จึงเห็นได้ว่า การใช้มือและแขนในลักษณะของทำวง ในแม่ทำยักษ์มีความสำคัญสูงสุด วงดังกล่าวมีอยู่ 4 ลักษณะตามตำแหน่งของช่วงแขน และระดับมือ ได้แก่ วงล่าง ทำมียักษ์อยู่ที่หน้าขา วงบนตั้งมือองแขนปลายมือระดับ ลูกแก้ว (ลักษณะตัวเรือนมงกุฎตอนบนที่ทำเป็นรูปทรงกระบอก สำหรับสวมต่อส่วนยอดมงกุฎ) วงกลาง งอแขนออกด้านข้างตั้งปลายมืออยู่ระดับไหล่ และวงหน้า ตั้งมือองแขนเอียงมาด้านหน้าปลายมือระดับปลายคาง ส่วนการใช้มือที่มีลักษณะหงายมือ เป็นลักษณะที่มีความสำคัญรองลงมา คือมีอยู่ 25 ทำ การหงายมือในแม่ทำมีอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่ ทำหงายมือองข้อศอกสูงระดับแนวศีรษะ (หงายมือสูง) ทำหงายมือองข้อศอกต่ำระดับสะเอว (หงายมือต่ำ) และทำหงายมือตั้งแขนทั้งสองข้าง ปลายมือจรดเข้า ส่วนลักษณะการใช้มือจับมีผสมอยู่ในแม่ทำ เห็นได้ค่อนข้างน้อยมากคือมีอยู่เพียง 8 ทำ เหตุที่เป็นดังนี้ เพราะบางท่าต้องจับด้วยมือขวา เช่น แม่ทำที่ 2 และ 3 แต่จากการถืออาวุธจึงแลไม่เห็น การจับคงเห็นเพียงจับอาวุธ และหักม้วนข้อมือเข้าหาลำตัวแทน อย่างไรก็ตาม การใช้มือจับในแม่ทำยักษ์ และท่าเชิดมีอยู่น้อยมาก และเห็นได้ชัดว่าในกระบวนท่าที่เป็นพื้นฐานของตัวยักษ์นั้น เน้นหนักการใช้มือในลักษณะทำวงมากกว่าลักษณะอื่น ๆ

การใช้ส่วนขาและเท้าของแม่ทำและท่าเชิดจากตัวอย่างท่า 46 ทำ มีลักษณะของการวางเหลี่ยมถึง 29 ท่า ที่เหลือเป็นการยกขา 10 ท่า และเป็นลักษณะการเดิน 1 ท่า การวางเหลี่ยมที่มีความสำคัญสูงสุดคือท่าที่วางเท้าทั้งสองข้างกับพื้น ในลักษณะย่อขาเป็นเหลี่ยมต่างๆ หลากรูปแบบ เช่น เต็มเหลี่ยมเหลี่ยมที่น้ำหนักเอนเอียงไปทางขวาและซ้าย เหลี่ยมในท่าขึ้นพัก ที่ใช้ช่วงขาตั้งข้างใดข้างหนึ่ง และเหลี่ยมที่เรียกว่า “ลงเสี้ยว” ที่มีลักษณะคล้ายกับเหลี่ยมขึ้นพักแต่ตั้งปลายเท้าของขาข้างที่เหยียดตั้งขึ้น ส่วนท่าที่ยกขาข้างใดข้างหนึ่งเมื่อต้องปฏิบัติในท่า หรือภายหลังจากจบท่า มีความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา และท่าเดินคือการย่อเท้ากับพื้น เป็นท่าเคลื่อนไหวหลายจังหวะมีความสำคัญเป็นอันดับสุดท้าย ทั้งนี้เพราะแม่ทำเป็นท่าพื้นฐานที่มุ่งฝึกทักษะของการวางเหลี่ยมในรูปแบบต่างๆ ให้ได้สัดส่วนในเบื้องต้น จึงเน้นท่านี้ที่มีการวางเหลี่ยมที่ชัดเจนก่อน ส่วนท่าที่มีลักษณะของการยกขา หรือท่าเดิน ถึงแม้ว่าแท้จริงแล้วจะมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการวางเหลี่ยม แต่เป็นท่าที่มีการเคลื่อนไหว อาจไม่เหมาะหรือไม่สะดวกกับการศึกษาในขั้นพื้นฐานที่ต้องการทำนิ่ง เพื่อให้ครูสามารถจับท่าหรือปรุงแต่งท่ารำท่าเดินของผู้เรียนได้ตลอดเวลา

การเรียงลำดับท่ารำ

การศึกษาลำดับของท่ารำในแม่ทำและเพลงเชิดทั้งหมด ประกอบกับตารางประกอบการวิเคราะห์ข้างต้น ทำให้พอมองเห็นเหตุผลในการเรียงลำดับท่า ในแม่ทำยักษ์และเพลงเชิดได้ชัดเจนขึ้น การพิจารณานี้สามารถแบ่งท่าออกเป็นช่วง ๆ ตามจุดประสงค์ของลำดับการฝึกหัดได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 ทำถวายบังคมหรือนั่งไหว้ จนถึงทอนเท้าในหน้าอัดครั้งที่ 2 การเรียงลำดับท่าของช่วงนี้ นอกจากจะเห็นการทรงตัวตามแบบวิธีของโขนแล้ว ยังเป็นการปูพื้นฐานการเคลื่อนไหวเฉพาะอวัยวะส่วนล่าง อันได้แก่ ส่วนขาและเท้าเป็นสำคัญ อวัยวะส่วนบนอื่นๆ ได้แก่ มือ แขน และใบหน้า มีการเคลื่อนไหวน้อย เช่น การฝึกหัดใบหน้าเพียงเหลียวไปทางซ้ายและขวา ส่วนวงนั้นแทบทุกท่าจะเป็นการทำวงล่าง จะมีทำเงี้ยวอุ้งตึงแขนด้วยมือขวาประกอบอยู่บ้างเพียงเล็กน้อย การใช้มือในลักษณะอื่นๆ ได้แก่ วงในลักษณะต่างๆ ท่าหงายมือและการใช้มือจับ ยังไม่มีการฝึกหัดในช่วงนี้ ท่าที่ได้รับการศึกษาที่สำคัญคือ

ส่วนเท้าและขา

1. นั่งคุกเข่า
2. ตั้งเข่าขวา
3. เกือบ
4. ยึดกระแทบ
5. เหลี่ยมหน้าหนักทางขวา
6. เหลี่ยมหน้าหนักทางซ้าย
7. เหลี่ยมหน้าหนักกึ่งกลาง
8. ตะลิกตึก
9. ทอนเท้า
10. กระทีบพิน
11. ขึ้นพัก (ทางซ้าย)
12. กระทีบกลับ
13. ลงเสี้ยว
14. การโยกเท้าหมุนตัวมาลงหน้าเสี้ยวและหน้าอัด

ส่วนของมือและแขน

1. ถวายบังคม (ไหว้)
2. ทำวงล่าง
3. เงี้ยว
4. การเดินมือสลับขึ้นลง (กระทีบพิน)

ส่วนของใบหน้า

1. เหลียวทางซ้ายและเหลียวกลับ
2. เหลียวทางขวาและเหลียวกลับ
3. หันหน้าจากทางซ้ายกลับมาทางขวา (กระทีบกลับ)
4. การก้มหน้าชำเลืองสายตาลงต่ำ แล้วสลัดหน้าไปทางซ้าย (เงี้ยว)

ช่วงที่ 2 จากทำออกมือจับคว่ำตรงหน้าจนถึงปากทำ การเรียนในช่วงนี้เป็นช่วงสั้นๆ เรียกว่า กระบวนท่าแจกไม้ แต่เป็นเนื้อหาที่ค่อนข้างยากและมักจะสร้างความสับสนให้กับผู้เรียนอยู่เสมอ ทั้งเรื่อง ความจำในการเรียงลำดับท่าและความยากในแนวทางการปฏิบัติของท่าท่า การลำดับท่าในช่วงนี้ จะให้ผู้เรียนได้เริ่มเรียนรูปแบบของการใช้มือลักษณะต่างๆ ประกอบกับการใช้เหลี่ยมที่ฝึกหัดในช่วงแรกมาแล้ว ความยากจึงอยู่ที่ผู้เรียนจะต้องปฏิบัติให้สัมพันธ์กันทั้งท่าของมือและเท้า การฝึกหัดช่วงนี้ในระยะแรก อาจต้องแยกต่อเฉพาะส่วนเท้าและส่วนมือต่างหากจากกัน เมื่อปฏิบัติเฉพาะส่วนได้แล้วจึงนำมาปฏิบัติพร้อมกัน นอกจากนั้นยังมีการใช้นาฏยศัพท์ปลีกย่อยต่างๆ ในท่าด้วย เช่น การประเท้าตามจังหวะ การห่มเข้า การกล่อมตัวและการกล่อมหน้า ซึ่งอยู่ในท่าที่จะต้องปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน การฝึกหัดในช่วงนี้ผู้เรียนจึงต้องช่วยตัวเองให้มากในการฝึกฝนนอกเวลา และครูควรแนะนำวิธีจดจำหรือลำดับท่าให้แก่ผู้เรียน เพราะถ้าไม่มีหลักในการจำแล้ว ย่อมจะเกิดความสับสนในการเรียงท่าและการปฏิบัติให้ถูกต้องตามได้ ท่าที่ฝึกหัดในช่วงนี้ที่สำคัญคือ

ช่วงเท้า

1. ขึ้น (ทางขวา)
2. ทอนเท้า (ทางซ้าย)
3. ประ
4. ห่มเข้า

ส่วนมือและใบหน้า

1. วงบน
2. วงหน้า
3. หงายมือสูงระดับแง่ศีรษะ
4. หงายมือต่ำระดับสะเอว
5. จับคว่ำตรงหน้า
6. จับส่งหลัง
7. การเดินมือ
8. การกล่อมตัวและกล่อมหน้า

ช่วงที่ 3 จากปากท่าแม่ท่าที่ 1 ถึงจบแม่ท่า 5 การฝึกหัดช่วงนี้มีกระบวนท่าที่จะต้องจดจำส่วนหนึ่ง ในแต่ละแม่ท่า แต่ในตอนท้ายของแม่ท่าทุกท่า มีกระบวนท่าที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน ผิดแผกกันแต่ท่าของมือในแต่ละแม่ท่าเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็ตีก่อนจบแม่ท่าทุกท่าจะต้องผ่านกระบวนท่าที่เรียกว่าแจกไม้หน้า แล้วแล้วจบลงด้วยท่าปากเหมือนกันทุกท่า ช่วงตัวแม่ท่านี้เป็นช่วงที่ผู้เรียนต้องจดจำท่าตอนต้นของแม่ท่า

แต่ละทำให้ได้ ส่วนเนื้อหาตอนกลางและตอนท้ายจะค่อนข้างคล้ายคลึงกัน มีสิ่งที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้เพิ่มเติมดังนี้

ส่วนเท้า

1. เลาะเลาะ
2. ทำลงเสี้ยวทางซ้าย
3. ยักคอ
4. เก็บแล้วขึ้น
5. แจกไม้หน้าเสี้ยว

ส่วนมือ

1. ฟาดกระบอง
2. คีบกระบอง
3. กระบองพาดวง
4. หงยมือทำสูงคีบกระบอง (ทำ 2)
5. ผาลา (ทำ 3,4)
6. ทำสูง (ทำ 5)
7. บัวบาน

ผสมระหว่างเท้ากับมือ

1. ทอนเท้าวัดมือ
2. ยึดกระทบจับสอด

ช่วงที่ 4 เป็นหน้าพาทย์ที่แสดงการไปมาของตัวอักษรซึ่งมีท่าต่างๆ มากมายเช่นกัน แต่ท่าต่างๆ นั้น ประกอบด้วยวงและเหลี่ยม ส่วนใหญ่ก็นำมาจากแม่ท่าแล้วทั้งสิ้น มีการเรียงลำดับท่าที่ต่อเนื่องกันไป มีกระบวนท่าซ้ำกันน้อยมาก เมื่อเปรียบกับตัวแม่ท่า และมีกระบวนท่าที่ยากในการฝึกหัดเพราะเป็นการเคลื่อนไหวของอวัยวะแทบทุกส่วน คือ กระบวนท่าจะ และกระโดดคว่ำ ที่ผู้เรียนควรเอาใจใส่ในการฝึกซ้อมด้วยตนเอง ทำที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติมขึ้นมีดังนี้

ส่วนเท้า

1. โย้ตัวเก้าครั้ง
2. ทอนเท้าเงื่อ
3. กระทับสามเหลี่ยม
4. กระโดดคว่ำ

5. ขยับก้าวสามจังหวะ
6. กระทับสามเหลี่ยม

ส่วนมือ

1. โบกเชิด
2. เดินมือ
3. เลือกลากหาง
4. ออกมือ

ผสมระหว่างมือและเท้า

1. ฉะ
2. แก้ง
3. กระโดดคว่ำ
4. กลับตัวหัวสนาม
5. ป้อนหน้า

การเรียงลำดับของแม่ท่าและเพลงเชิด เป็นสิ่งที่มีเหตุผลทางการศึกษา คือเรียงทำจากง่ายไปหายาก โดยเริ่มจากการฝึกหัดด้วยระส่วนล่างได้แก่เหลี่ยมต่างๆ ก่อน แล้วจึงฝึกหัดด้วยระส่วนบนได้แก่มือจับ วงบน วงหน้า และท่าหางมือรูปแบบต่างๆ เข้ามาประกอบ ต่อจากนั้นเมื่อถึงตัวแม่ท่า เป็นกระบวนท่าที่ใส่รายละเอียดของนาฏยศัพท์ต่างๆ เพื่อให้เกิดลีลาที่สวยงาม ส่วนการลำดับท่าในเพลงเชิดแสดงให้เห็นวิธีการนำเอาท่าหลักจากตัวแม่ท้านำมาประยุกต์ใช้ในการแสดงได้อย่างไรบ้าง จึงนับได้ว่าการลำดับท่าของแม่ท่าและเพลงเชิดได้คำนึงถึงเหตุผลในการเรียนรู้ตามกระบวนการศึกษาอย่างแท้จริง

3.3 การจับท่าเพื่อแก้ไขข้อบกพร่อง

การฝึกดังกล่าวมาแล้วข้างต้น มักจะปรากฏว่าผู้เรียนที่หัดใหม่ปฏิบัติได้ไม่ตรงตามมาตรฐานของท่ารำที่กำหนดไว้ เนื่องจากปัญหาทางด้านการจัดระเบียบของสรีระ หรือในเรื่องความเข้าใจของผู้เรียน ดังนั้นจึงปรากฏว่ามักจะมีคามผิดพลาดหรือมีการปฏิบัติคลาดเคลื่อนอยู่เสมอ การสอนนาฏยศัพท์โยนครูจึงต้องมีบทบาทสำคัญในการจับท่าของผู้เรียน เพื่อแก้ไขท่ารำให้มีความถูกต้องตามมาตรฐานของตัวอักษรตลอดเวลา ข้อผิดพลาดดังกล่าวมีอยู่ประมาณ 14 เรื่อง โดยครูต้องเข้าใจหลักของการจับท่าดังนี้

หลักการจับท่าของครู

1. มีความรู้ในมาตรฐานความถูกต้องของท่าต่างๆ เป็นอย่างดี รู้ว่าในท่าที่ตนจะจับนั้น ตำแหน่งของอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น ตำแหน่งมือและเท้าอยู่ที่ใดบ้าง และกลมกลืนกับส่วนอื่นๆ อย่างไร ต้องกดกล้ามเนื้อส่วนใดบ้าง

2. เข้าใจบุคลิกของนักเรียนแต่ละคน และจับทำให้เข้ากับบุคลิก หรือท่าทางของนักเรียนผู้นั้น เช่น คนแขนสั้นต้องใช้วงเหยียด คนตัวเตี้ยต้องยึดเหลี่ยมทั้งตัวขึ้นเล็กน้อย ตรงข้ามกับคนตัวสูงจะย่อมากก็ไม่น่าเกลียด

3. การอธิบายให้นักเรียนเข้าใจในขณะที่จับท่า เช่น การจะใช้กำลังส่วนใด กดกล้ามเนื้อตอนใด และตำแหน่งของมือและเท้าในท่าต่างๆ วิธีสังเกตและประมาณ ถ้านักเรียนเข้าใจสิ่งเหล่านี้ก็สามารถช่วยตัวเองทำให้ท่าทางของนักเรียนเข้ารูป มีต้องจับท่ากันบ่อยๆ หรือถ้าบางครั้งนักเรียนลืมน ครูก็เพียงแต่บอกให้ปฏิบัติ นักเรียนจะเข้าใจและปฏิบัติได้เอง โอกาสที่ครูจะจับท่าของนักเรียนได้นั้น ส่วนมากโดยปกติมักจะเป็นทำนอง คือเมื่อปฏิบัติท่าใดแล้ว ครูจะหยุดให้นักเรียนนิ่งไว้ เพื่อจะจับท่าแก้ไขทำให้ถูกต้อง ลักษณะนี้เป็นการสะดวกในการแก้ไขท่าของนักเรียน และครูก็มีเวลาอธิบายให้นักเรียนเข้าใจ อีกลักษณะหนึ่งคือ ให้นักเรียนปฏิบัติไปเรื่อยๆ หรือจับท่าเคลื่อนที่ในลักษณะที่จำเป็นบางท่า เช่น ท่าเก็บ ท่าเดิน เป็นต้น

4. เข้าใจวิธีการจับและเส้นเอ็นในร่างกายของนักเรียน ครูจึงจะจับได้ถูกต้องแนบเนียน ในบางครั้งนักเรียนอาจบกพร่องหลายจุด ครูต้องแก้ไขไปพร้อมกัน อุปกรณ์สำหรับการจับท่า คือ มือทั้งสองของครู คุณครูละมุล ขมคุปต์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ละคร กล่าวว่าผู้ที่จับท่าเป็นจะใช้นิ้วเพียงสองนิ้วเท่านั้น คือ นิ้วหัวแม่มือ และนิ้วชี้ จับและกดไปตามเส้นสาย และตำแหน่งประสาทต่างๆ สามารถดบแต่งท่าทางได้ง่าย

ตัวอย่างวิธีจับท่าเพื่อแก้ไขท่าที่สำคัญมีดังนี้

เท้าสอบ คือลักษณะของการย่อเหลี่ยม ที่ผู้ฝึกไม่เปิดปลายเท้าออกไปด้านข้าง มักจะเป็นกับนักเรียนที่เริ่มหัดใหม่ แก้ไขโดยการดักเตือน และจับปลายเท้าชี้ไปด้านข้าง ให้นักเรียนแบะเข่าออกไปให้มากที่สุด

วิธีแก้ไขที่ได้ผลดีที่สุดคือ การดึงเหลี่ยมนักเรียนบ่อยๆ เมื่อดึงขาออก อาการเท้าสอบจะหายไป (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 91)

หลบเข่า คือลักษณะของเหลี่ยมขา ที่แบะกว้างแต่เพียงข้างเดียว ซึ่งเป็นลักษณะของเหลี่ยมลิง

วิธีแก้ไข ใช้มือข้างใดข้างหนึ่งกดบริเวณสะโพก หรือเอ็นตรงสันหลัง อีกข้างหนึ่งดันที่เข่าให้เข้ารูป (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 92)

คว่ำตัว คือลักษณะของลำตัวที่โน้มมาข้างหน้ามากเกินไป ออกท่าต่าง ๆ ก็ไม่สง่างามสมเป็นยักษ์

วิธีแก้ไข ใช้มือด้านหนึ่งกดกระเบนเหน็บ อีกข้างหนึ่งกดที่ทรวงอก จับให้ลำตัวเข้าที่ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 93)

หงายตัว คือลักษณะของลำตัวที่โน้มไปด้านหลังมากเกินไป ผู้ปฏิบัติมิได้ทบทวนา ทำให้ลำตัวหงายไปด้านหลัง

วิธีแก้ไข ใช้มือข้างใดข้างหนึ่งกดบริเวณหน้าขาตรงช่วงต่อกับสะโพก ให้นักเรียนทบทวนาลงมา มืออีกข้างหนึ่งกดลำตัวด้านหลัง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 94)

เอวหัก คือลักษณะของผู้ปฏิบัติทบทวนา และด้านหลังมากเกินไป ทำให้ช่วงเอวหักหรือมองดูคุดไม่ผึ่งผาย

วิธีแก้ไข คือให้นักเรียนลดการทบทวนา และด้านหลัง พร้อมกับใช้มือข้างหนึ่งดันบริเวณท้อง มืออีกข้างหนึ่งกดบริเวณก้นกบลงมา ให้ผู้เรียนทรงตัวขึ้น (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 95)

ยกขาสะโพกบิด ขณะที่ผู้ปฏิบัติยกขาข้างใดข้างหนึ่งโดยไม่กดตะคาก สะโพกจะพลิกหรือหมุนออกมา ครูต้องกวาดชั้นและหมั่นแก้ไขให้เสมอ

วิธีแก้ไข คล้ายกับท่าย่อ คือท่ากดบริเวณที่สะโพกบิดให้เข้าที่ และให้นักเรียนทบทวนาด้วย (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 96)

ยกขาไม่เก็บสันเท้า การยกขาข้างใดข้างหนึ่งนั้น นักเรียนหัดใหม่ มักจะยกได้ไม่เข้ารูป เช่น ไม่แบะเข้าหรือยกขาไม่ได้ก็คือสูงหรือต่ำไป หรือไม่เก็บสันเท้า

วิธีแก้ไข ช่วงขาที่ยก คือ ใช้มือข้างหนึ่งจับโคนขาติดกับสะโพก อีกมือหนึ่งจับบริเวณเข้าให้ส่งเข้าขึ้น เมื่อเข้ายกได้ที่แล้ว ครูจึงเลื่อนไปจับที่สันเท้าให้เข้าที่อีกครั้งหนึ่ง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 97)

บิดลำตัว หมายถึง ขณะที่นักเรียนย่อเหลี่ยมนั้น ช่วงลำตัวนั้นบิดเบี้ยวไม่เข้ารูป ครูจับที่ลำตัวทั้งสองข้างให้คืนที่ แล้วอธิบายให้นักเรียนเข้าใจถึงลักษณะการออกท่าที่ต้องแข็งตัว หรือระวังมิให้ลำตัวเคลื่อนไหวไปตามท่าต่าง ๆ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 98)

ยกไหล่ คือลักษณะผู้ปฏิบัติเกร็งกล้ามเนื้อไหล่มากเกินไป ทำให้ไหล่ยกครูต้องอธิบายถึงการบังคับกล้ามเนื้อแขน ให้นักเรียนลดไหล่ลง พร้อมกับใช้นิ้วมือกดไหล่ที่ยกให้ลงที่ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 99)

การเสีของวงล่าง ได้แก่

วงแคบ คือวงที่มีมือทั้งสองเข้ามาชิดกันเกินไป

วงกว้าง คือข้อมือทั้งสองห่างเกินไป

วงลอย คือลักษณะวงที่ยกข้อมือขึ้นสูงเหนือขา รวมทั้งวงที่ไม่ได้ส่วนวงกลม

วิธีแก้ไข คือ จับมือวงทั้งสองให้เข้าที่ พร้อมทั้งอธิบายให้นักเรียนเข้าใจถึงตำแหน่งวงของตน ในท่าต่างๆ ให้นักเรียนสังเกตและจดจำเอง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 100)

การเสีของวงบน ได้แก่

วงเหยียด คือลักษณะวงที่เหยียดแขนตึงเกินไป

วงหัก คือลักษณะที่วงแขนงอมากเกินไป

วงคอก คือการงอข้อศอกที่ไม่ได้ขนาด หรือการไม่หลบศอกของนักเรียน

วิธีแก้ไข ครูใช้มือข้างหนึ่ง กดที่ช่วงไหล่นักเรียน ส่วนมืออีกข้างหนึ่งจับปลายนิ้วมือ ตบแต่งวงของนักเรียนให้ถูกต้องสวยงาม (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 101)

มือแล่นใบ คือลักษณะในท่ามือที่หงายทำสูง หรือลักษณะหงายมือของข้อศอกสูงระดับแง่ศีรษะ และนักเรียนเอียงฝ่ามือมาข้างหน้ามากเกินไป

วิธีแก้ไข ครูใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ จับที่ฝ่ามือด้านนิ้วหัวแม่มือนิ้วหนึ่งกดหน้ามือลงมา ลักษณะมือแล่นใบจะหายไป (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 102)

คอต้อม คือลักษณะของคอที่ยื่นออกไปด้านหน้ามากเกินไป

วิธีแก้ไข จับคางบริเวณท้ายทอย แล้วค่อยๆ ดันคางให้กลับที่ อธิบายให้นักเรียนระวังและจดจำตำแหน่งของคางและใบหน้า คอต้อมนี้เป็นลักษณะที่เสียเป็นบางคน และแก้ไขได้ยากเพราะส่วนมากจะเคยชิน และมีนกล้ามเนื้อได้ลำบาก ครูต้องกวาดชั้นและอดทนต่อการแก้ จะค่อยๆ ได้ผลดีขึ้นเอง แต่ต้องอาศัยเวลาบ้าง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 103)

กตคางหรืออันคอ คือลักษณะของการวางศีรษะ ที่ถอยไปข้างหลัง ทำให้คางกดลงที่ลำคอ และพลอยทำให้กล้ามเนื้อที่หน้าอกเกร็งไปด้วย

วิธีจับ เช่นเดียวกับคอต้อม คือจับที่คางและท้ายทอย แล้วดันศีรษะให้เข้ารูป ใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ดันปลายคางให้เปิดออก (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 104)

3.4 การคัดเลือกผู้ฝึกหัดเป็นทศกัณฐ์

เมื่อผ่านการศึกษบทเรียนที่เป็นพื้นฐานของตัวยักษ์อันได้แก่แม่ท่ายักษ์ รวมทั้งทำท่าเพลงหน้าพาทย์ ชั้นพื้นฐานที่สำคัญ เช่น เพลงเชิด เพลงปฐม และเพลงเสมอแล้ว ช่วงเวลาเหล่านี้ ครูผู้ฝึกหัดจะได้พิจารณาถึงคุณสมบัติของผู้เรียนว่าสามารถจะพัฒนาความรู้ความสามารถขึ้นเป็น ยักษ์ตัวดี (ผู้แสดงฝ่ายยักษ์ที่มีศักดิ์สูงและเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญในท้องเรื่อง) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่จะรับบทเป็นตัวทศกัณฐ์ได้หรือไม่ แต่เดิมเกณฑ์การพิจารณาดังกล่าวขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครูผู้สอนแต่ละท่าน อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์ครูโขนอาวุโสทางฝ่ายยักษ์หลายท่าน อาทิ คุณครูทรง ปรากฏโพธิอ่อน อาจารย์รามพ โพธิเวส อาจารย์จตุพร รัตนวราหะ อาจารย์จุมพล โชติทัต อาจารย์สุจิต พันธุ์สังข์ และจากประสบการณ์ของผู้วิจัยเอง (นายสมศักดิ์ ทัตติ) ได้ผลสรุปเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกผู้ที่จะฝึกหัดเป็นตัวทศกัณฐ์ได้ดังนี้

3.4.1 มีสรีระที่เหมาะสมกับการแสดง ผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์นอกจากจะเป็นผู้มีร่างกายสมส่วนตามลักษณะของผู้แสดงฝ่ายยักษ์แล้ว ตัวทศกัณฐ์ซึ่งถือว่าเป็นตัวละครประเภทยักษ์ใหญ่ (ได้แก่พญายักษ์ที่เป็นเจ้าเมืองใหญ่ เช่น ทศกัณฐ์) จึงต้องเป็นผู้มีรูปร่างสูงใหญ่กว่ายักษ์ทั่วไป โดยเฉพาะตัวดีที่เป็นพญายักษ์มีศักดิ์รองลงมาได้แก่ ยักษ์น้อย (พญายักษ์ที่มีศักดิ์รองจากยักษ์ใหญ่ในเมืองลงกา ได้แก่ กุมภกรรณ พิเภก อินทรชิต) หรือยักษ์ต่างเมือง (พญายักษ์ที่เป็นเจ้าเมืองบริวารของทศกัณฐ์ ได้แก่ แสงอาทิตย์ วิรุฬจำบัง โมยราพณ์ เป็นต้น) หลักที่ต้องพิจารณาประกอบด้วยคือ ควรเป็นผู้มีลำคอยาวและแข็งแรง เพราะเมื่อผู้แสดงสวมหัวทศกัณฐ์ ซึ่งเป็นหัวโขนที่มีความสูงกว่าหัวโขนอื่นๆ โดยทั่วไปแล้ว ถ้าเป็นผู้มีคอสั้นความสง่าภาคภูมิของตัวยักษ์จะลดลงทันที ดังนั้นแม้ผู้ที่มีรูปร่างสูงใหญ่แต่เป็นคนอ้วนจนแลไม่เห็นลำคอ จึงไม่เหมาะสมจะแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ และอาจจะต้องไปแสดงเป็นตัวยักษ์อื่นๆ ที่เหมาะสมกว่า ได้แก่ประเภทยักษ์โล้น (ไม่มียอดมงกุฎ) เช่น กุมภกรรณ หรือปักหลักเป็นต้น รูปร่างของทศกัณฐ์นอกจากจะสูงใหญ่แล้ว จะต้องแลเห็นถึงความแข็งแรงของกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ว่ามีความลำสันและเป็นผู้มีพลังกำลังแข็งแรงไม่เหนียวง่าย เมื่อต้องแสดงท่าเดินหรือบทบาทที่ใช้กำลังมาก เพราะบทบาทของทศกัณฐ์มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งบทที่ต้องแสดงฝีมือรำ เช่น บทนั่งเมือง รำเดี่ยวหรือรำใช้บทสำคัญ นอกจากนั้นยังต้องสามารถแสดงบทบาทที่แสดงท่าเดินและใช้พลังกำลัง ซึ่งได้แก่บทตรวจพล และบทรบ เป็นต้น

ด้านสรีระของผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ในปัจจุบันของกรมศิลปากรหลายท่าน เพื่อเป็นข้อมูลหรือเป็นบรรทัดฐานเบื้องต้นในกรณีศึกษา และเป็นการชี้ให้เห็นถึงแนวโน้ม รูปร่าง สัดส่วนต่างๆ ของผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ในปัจจุบันและเพื่อการเปรียบเทียบกับยักษ์ตัวดีที่มีศักดิ์รองลงมาได้แก่ยักษ์น้อยและยักษ์ต่างเมือง ดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงเกณฑ์เฉลี่ยทางสรีระของผู้ฝึกหัดเป็นตัวทศกัณฐ์

ชื่อศิลปิน	ส่วนสูง ซ.ม.	น้ำหนัก ก.ก.	รอบคอ นิ้ว	รอบอก นิ้ว	รอบเอว นิ้ว	แขนยาว นิ้ว	ขายาว นิ้ว
นายสุดจิตต์ พันธุ์สังข์	178	90	15	41	38	28	42
นายสมศักดิ์ หัตถิต	178	87	15	42	38	30	42
นายศิริพงษ์ ทวีทรัพย์	179	75	14	35.5	34	28	43
นายสถาพร ขาวรุ่งเรือง	175	86	15	42	36	27	39
นายเจษฎา สังข์วิเศษ	182	86	16	38	34	28	43
นายเกตุรา ศรีวรรณท์	177	80	14	38	34	27.5	42
นายโมฆิต สุวรรณปทุม	176	83	16	39	35	27	41
นายพหลยุทธ กนิษฐบุตร	177	83	15	37.5	34	27	42
เกณฑ์เฉลี่ย	177.75	83.75	15	39.12	35.37	27.81	41.75

ตารางที่ 8 แสดงเกณฑ์เฉลี่ยทางสรีระของผู้ฝึกหัดเป็นยักษ์น้อยและยักษ์ต่างเมือง

ชื่อศิลปิน	ส่วนสูง ซ.ม.	น้ำหนัก ก.ก.	รอบคอ นิ้ว	รอบอก นิ้ว	รอบเอว นิ้ว	แขนยาว นิ้ว	ขายาว นิ้ว
นายมนัส สงค์ประพันธ์	165	70	15	37	36	26	38
นายสมชาย อยู่เกิด	171	65	14	35.5	30	26.5	41
นายธรรมบุญ แรงไม่ลด	165	65	14	35	31	26	38
นายสุรเชษฐ์ เฟื่องฟู	169	75	15.5	38	34	26	39
นายสมชาย กุลเกิด	175	74	14.5	37	34	27	42
นายจุลชาติ อรัญนาค	169	72	14	37	32	28	42
นายจรัญ พูลลาภ	169	75	16	36	34	26.5	38
เกณฑ์เฉลี่ย	169	70.85	14.7	36.5	33	26.57	39.7

จากตารางตามกรณีศึกษานี้แสดงสัดส่วนต่าง ๆ ของผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ ในปัจจุบันของกรมศิลปากร เทียบเคียงกับผู้แสดงที่เป็นยักษ์น้อยและยักษ์ต่างเมือง ซึ่งมีขนาดของรูปร่างที่ลดหลั่นกันลงมา ดังมีข้อ น่าสังเกตดังนี้

ส่วนสูง กรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นได้ว่า ศิลปินทั้ง 8 ท่านจัดว่าเป็นคนสูงสำหรับชายไทย คือมีความสูงไม่ต่ำกว่า 175 ซม. เมื่อคำนวณความสูงออกมาเป็นค่าเฉลี่ยแล้วได้ผลสูงถึง 177.75 ซม. ตัวเลขดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ที่แสดงเป็นทศกัณฐ์นั้นไม่ควรจะมีความสูงต่ำกว่า 177 ซม. และเมื่อนำเกณฑ์ความสูงนี้มาพิจารณาประกอบกับศิลปินที่เคยแสดงเป็นทศกัณฐ์มีชื่อในอดีต เช่น คุณครูอร่าม อินทรนัญ คุณครูหยัด ช้างทอง หรืออาจารย์จตุพร รัตนวราหะ ก็จะเห็นได้ว่าทั้งสามท่านที่เอ่ยนามดังกล่าวล้วนเป็นผู้ที่มีความสูงเกิน 177 ซม. ทั้งสิ้น

อนึ่งในการเรียนการสอนในชั้นเรียนโดยปกติ ผู้เรียนยังมีอายุน้อย และสามารถพัฒนารูปร่างของตน ได้จนอายุโตเต็มวัยคืออายุครบ 20 ปี ในระหว่างนี้ครูผู้สอนใช้แต่การคาดคะเนรูปร่างของนักเรียนว่าเมื่อเจริญวัยเต็มที่แล้ว น่าจะมีความสูงเท่าใดและเหมาะสมจะแสดงเป็นตัวใด ผู้เรียนก็ย่อมมีโอกาสพัฒนาความสูงของตนได้โดยอาศัยหลักโภชนาการและการออกกำลังกาย ด้านโภชนาการนั้นผู้เรียนควรรับประทานอาหารให้ครบทั้ง 5 หมู่ ควรเน้นในด้านโปรตีนจากเนื้อสัตว์ผักผลไม้ และการดื่มนมเป็นประจำทุกวัน อาหารประเภทนมจะช่วยพัฒนาความสูงของมนุษย์ได้ ส่วนการออกกำลังกายนั้นมีอยู่หลายวิธี ซึ่งโดยปกติการฝึกหัดโยนประจำวันก็เป็นวิธีออกกำลังกายที่ดีอยู่แล้ว เพราะจะได้กำลังขา และแขนรวมทั้งการทำลายไขมันในส่วนเกินความจำเป็นต่างๆ ของร่างกาย เช่นไขมันสะสมที่หน้าท้อง นอกจากนั้นผู้เรียนควรสร้างกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกายเพิ่มเติมได้ เช่น กล้ามเนื้อส่วนคอและบ่า กล้ามเนื้อส่วนอกและหน้าท้อง และกล้ามเนื้อส่วนแขนและขา การเพิ่มกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ดังกล่าว ถ้าเป็นการเพิ่มโดยวิธีเพาะกาย ได้แก่ ใช้อุปกรณ์ที่มีน้ำหนักมากในการออกกำลังกาย ผู้เรียนควรคำนึงถึงด้านอายุของตนด้วย เพราะการเพาะกายที่ถูกต้องควรกระทำหลังจากหมดอายุ 16 ปีขึ้นไป ผู้เรียนที่อายุต่ำกว่า 16 ปี จึงควรจะบริหารร่างกายด้วยท่ามือเปล่าเท่านั้น ท่าบริหารที่ครูผู้ใหญ่มากหลายท่านแนะนำสำหรับเสริมสร้างกล้ามเนื้อและความแข็งแรงของร่างกายเพิ่มเติมจากการเดินเสาะ ได้แก่ ท่าวิดพื้น ซึ่งเป็นการสร้างกล้ามเนื้อส่วนอก แขน คอ และหน้าท้อง และท่ากระโดดย่อเข้าสลับเท้า เป็นการเสริมสร้างกล้ามเนื้อส่วนขา น่อง และข้อเท้า ส่วนผู้ที่อายุเกิน 16 ปี ถ้าประสงค์จะสร้างกล้ามเนื้อด้วยวิธีเพาะกายก็สามารถกระทำได้ แต่ก็ไม่ควรให้มีกล้ามเนื้อใหญ่เกินความจำเป็น เพราะจะทำให้ทำท่าแลดูแข็งและร่าเริงน้อยลงได้ยาก

รอบคอ การวัดรอบคอ อาจเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความแข็งแรงของกล้ามเนื้อบริเวณคอ ผู้แสดงเป็นยักษ์ใหญ่ นอกจากจะต้องมีลำคอยาวแล้ว ยังจะต้องแลเห็นความแข็งแรงด้วย ลำคอของผู้เรียนจึงไม่ควรยาวระหงเช่นผู้แสดงตัวพระ แต่จะต้องมิกกล้ามเนื้อที่ก้านคอติดกับบ่า ผู้เรียนอาจใช้วิธีบริหารกล้ามเนื้อส่วนคอโดยใช้มือทั้งสองยันกับคางไว้แล้วก้มหน้าคางขึ้นลง กำลังจากมือทำให้การก้มและเงยหน้าต้องใช้กำลังจากก้านคอมากทำให้เกิดกล้ามเนื้อขึ้น กรณีศึกษานี้ได้ข้อมูลจากเส้นรอบคอของศิลปินผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ของกรมศิลปากร 8 คนได้ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 15 นิ้ว ซึ่งเป็นตัวเลขที่น่าจะเหมาะสมสำหรับศิลปินผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์

รอบอก ผู้ที่เหมาะสมกับการแสดงเป็นทศกัณฐ์ นอกจากความสูงแล้วควรมีไหล่และอกกว้างกว่าตัวพระหรือยักษ์ตัวอื่น ๆ ที่แสดงร่วมกัน นอกจากอกกว้างแล้วควรมีลำตัวที่มีพื้นฐานค่อนข้างกลมหรือลำตัวไม่แบนเกินไป กรณีศึกษานี้เส้นรอบอกของศิลปินผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ทั้ง 8 คนมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 39.12 นิ้ว ซึ่งเห็นได้ว่าศิลปินทุกคน เป็นผู้มีส่วนอกกว้างใหญ่ และมีความแข็งแรงทุกคน อย่างไรก็ตามช่วงอกและลำตัวของผู้แสดงนั้น เมื่อแต่งกายและต้องสวมเสื้อที่ใช้ในการแสดงโขนที่เรียกกันภาษาของศิลปินว่า “รัดเครื่อง” อันเป็นวิธีการเย็บรัดตัวเสื้อให้แนบสนิทกับลำตัว แม้คนที่มือใหญ่มีส่วนแล้วก็ต้องหนุนส่วนอกด้วยหมอนหนุนอกอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้ออกมีความนูนเด่นขึ้นมารับกับเครื่องประดับที่สวมทับได้แก่ทับทรวง และสังวาลเป็นต้น การเสริมอกด้วยหมอนดังกล่าว สามารถเพิ่มการเสริมให้มากขึ้น สำหรับผู้ที่มีร่างผอม หรือมีลำตัวบางเกินไป จึงอาจเสริมด้วยการสวมเสื้อฟองน้ำที่ตัดเฉพาะตัวเพื่อวัตถุประสงค์ในการเสริมอกและลำตัวให้หนาขึ้น ในขณะที่เดียวกันเมื่อรัดเครื่องแล้วก็ช่วยให้แลเห็นว่ามีลำตัวใหญ่เหมาะสมกับบทบาทของทศกัณฐ์ได้อย่างสวยงาม

สะเอว ผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ถึงแม้จะต้องการผู้มีร่างสูงใหญ่ แต่ก็ไม่ควรอ้วนจนเกินไป คือไม่ควรมีหน้าท้องมาก หรือสะเอวใหญ่เกินไป แท้จริงเมื่อขณะรัดเครื่องแล้วจะต้องแลเห็นว่าไม่มีหน้าท้องหรือเป็นคนอ้วน ซึ่งจะแสดงว่าเมื่อต้องรับบทที่ต้องใช้พลังกำลังมาก ๆ คนอ้วนจะเหนื่อยง่ายกว่าคนผอม แต่ทั้งนี้ตัวทศกัณฐ์ก็จะต้องไม่แลดูมีสะเอวเล็กจนเกินไป ซึ่งจะดูคล้ายกับตัวพระ ดังนั้นค่าเฉลี่ยของศิลปินในกรณีศึกษานี้จึงอยู่ที่ 35.12 นิ้ว ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเส้นรอบเอวที่น่าจะเหมาะสมกับความสูง 177 ซม.

ความยาวของช่วงแขนและขา เนื่องจากผู้แสดงตัวทศกัณฐ์มีร่างสูง ดังนั้นช่วงแขนและขาจึงต้องยาวเพื่อให้สมส่วนกับความสูงของร่างกาย ในกรณีศึกษานี้ได้ค่าเฉลี่ยของช่วงแขน 27.75 นิ้ว และช่วงขา 41.68 นิ้ว อย่างไรก็ตามช่วงแขนและขาดังกล่าวต้องมิกกล้ามเนื้อที่สมบูรณ์และมีความแข็งแรงพร้อมที่จะทำงานหนักต่อไปในการฝึกหัด นอกจากนั้นยังควรพิจารณาถึงมือและเท้าที่ได้รูปทรงที่ดีด้วย เช่น นิ้วมือต้องไม่หงิกงอหรือเก ข้อมือควรอ่อนดัดได้ง่าย ช่วงน่องปราศจากแผลเป็นที่แลเห็นได้ชัดเจน และนิ้วเท้าสมบูรณ์ไม่ถ่างออกจนน่าเกลียดเป็นต้น

น้ำหนักตัว ศิลปินผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ไม่ควรมีน้ำหนักตัวมากเกินไป ควรรักษาสุขภาพให้แข็งแรง อยู่เสมอด้วยการฝึกซ้อมอยู่ตลอดเวลา การปล่อยตัวให้มีน้ำหนักมากทำให้กระบวนท่ารำที่แสดงไม่คล่องตัว และน้ำหนักตัวจะกดทับอยู่บนขาจะทำให้ขาอ่อนล้าได้ง่าย และท่ารำก็จะเสียหรือไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร ในกรณีศึกษานี้ น้ำหนักตัวโดยเฉลี่ยของศิลปินทั้ง 8 คน อยู่ที่ 75 กิโลกรัม ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยที่ค่อนข้างสูง เห็นได้จากศิลปินอาวุโสหลายคนที่มีน้ำหนักตัวมากเมื่อเทียบกับส่วนสูง และในเรื่องของน้ำหนักตัวของ ผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์นี้ ก็ไม่ควรต่ำกว่า 60 กิโลกรัม เพราะรูปร่างจะผอมบางเกินไป และความแข็งแรง ในการแสดงบทรบ และการรับลอย (การรับท่ารำด้วยวิธีที่ผู้แสดงขึ้นต่อตัวแสดงท่ารำบนตัวของผู้แสดง ฝ่ายยักษ์) กับผู้แสดงอื่นๆ อาจลดลงไปด้วย ดังนั้นการมีน้ำหนักตัวที่เหมาะสมคือระหว่าง 70-75 กิโลกรัม จึงเป็นสิ่งที่ศิลปินควรคำนึงถึง

อย่างไรก็ดีเกณฑ์เฉลี่ยต่างๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้น่าจะเป็นเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับการแสดง โดยทั่วไปในสถานการณ์ปกติ แต่ถ้าเป็นการแสดงเฉพาะกิจ หรือเฉพาะตอน เช่น การแสดงรำเดี่ยว ฉุยฉายทศกัณฐ์ลงสวน หรือแสดงร่วมกับผู้แสดงอื่นๆ ที่เหมาะสมกัน ผู้ที่มีร่างเล็กและมีความสูงไม่ถึง 170 เซนติเมตร ก็ไม่น่าจะมีปัญหาที่จะแสดงบททศกัณฐ์ ดังปรากฏในอดีตที่อาจารย์รามพ โพธิเวส เคยรับบทฉุยฉายทศกัณฐ์ลงสวน และบททศกัณฐ์เกี่ยวนางเบญกายมาแล้ว อีกประการหนึ่งสำหรับผู้เรียน ที่ยังไม่เจริญวัยเต็มที่ แต่ครูพิจารณาว่าเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมกับการแสดงเป็นทศกัณฐ์ในอนาคต เพราะเป็นผู้มีโครงร่างสูงใหญ่ สามารถจะพัฒนารูปร่างให้สมบูรณ์ได้ ครูจะเป็นผู้ให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้เรียน เพื่อแก้ไขและเพิ่มเติมส่วนต่างๆ ที่ยังบกพร่องอยู่นั้นให้สมบูรณ์ขึ้นในการฝึกหัดต่อไป

3.4.2 มีความรู้ความสามารถดี นอกจากรูปร่างลักษณะทางกายภาพที่เป็นปัจจัยแรกแล้ว สิ่งสำคัญยิ่งที่ครูจะต้องใช้พิจารณาญาณ คือ ความรู้ความสามารถหรือฝีมือของผู้เรียน ความรู้ก่อนที่จะ ฝึกหัดเป็นตัวทศกัณฐ์อย่างน้อยที่สุด ต้องเรียนจบแม่ทำยักษ์ เพลงหน้าพาทย์อย่างพินๆ ได้แก่ เพลงปฐม เพลงเสมอ รวมทั้งการตรวจพลของตัวเชนและเสนายักษ์ได้ นอกจากนั้นยังควรมีประสบการณ์การแสดง บนเวทีมาบ้างแล้วระดับหนึ่ง เช่น เคยผ่านการแสดงเป็นตัวประกอบ เช่น เสนายักษ์ หรือ ยักษ์ตัวดีที่มีบทบาทพอสมควรมาแล้ว

ในด้านความรู้ต่างๆ นั้น ครูผู้ใหญ่ให้ความเห็นเป็นข้อมูลค่อนข้างจะตรงกันว่า ผู้เรียนพอมิ พื้นฐานอยู่บ้างตามที่กล่าวมาแล้วนั้นก็คงจะเพียงพอ เพราะความรู้ต่างๆ เช่น เพลงหน้าพาทย์ บทออก ตรวจพล บทรบ ตลอดจนจนบทรำสำคัญและวิธีแสดงต่างๆ นั้น สามารถฝึกหัดและฝึกฝนเพิ่มเติมให้ได้ ในภายหลัง ส่วนที่ครูให้ความสำคัญมากกว่าความรู้ คือ ความสามารถและท่วงท่าฝีมือของผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนแต่ละคนในชั้นจะมีอยู่ในตัวไม่เท่ากัน ทั้งที่ได้รับความรู้จากครูเท่ากันในระดับเรียน ฝีมือนั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของผู้เรียนที่เรียกกันว่า “พรสวรรค์” ผู้เรียนที่มีพรสวรรค์

มักแลเห็นได้จากความฉับไวในการจดจำ หรือการเลียนแบบท่าท่าและท่วงทีลีลาจากครู ความสมบูรณ์ในการจัดระเบียบของร่างกายมีค่อนข้างสูง และมีกระบวนการโดยภาพรวมที่สามารถเปล่งประกายฉายแววทางศิลปะให้ครูแลเห็นได้ เมื่อเปรียบเทียบกับผู้เรียนอื่นๆ ในชั้นเรียน และค่อนข้างแน่ชัดว่าเมื่อได้รับการขัดเกลาจากครูผู้มีความสามารถแล้ว ศักยภาพในตัวผู้เรียนย่อมพัฒนาขึ้นได้อย่างเร็ว พรสวรรค์ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ติดามของผู้เรียนอย่างยิ่ง แต่สิ่งนี้คงมีใช้สิ่งที่สามารถบ่งชี้ถึงความสำเร็จทั้งหมดของผู้เรียนได้ เพราะทักษะฝีมือในการนำเสนองานนาฏศิลป์นั้น ส่วนสำคัญยิ่งกว่าคือความสามารถของครูผู้สอน ความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจจริง และความอดทนของผู้เรียน ความมุ่งมั่นในการศึกษาเป็นปัจจัยหลัก และอาจมีความสำคัญในการฝึกหัดมากกว่าพรสวรรค์ที่มีอยู่ในตัวของผู้เรียน ผู้ฝึกหัดที่มีพรสวรรค์หลายคนแต่กลับไม่ประสบความสำเร็จในการเป็นศิลปินหรือครูศิลปะเท่าที่ควร เพราะขาดความตั้งใจจริง ทำให้ละเลยความขยันหมั่นเพียร และความอดทนในการฝึกหัด แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าผู้เรียนมีคุณสมบัติที่พร้อมมูลทั้งความตั้งใจจริง มานะอดทน มีความขยันหมั่นเพียรในการฝึกหัด และยังเป็นผู้ที่มิพรสวรรค์อยู่ในตัวด้วย ผู้นั้นย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จอย่างสูงในการศึกษาต่อไป

ผู้ฝึกหัดตัวอักษรจะต้องพิสูจน์ตัวเองให้เป็นที่ประจักษ์แก่ครูอาจารย์ว่ามีความมุ่งมั่น อดทน และตั้งใจจริงในการฝึกหัดมาแต่แรกเริ่มในบทเรียนที่เป็นวิชาพื้นฐานดังกล่าวมาแล้ว ผู้เรียนควรศึกษาสิ่งเหล่านี้ด้วยความพิเคราะห์ใคร่ครวญลงไป ในรายละเอียดของท่าที่เป็นส่วนปลีกย่อยของการปฏิบัติ จดจำหลักการและขั้นตอนการปฏิบัติจากครูฝึกฝนด้านทักษะของการปฏิบัติ จดจำหลักการและขั้นตอนการปฏิบัติจากครู ฝึกฝนด้านทักษะของการปฏิบัติในชั้นเรียนด้วยความตั้งใจ เมื่อครูจับท่าหรือแก้ไขท่าทางต่างๆ ให้ผู้เรียนต้องพยายามจดจำสิ่งเหล่านั้นไว้ แล้วนำกลับไปฝึกฝนตนเองในภายหลัง การฝึกตนเองนอกชั้นเรียนเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาฝีมือของผู้เรียน เพราะการเรียนวิชาศิลปะต้องการทักษะในการปฏิบัติอย่างสูง ผู้ที่ฝึกหัดตนเองนอกชั้นเรียนมาก นอกจากประโยชน์ที่ได้รับในด้านผลงำลังแล้วยังเป็นประสบการณ์ในเรื่องท่าท่าอีกด้วย เช่น ภายหลังจากเรียนในชั้นเรียนแล้ว ผู้เรียนกลับมาทบทวนท่าท่าโดยการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก ผลที่ได้คือเกิดความคล่องตัว สามารถปฏิบัติท่าท่าได้แนบเนียนไม่ขัดเขิน บางครั้งการรำท่าท่าๆ ทำให้เกิดความเข้าใจถึงความงามของท่าอันเกิดจากองค์ประกอบจากสัดส่วนต่างๆ ของร่างกาย หรืออาจเกิดความคิดในการเชื่อมโยงท่าท่าเพื่อให้สนิทสนมกลมกลืนกันยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้จากการฝึกฝนตนเองไปพร้อมกับการใช้ความคิดหรือไตร่ตรองไปพร้อมกับการปฏิบัติ อันเป็นหนทางการพัฒนาฝีมือของผู้เรียนด้วยตนเองอีกส่วนหนึ่ง

3.4.3 มีประสบการณ์จากการแสดงจริง ผู้ที่จะได้รับการฝึกหัดเพื่อแสดงเป็นทศกัณฐ์ ควรจะมีประสบการณ์จากการแสดงอื่นๆ มาบ้าง โดยปกติของการฝึกหัดโขน ครูหลายท่านมีหลักการเดียวกันคือสนับสนุนให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรงจากการแสดงจริง โดยจะให้ไต่เต้าจากการแสดงตัวที่มีความสำคัญน้อย เช่น ตัวประกอบก่อน ได้แก่ เชน เสนายักษ์ และตัวที่มีบทบาทพอประมาณก่อน อาทิ

ตัวมโหรีซึ่งเป็นเสนาฝ่ายกลาโหมมีบทบาทในการจัดกองทัพของเมืองลงกา หรือบทเสนาสองกองคอยเหตุซึ่งมีหน้าที่ตระเวนสังเกตการณ์ชายด่าน การแสดงตอนนี้ประกอบด้วยท่าเต้นซึ่งตัดตอนมาจากแม่ท่ายักษ์ การใช้เพลงหน้าพาทย์เชิดและเสมอธรรมดา รวมทั้งการตีบทเจรจาอย่างง่าย ๆ นอกจากนั้นก็อาจแสดงบทของพญาพิเภกตอนนั่งปลับปลา ซึ่งมีบทรับคำสั่งเพื่อพยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ และกราบทูลความนั้นให้พระรามรับรู้ บทบาทเหล่านี้เป็นการฝึกหัดผู้เรียนให้มีประสบการณ์กับการได้ออกแสดงบนเวทีจริง เพื่อความคุ้นเคยกับเวที และการรู้จักแก้ปัญหาและอุปสรรคบนเวทีที่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ สิ่งสำคัญคือครูจะนำข้อบกพร่องมาช่วยชี้แนะแก้ไขต่อไป ประโยชน์ที่แลเห็นได้อีกส่วนหนึ่ง คือ การได้แลเห็นศิลปินที่มีความชำนาญแล้วแสดงบทบาทบนเวที ผู้เรียนจะได้เห็นวิธีการแสดงที่ประยุกต์ความรู้ในชั้นเรียนมาปรับใช้ในการแสดงด้วยวิธีต่างๆ การแก้ไขปัญหาในขณะที่แสดงบนเวที สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นประสบการณ์อันมีค่าสำหรับผู้เรียนทั้งสิ้น การเก็บเกี่ยวสิ่งที่ดีงาม เทคนิควิธีการแสดงต่างๆ ของครูอาจารย์หรือศิลปินผู้ชำนาญ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ การเรียนรู้จากข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้น ย่อมทำให้ผู้เรียนได้แนวทางเพื่อพัฒนาความรู้และฝีมือของตนเอง ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้เกิดปฏิภาณไหวพริบในการแสดงบนเวทีได้อีกประการหนึ่งเช่นกัน

3.4.4 บุคลิกและอุปนิสัยเหมาะสมกับการแสดงเป็นทศกัณฐ์ บุคลิกภาพและอุปนิสัยของบุคคลเป็นการปลูกฝังและหล่อหลอมขึ้นมาจากปัจจัยหลายอย่าง อาทิ สถาบันครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อมต่างๆ และในบางกรณีถ้าเป็นเพียงธรรมชาติของมนุษย์เป็นการแสดงออกถึงอารมณ์และความรู้สึกของบุคคลที่แตกต่างกันออกไปสิ่งเหล่านี้ถ้ามองโดยภาพกว้างก็ไม่แน่ว่าจะนำมาเป็นเงื่อนไขในการพิจารณาผู้ที่จะแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ได้ เพราะการแสดงย่อมจะต้องสวมบทบาทบุคลิกและอุปนิสัยของตัวเองละครคือตัวทศกัณฐ์ในเรื่องรามเกียรติ์และไม่สมควรจะนำบุคลิกและอุปนิสัยส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องกับแสดงโดยเด็ดขาด แต่ครูโขนสมัยโบราณกลับให้ความสำคัญต่อบุคลิกลักษณะและอุปนิสัยส่วนตัวของผู้เรียนอยู่ไม่น้อย เนื่องจากตัวทศกัณฐ์เป็นตัวละครเอกของเรื่องรามเกียรติ์ มีบทบาทและวิธีแสดงที่หลากหลาย ผู้แสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ได้สมบทบาทจึงต้องมีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์และมีฝีมือสูง ครูโขนในสมัยก่อนย่อมหวงแหนวิชาความรู้เป็นอย่างยิ่ง การถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ศิษย์จึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบหลายด้าน นอกจากด้านกายภาพและความรู้ความสามารถเฉพาะตัวแล้ว บุคลิกภาพและอุปนิสัยใจคอก็ต้องถูกครูพิจารณาในความเหมาะสมด้วย วิชาการบางอย่างแม้อายุหรือความอาวุโสก็อยู่ในเกณฑ์การพิจารณา เช่นการถ่ายทอดหน้าพาทย์สำคัญบางเพลง ครูผู้ใหญ่ได้ให้ความเห็นใกล้เคียงกันว่าครูโบราณมีความคิดอยู่เสมอว่า วิชาความรู้ทางนาฏศิลป์นั้นเป็นของสูงส่ง เป็นศาสตร์ของเทพเจ้า ถ้าตกอยู่กับบุคคลที่ไม่เหมาะสมเช่นคนชั่วหรือคนที่ไม่มีความสามารถไม่เพียงพอ วิชาการเหล่านั้นก็จะเสื่อมทรามสูญหายไป และจะเกิดโทษภัยแก่ผู้ถ่ายทอดอีกด้วย ดังนั้นการถ่ายทอดวิชาการสำคัญทางนาฏศิลป์จึงต้องพิจารณาถึงบุคคลผู้รับว่าจะต้องดีพร้อม ทั้งรูปร่าง ฝีมือ ตลอดจนอุปนิสัยใจคอของศิษย์ผู้รับถ่ายทอด

อุปนิสัยที่ได้รับการพิจารณาจากครูเป็นอันดับแรกคือ มีความตั้งใจจริงในการศึกษาวิชานาฏศิลป์ เนื่องจากวิชาการด้านนี้ผู้เรียนต้องฝ่าฟันอุปสรรคนานัปประการ เช่นต้องผ่านความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการฝึกหัดที่เข้มงวด ผ่านความเจ็บปวดทรมานทุกขุทรมานจากวิธีการฝึกบางอย่าง การฝึกหัดทางนาฏศิลป์นั้นเป็นบทพิสูจน์ความอดทน ความพากเพียรพยายามของผู้เรียนได้ชั้นหนึ่ง แต่สำหรับผู้มีความตั้งใจมั่นและมีใจรักในศิลปะด้านนี้จะไม่ย่อท้อ และแปรความยากลำบากในวิธีฝึกหัดให้เป็นความสนุก เพื่อทำให้เกิดความสุขในการเรียน ผู้ที่มีใจตั้งมั่นในการศึกษาที่แท้จริงแลเห็นถึงพัฒนาการด้านทักษะได้อย่างต่อเนื่อง

อุปนิสัยที่พึงประสงค์ประการต่อมาคือ ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีสัมมาคารวะต่อครูอาจารย์อย่างจริงจัง ในขณะที่เดียวกันก็ย่อมจะต้องเคารพในวิชาความรู้ที่ครูประสิทธิ์ประสาทให้ด้วย ในสมัยโบราณการเคารพครูนั้นมีสูงมาก เช่นศิษย์จะต้องไปปรนนิบัติรับใช้ครูถึงที่บ้าน เช่น ตำข้าว หาบน้ำและหุงหาอาหารให้ครู เพื่อตอบแทนพระคุณที่ครูถ่ายทอดวิชาการให้ ถือเป็นการฝากตัวเป็นศิษย์ด้วยความกตัญญูกตเวทิตะ และให้ความเคารพครูเสมือนดังเป็นบุพการีทีเดียว ความผูกพันระหว่างครูและศิษย์ทางนาฏศิลป์แม้ปัจจุบันจะเสื่อมถอยไม่เคร่งครัดเช่นสมัยโบราณ แต่ความรู้สึกว่าศิษย์ต้องเคารพรักและกตัญญูต่อครูนั้นยังมีอยู่อย่างแนบแน่น ผู้ที่มีสัมมาคารวะต่อครูแสดงถึงความเคารพเชิดชูครูอาจารย์ จึงเป็นสิ่งที่ครูผู้ถ่ายทอดต้องพิจารณาประกอบกับการให้ความรู้แก่ศิษย์ด้วย

อุปนิสัยของผู้เรียนต่อไปน่าจะ ได้แก่ เป็นผู้ที่มีความสุขุมรอบคอบ มีวิจารณ์ญาณและมีปฏิภาณไหวพริบดี การเรียนเพื่อเป็นทศกัณฐ์นั้นนอกจากการเลียนแบบท่ารำที่ครูให้ตามแบบแผนแล้ว ผู้เรียนควรศึกษาวิชาการด้วยรู้จักวิเคราะห์หาเหตุผล มีหลักวิชาบางอย่างที่ครูโบราณไม่ได้อธิบายไว้โดยตรง แต่จะให้ผู้เรียนค้นคว้าหาหลักวิชาด้วยตนเอง วิชาการบางอย่างครูจะให้ความรู้ที่แตกต่างกันสำหรับศิษย์แต่ละคน ผู้เรียนจึงควรใช้ความรอบคอบสุขุมในการหาเหตุผลการให้ท่าของครูดังกล่าว การถกเถียงเพื่อบ่งชี้ว่าผิดหรือถูกในทางวิชาศิลปะนั้นอาจทำได้ยาก และอุปสรรคหนึ่งเป็นการเสียเวลาโดยใช้เหตุ และการศึกษาในขั้นที่สูงขึ้น ผู้เรียนอาจต้องใช้ความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาทั้งหมด เพื่อสรรค์สร้างงานของตนเอง เช่น ความคิดในการใช้บทและวิธีแสดงที่เหมาะสมต่อไป ดังนั้นผู้ที่มีอุปนิสัยข้างคิด ช่างสังเกต มีวิจารณ์ญาณและสุขุมรอบคอบ จึงเป็นคุณสมบัติที่ดีสำหรับการศึกษาระดับขั้นนี้

อุปนิสัยของผู้เรียนอันดับสุดท้ายน่าจะ ได้แก่ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนบุคลิกของท่ารำไปตามบทบาทและอารมณ์ของตัวทศกัณฐ์ ผู้เรียนต้องศึกษาตัวละครที่จะต้องสวมบทบาท เช่นทศกัณฐ์ ว่ามีลักษณะนิสัยเป็นอย่างไร เช่น บุคลิกเป็นยักษ์ใหญ่ ลีลาของท่ารำควรมี “ขนาดใหญ่” คือท่วงท่าซ้าสง่างามตามลักษณะของที่ท้าวที่พระยา หรือลักษณะไว้อย่างกษัตริย์สูงศักดิ์ ทศกัณฐ์ยังมีลักษณะของความทรนงองอาจในศักดิ์ศรีของตนเองอย่างมาก นอกจากนั้นยังเป็นผู้ที่มีความคมคายเจรจาได้ทั้งอ่อนหวาน

และดุดัน แต่มีนิสัยเจ้าเล่ห์เพทุบายมีความริษยาอาฆาตพยาบาทอยู่ภายในตัว การสวมบุคลิกต่างๆ เหล่านี้ครูจะเป็นผู้สร้างบุคลิกต่างๆ ของทศกัณฐ์ทีละน้อยเพื่อให้อยู่ในตัวของศิษย์ นอกจากบุคลิกดังกล่าวแล้วการให้อารมณ์และความรู้สึกตามสถานการณ์ท้องเรื่องก็เป็นสิ่งที่จะต้องศึกษาโดยละเอียดต่อไปด้วย

ส่วนต่างๆ ทั้งหมดที่ได้กล่าวมาเป็นคุณสมบัติที่ผู้เรียนนาฏศิลป์ด้วยอักษรจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตนเองให้ได้มากที่สุด เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้ครูอาจารย์เห็นความตั้งใจจริงความพร้อมและศักยภาพของตนเองในการรับความรู้จากครูในขั้นที่สูงขึ้น นั่นคือการฝึกหัดเพื่อแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์ซึ่งมีวิธีฝึกหัดตามขั้นตอนดังจะกล่าวในหัวข้อลำดับต่อไป

3.5 การฝึกหัดอิริยาบถต่างๆ ของทศกัณฐ์

เมื่อผู้เรียนได้รับการกำหนดในการฝึกหัดเพื่อแสดงเป็นตัวทศกัณฐ์แล้ว ครูผู้สอนจะเริ่มวางพื้นที่ให้กับผู้เรียน โดยเริ่มบทเรียนที่เป็นอิริยาบถต่างๆ ของตัวทศกัณฐ์เป็นอันดับแรก อิริยาบถนั้นได้แก่ การยืน เดิน นั่งและนอน อิริยาบถเหล่านี้ผู้เรียนอาจได้รับการเรียนรู้ เคยต่อท่าหรือเคยปฏิบัติมาแล้วในชั้นเรียน แต่เมื่อต้องมาฝึกหัดเป็นตัวทศกัณฐ์แล้ว ทุกคนต้องเริ่มต้นฝึกหัดสิ่งเหล่านี้กันใหม่ เมื่อพิจารณาโดยหลักการของท่าแล้วอาจแลเห็นได้ว่าใช้ท่าท่าเป็นหลักเดียวกัน แต่สิ่งสำคัญที่ครูเน้นและพยายามปลูกฝังให้กับผู้เรียนกลับเป็นท่วงทีลีลา การใช้จังหวะและความรู้สึกในท่าท่าซึ่งเป็นสิ่งละเอียดอ่อนยิ่งขึ้น และต้องฝึกฝนด้วยทักษะปฏิบัติกันอย่างมาก การฝึกอิริยาบถต่างๆ ของตัวทศกัณฐ์มีลำดับการฝึกหัดดังนี้

ยืน ผู้ปฏิบัติอยู่ในลักษณะยืนแยกเท้าทั้งสองห่างกันประมาณ 1 คืบ แยกปลายเท้าออกพอประมาณ น้ำหนักอยู่ที่ขาข้างใดข้างหนึ่งมือทั้งสองท่าวางลง ไบหน้าทำได้หลายลักษณะ คือ หน้าตรง หน้าเฉียงทางซ้ายหรือเฉียงทางขวา อีกลักษณะหนึ่งคือเมื่อยืนน้ำหนักอยู่ที่ขาใดข้างหนึ่งอาจหันหน้าไปด้านนั้นได้ เช่น เมื่อยืนน้ำหนักอยู่ที่ขาข้างซ้ายก็สามารถหันหน้าไปทางซ้ายได้โดยให้เฉียงปลายหูขวาเล็กน้อย สิ่งที่น่าสนใจคือการตั้งตัวให้สง่า วงต้องได้ส่วนผึ่งผาย พยายามยืดคอให้สูงที่สุดและเปิดช่องโหลออกให้รับกับวงแขน เป็นการฝึกหัดการวางมาดของตัวทศกัณฐ์ที่เน้นความยิ่งใหญ่และสง่าผ่าเผย ความรู้สึกของท่าท่าขณะยืนต้องรู้สึกว่าเป็นทศกัณฐ์กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยฤทธธานุภาพ โดยปกติอิริยาบถยืนอาจไม่มีการฝึกหัดโดยเฉพาะ เพราะเป็นท่านิ่งและไม่มีการเคลื่อนไหวที่ซับซ้อน ครูจะบอกท่าและวิธีการยืนเมื่อต้องประกอบกับท่าท่าอื่นๆ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 105)

เดิน อาจปฏิบัติต่อจากท่ายืน การเดินจะก้าวเดินด้วยเท้าข้างหนึ่งข้างใดก่อนก็ได้ ในที่นี้ขออธิบายด้วยการเดินด้วยเท้าซ้ายก่อนดังนี้ ถ่าน้ำหนักมาที่เท้าขวา ข่อเข้าทั้งสองและเปลี่ยนให้ส้นเท้าซ้ายอยู่ด้านหน้าเท้าขวาห่างกันประมาณหนึ่งคืบ มือทั้งสองตั้งข้อมือออกไปด้านข้างลำตัว ปลายมืออยู่สูงระดับราวนม

(อก) สายตามองตรงไปด้านหน้า กดไหล่หรือเอียงไหล่ซ้าย ยึดตัวคือย่อเข้าทั้งสองลง ยกเท้าซ้ายขึ้นแบะเข้าหนีบร่อง ดึงแขนทั้งสอง มือทำจิบคว่ำ

ยึดตัวขึ้นเล็กน้อย คืบหน้าหนักมาทางไหล่ขวาช้าๆ วาดแขนขวางข้อศอกเดินมือตั้งขึ้นให้ลำแขนเฉียงไปด้านหน้าเล็กน้อย ข้อมือสูงไม่เกินระดับไหล่วาดแขนซ้ายเดินมือจิบส่งไปด้านหลัง

ยุบตัวหรือยุบจังหวะเข้า ก้าวเท้าซ้ายวางลงด้านหน้าเท้าขวาลักษณะแบะเข้า ให้สันเท้าซ้ายห่างจากจมูกเท้าขวาประมาณหนึ่งคืบ น้าหนักอยู่ที่ขาซ้ายโดยเปิดสันเท้าขวาขึ้น มือขวาทำวง ปลายมือต่ำกว่าไหล่เล็กน้อย มือซ้ายปล่อยจิบตั้งมือข้อศอกอยู่ข้างลำตัว ปลายมือสูงระดับสะเอว

ต่อจากนั้นจึงเริ่มเดินด้วยเท้าขวาดังนี้

ยึดตัวขึ้นเดินมือทั้งสองมาข้างลำตัว ลักษณะตั้งมือข้อศอกให้ปลายมือต่ำกว่าระดับไหล่เล็กน้อย สายตามองตรงไปด้านหน้ากดไหล่ขวา

ยุบตัว (ยุบจังหวะเข้า) ยกเท้าขวาขึ้นหนีบร่องแบะเข้าดึงข้อศอก จิบคว่ำมือทั้งสองยึดตัวขึ้นเล็กน้อย คืบหน้าหนักมาทางไหล่ซ้ายช้าๆ พร้อมกับวาดแขนซ้าย งอข้อศอกตั้งมือเฉียงไปด้านหน้าปลายมือสูงไม่เกินระดับไหล่ มือขวาจิบส่งมือไปด้านหลัง

ยุบตัวอีกครั้งหนึ่ง ก้าวเท้าขวาวางลงด้านหน้าเท้าซ้ายลักษณะแบะเข้าให้เท้าห่างกันประมาณหนึ่งคืบเช่นกัน น้าหนักอยู่ที่เข้าขวาและเปิดสันเท้าซ้ายขึ้น กดไหล่ (เอียงไหล่) ซ้ายเล็กน้อย มือซ้ายอยู่ลักษณะเดิม ปลายมือสูงไม่เกินระดับไหล่ มือขวาดังมือข้างลำตัวของข้อศอกเล็กน้อยปลายมือสูงระดับสะเอว

การก้าวเดินจะปฏิบัติสลับทำต่อเนื่องกันไป โดยเดินเคลื่อนที่ไปข้างหน้า ถ้ามีผู้ฝึกหลายคน มักนิยมให้เดินซีกแถวเป็นรูปวงกลม การฝึกเดินในช่วงแรกครูจะให้เดินในจังหวะช้ามาก ๆ เพื่อเน้นการปฏิบัติให้ถูกต้องตามขั้นตอน คือการใช้จังหวะเข้ายึดและยุบสองครั้งต่อการเดินหนึ่งก้าว การฝึกหัดช่วงนี้ครูจะเน้นการวาดแขนการปล่อยมือจิบให้สัมพันธ์กับเท้าก่อน โดยเอาใจใส่เป็นพิเศษกับระดับปลายมือทั้งสองและเน้นหนักเรื่องจังหวะของการหมดมือ (ปล่อยจิบ) ให้พอดีกับจังหวะการก้าวเท้า เมื่อผู้เรียนมีทักษะการจัดระเบียบมือและเท้าสัมพันธ์กันได้ดีแล้ว ครูจึงเพิ่มลีลาของลำตัวและส่วนศีรษะให้กับผู้เรียน คือในขณะที่ก้าวเดินจะต้องกล่อมตัวได้แก่การเอียงไหล่ข้างหนึ่งแล้วกล่อมตัวมาดเอียงไหล่อีกด้านหนึ่ง ขณะเดียวกันเป็นจังหวะที่จะต้องกล่อมหน้าลักษณะลัดคอเล็กน้อยไปด้วย จึงเห็นได้ว่าการเดินของยักษุทศกัณฐ์โดยกระบวนรำเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์โดยแท้จริงแล้ว จะต้องใช้เวลาฝึกฝนกันเป็นเวลานาน

ครูอาจารย์อาวุโสหลายท่าน กล่าวถึงวิธีฝึกหัดเดินตรงกันว่า ครูจะให้ความสำคัญต่อทำน้ํามากเป็นพิเศษ ก่อนฝึกหัดทุกครั้งเมื่อเดินเสมาแล้ว ก็จะต้องฝึกหัดเดินก่อนเสมอ แล้วจึงไปเรียนบทเรียนอื่นๆ ได้ เมื่อผู้เรียนมีทักษะและเก็บรายละเอียดในการปฏิบัติได้ระดับหนึ่งแล้ว ครูจะให้ใส่ความรู้สึกในทำเดินด้วย เช่น ลักษณะการเดินจิ้งหะช้ํา ซึ่งนำไปใช้ในการเดินออกน้ํงเมืองของทศกัณฐ์ ก็ต้องใส่ความรู้สึกนึกคิด และอุปนิสัยของทศกัณฐ์ลงไปในการทำเดินนั้น ลีลาเชื่องช้ากริตรายของทศกัณฐ์เมื่อออกกว่าราชการจึงมี ทั้งความเข้มแข็งสง่างาม ทรงงและไวศศกัณฐ์ผสมผสานอยู่ในท่าว่า ครูโชนหลายท่านกล่าวตรงกันว่า เมื่อออกแสดงน้ํงเมืองผู้ดูที่ช้ําณูและศิลปินด้วยกัน จะดูท่าเดินของศิลปินตั้งแต่ออกจากประตูฉาก เพื่อมาน้ํงเตียง ทำเดินดังกล่าวสามารถบ่งบอกถึงประสบการณ์ความรู้ความสามารถ และมีมือร้ําของผู้แสดงผู้นั้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการฝึกหัดอิริยาบถเดินจึงสำคัญมากสำหรับศิลปินผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 106)

เดินเตะกัน เป็นลักษณะการเดินอีกลักษณะหนึ่งของตัวช้ําที่ใช้ในโอกาสที่ต้องการกระช้ําจิ้งหะ การเดินให้เร็วขึ้น อาจใช้ประกอบกับการแสดงอารมณ์ต่างๆ เช่น อารมณ์โกรธ อารมณ์รัก หรืออารมณ์ ดีใจ วิธีปฏิบัติคล้ายกับท่าเดินตามธรรมชาติแต่เพิ่มการย่อเข้า เมื่อก้าวเดินด้วยเท้าขวาให้ย่อเข้าขวาและ กระดกเท้าซ้ายขึ้นเตะกัน (กระดกมาด้านหลัง) และเมื่อก้าวเดินด้วยเท้าซ้ายก็กระดกเท้าขวาขึ้นเตะกัน เช่นเดียวกัน มือทั้งสองกำหลวมๆ ทั้งข้อมือลักษณะแก่งแซนด้านข้างลำตัวให้รับกับการก้าวเท้า การฝึกหัด ต้องเริ่มจากจิ้งหะเดินช้าๆ ก่อนเช่นกัน ผู้เรียนจะต้องหาความสมดุลย์และความสัมพันธ์ของเท้า มือ การท้ํงน้ําหนักของลำตัวและจิ้งหะของการเตะเท้าขึ้นด้านหลังให้พอดีกัน เดินเตะกันเป็นท่าที่ค่อนข้าง ยากและน้อยคนที่จะทำได้สวยงาม

เมื่อผู้เรียนปฏิบัติได้ระดับหนึ่งแล้วจะต้องฝึกหัดทุกวัน เมื่อทำบ่อยๆ ท่าร้ําจะพัฒนาขึ้น ครูอาจ ให้เดินเข้ากับการท่าบ่ทต่างๆ เช่นบทโกรธ หรือวิธีแสดงเมื่อทศกัณฐ์ออกไปรับแขกเมืองเข้ามาน้ํงยัง ท้องพระโรงด้วยวิธี จับมือ โอบหลัง หรือจับข้อมือ แล้วชวนเดินเตะกันเข้ามาท้ํงยังบัลลังก์ ก็เป็นวิธี ฝึกหัดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการแสดงได้จริง (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 107)

น้ํงคุกเข้ํา น้ํงคุกเข้ําเป็นอิริยาบถหลักในการน้ํงของทศกัณฐ์ โดยเฉพาะในบทที่เรียกว่าน้ํงเมือง เป็นท่าที่โบราณาจารย์ได้กำหนดไว้สำหรับท่าร้ําที่เป็นหลักต่างๆ ของตัวทศกัณฐ์เช่นร้ําเพลงช้ําปี หรือ บทร้ําต่างๆ รวมทั้งบทพากย์ และเจรจาด้วย จะเห็นว่าโดยหลักการแล้วในขณะที่ยังไม่ถึงบทของทศกัณฐ์ และอาจอยู่ในช่วงของการทำกิริยารับบทของตัวแสดงอื่นอยู่ ตัวทศกัณฐ์อาจใช้ทำอื่นๆ อาทิ น้ํงพับเพียบ อย่างตัวพระ แต่เมื่อถึงบทของตนถ้าจะปฏิบัติตามแบบแผน ตัวทศกัณฐ์จะต้องเปลี่ยนท่าน้ํงเป็นน้ํงคุกเข้ํา ในการใช้บทนั้น ไม่ว่าจะเป็บทพากย์ เจรจา หรือบ่ทร้องก็ตาม การน้ํงคุกเข้ําของทศกัณฐ์ขณะน้ํงเมือง ให้น้ํงคุกเข้ําโดยแยกปลายเข้ําออกด้านข้างจนสุดระยะเข้ํา แล้วยกลำตัวขึ้นตั้งตรงได้แนวเดียวกับเข้ํา

ชักเท้าซ้ายออกมาด้านหน้าเหยียดปลายเท้าตรงกับเข่าขวา เห็นได้ว่าเป็นท่าหนึ่งที่ยกกันขึ้น และมีเท้าขวาที่ยืนช่วยในการทรงตัวไว้ด้านหลัง ถ้าเป็นท่านี้คุณเข่าโดยปกติ มือทั้งสองจะทำวงล่างที่หน้าขา ท่านี้คุณเข่าดังกล่าวนี้เป็นเอกลักษณ์ของตัวยักษ์ใหญ่ เช่น ทศกัณฐ์ขณะนั่งเมืองหรือรำช้าปีและรำช้าบทต่างๆ ซึ่งเป็นท่าที่มีความพร้อมที่จะลดลำตัวลงเพื่อนั่งพับเพียบหรือนั่งในลักษณะชันเข่าได้สะดวก เพราะชักเท้าซ้ายออกมาไว้ด้านหน้าตรงกับเข่าขวาแล้ว ในการทำบทอาจใช้วิธีลงนั่งพับเพียบแล้วลุกขึ้นเป็นท่านี้คุณเข่าสลับกันได้อีก ซึ่งก็เห็นได้ว่าการใช้วิธีรำลักษณะนี้อยู่บ่อยครั้งในการแสดงจริง ท่านี้คุณเข่าของทศกัณฐ์ครูจะเน้นที่การทรงตัวที่สง่าผ่าเผยวงที่ได้สัดส่วน การทำบทจากท่านี้คุณเข่าลงนั่งพับเพียบ หรือลุกขึ้นเพื่อนั่งคุณเข่าอีกครั้งจะต้องแสดงถึงกำลังขาที่ดี เช่นการลดตัวลงช้าๆ ในบทคำนึงให้พอดกับจังหวะเพลงหรือคำพากย์เจรจา และเมื่อจะลุกขึ้นก็ไม่ควรใช้มือเท้ายันกับพื้นเพื่อพยุงตัวขึ้น ซึ่งจะแลเห็นความไม่แข็งแรงของศิลปิน (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 108)

นั่งพับเพียบ เป็นท่าหนึ่งที่สามารถกระทำได้ทั้งพับเพียบทางขวาและพับเพียบทางซ้าย แต่ในสถานการณ์ปกติทั่วไปมักจะใช้การนั่งพับเพียบทางด้านขวา การนั่งพับเพียบนั้นจะไม่นั่งซ้อนเท้ากัน เช่นนั่งพับเพียบทางขวาเท้าซ้ายจะพับอยู่ด้านหน้าและเท้าขวาจะพับอยู่ด้านข้าง การนั่งพับเพียบทางซ้ายก็จะทำลักษณะตรงข้ามกัน เมื่อนั่งพับเพียบทางขวาแล้ว ตั้งข้อมือซ้ายวางไว้เหนือเข่าอแนนเป็นลักษณะวางถ้ามีหมอนอาจใช้มือซ้ายวางบนหมอน มือขวาทอดแขนตั้งวางฝ่ามือบนเข่าขวาลำตัวตั้งตรงโน้มมาทางซ้ายเล็กน้อย (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 109)

นั่งชันเข่า นั่งพับเพียบทางขวา โดยพับเท้าซ้ายไว้ข้างหน้า แล้วชันเข่าขวาขึ้นให้ฝ่าเท้าวางกับพื้น การนั่งท่านี้มักใช้ประกอบกับการทำบทคำนึง หรือเป็นการช่วยในการเปลี่ยนอิริยาบถของตัวละคร เช่นทศกัณฐ์เมื่อรำทำบทเสร็จแล้วก็ลดตัวลงนั่งชันเข่าบ้างพับเพียบบ้างเพื่อให้ตัวไม่ตาย และมีทางเล่นต่างๆ เพิ่มขึ้นเพื่อเปลี่ยนสายตาของผู้ชม การนั่งชันเข่านี้กระทำทั้งสองข้าง แต่การชันเข่าข้างซ้ายไม่ค่อยแลเห็นในการแสดงปัจจุบัน (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 110)

นั่งไขว่ห้าง เมื่อนั่งพับเพียบทางขวาแล้วชักเท้าขวามาไขว่ห้างโดยวางซ้อนบนเข่าซ้าย กำมือขวาวางลักษณะงอข้อศอกพยายามกดปลายเข่าขวาให้ราบกับพื้น และทรงตัวให้ตรงที่สุด การนั่งท่านี้ใช้ประกอบกับอารมณ์รัก หรืออารมณ์รื่นเริง ยินดี เช่นประกอบกับท่าข้มหรือหัวเราะ ซึ่งอาจเพิ่มลีลาการกระดิกปลายเท้าเสริมให้เกิดอารมณ์สนุกสนานเพิ่มขึ้นอีกได้ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 111)

นั่งห้อยเท้า นั่งห้อยเท้าข้างใดข้างหนึ่งลงจากเตียงโดยพับขาอีกข้างหนึ่งไว้ข้างบน โดยระเบียบปฏิบัติแล้ว การนั่งท่านี้ใช้แสดงกับตัวละครเท่านั้น เช่นโขนชุดถวายลิง หรือโขนชุดนางลอยที่ทศกัณฐ์มีบทเล่นหมากรุกกับตัวตลก (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 112)

อิริยาบถนอน ท่านอนของทศกัณฐ์ไม่ได้ใช้มากนัก ลักษณะการนอนเช่นเดียวกับตัวพระ คือ นอนทอดตัวไปตามความยาวของเตียงใช้หมอนขวานหนุนรักแร้ ใช้มือซ้ายซ้อนหนุนศีรษะและอาจใช้มือขวาทำท่าก่ายหน้าผากประกอบ ท่านอนของทศกัณฐ์ที่แลเห็นในการแสดงโขนบ่อยครั้ง คือการนอนกับนางมณฑิลาปราวาสาท และหนุมานมาขโมยหินบดยาที่ทศกัณฐ์หนุนอยู่ไป อิริยาบถนอนของทศกัณฐ์ตอนนี้ เป็นลักษณะการนอนซ้อนกันโดยมีนางมณฑิลาอนอยู่ด้านหน้า ทศกัณฐ์อาจใช้มือขวาโอบประคองนางไว้ บริเวณสะโพกหรือต้นขา (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 113)

การฝึกหัดอิริยาบถต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วเมื่อครูต่อท่าและให้ฝึกฝนจนเกิดความชำนาญได้ระดับหนึ่งแล้ว ครูจะเริ่มสอนบทเรียนสำคัญอื่นๆ ต่อไป แต่ส่วนอิริยาบถต่างๆ ที่ฝึกหัดแต่แรก จะนำมาฝึกหัดช่วงหลังจากเดินเส้าและก่อนเรียนบทเรียนหลักของแต่ละครั้ง ครูมักจะเน้นหนักเกี่ยวกับอิริยาบถเดินมากกว่าอิริยาบถอื่นๆ และอาจเพิ่มเติมท่าเบ็ดเตล็ดต่างๆ ที่สามารถนำไปใช้ในละครแสดงได้ ดังจะขอรวมกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยคือ

ท่าเหม่ เหม่คือท่าแสดงอารมณ์โกรธของตัวโขนอย่างเต็มที่ โดยแสดงกิริยากระต๊อบเท้าพร้อมกับชี้หน้าศัตรู ท่าเหม่ของยักษ์สามารถกระทำได้หลายวิธี เช่นเหม่ทางขวา ได้แก่การกระต๊อบเท้าขวาพร้อมกับออกมือชี้ทางขวา ส่วนเหม่ทางซ้ายก็ปฏิบัติสลับกัน คือกระต๊อบเท้าซ้ายและออกมือชี้ทางซ้าย นอกจากนั้นยังสามารถใช้ท่วงท่าในการเหม่ได้ต่างๆ ซึ่งเป็นกิริยาแสดงความเกรี้ยวกราด หรืออาฆาตมาดร้ายตามวิสัยยักษ์ เช่น

- เหม่แล้วฟาดมือ มีความหมายท่านองว่า ศัตรูนั้นร้ายกาจหรือชั่วช้ายิ่งนัก
- เหม่แล้วเตาะนิ้วมือ มีความหมายเป็นเชิงข่มขู่หรืออาฆาตมาดร้ายที่ยังไม่สามารถทำร้ายศัตรูได้ตั้งใจ เป็นการใช้ทนต์ในท่านองที่ให้ความหมายว่า “ดีละฝากไว้ก่อน” หรือ “ระวังตัวไว้ให้ดี”
- เหม่แล้วถูมือ หรือสีมือ วิ่งสุดเท้าหรือเก็บ (ซอยเท้าถึ) แล้วหมุนตัวกลับ แล้วกระโดดกระต๊อบเท้าลงเหลี่ยม มีความหมายถึงความอาฆาตแค้น ประหนึ่งว่าถ้าจับศัตรูได้ก็จะขยี้เสียให้แหลกไป
- เหม่แล้วกวักมือเรียก แสดงความหมายว่า ให้ศัตรูรีบเร่งเข้ามาต่อสู้กันให้รู้ผลแพ้ชนะ หรืออย่าหลบเลี่ยงหนีไปที่อื่น
- เหม่แล้วถ่มน้ำลาย เป็นการแสดงกิริยาดูหมิ่นศัตรูที่หยาบคายมาก ในการแสดงของตัวทศกัณฐ์ จะใช้เฉพาะกับวานรเท่านั้น ส่วนตัวพระถือว่ามีเกียรติยศหรือศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันจึงไม่สมควรใช้ทำนี้ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 114)

ตีไม้เจ็ด ทำตีไม้เจ็ดเป็นกระบวนท่าระหว่างพญายักษ์กับพระ อารุสที่เหมาะสมกับการแสดงทำนี่คือศร เช่นทศกัณฐ์กับพระรามเป็นต้น กระบวนทำนี่ปฏิบัติต่อจากท่าเสาไม้ เมื่อหมดกระบวนท่ารบและตีไม้ออกในตอนท้ายของท่า ขณะที่เก็บเสาไม้ประมาณ 6-8 ครั้ง ให้ขยับเท้าซ้ายหันหน้าเข้าประจันกัน มือซ้ายทำวงบนมือขวาลักษณะเจือ แล้วจึงเข้ากระบวนท่าตีไม้เจ็ดดังนี้

จังหวะที่ 1 วางเท้าซ้ายลงเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่เข้าซ้าย ตีศรส่งข้อมือไปทางซ้ายให้อารุสกระทบกัน โนม้ลำตัวไปทางเข้าซ้ายเล็กน้อย สายตามองอารุส (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 115)

จังหวะที่ 2 ถ่ายน้ำหนักไปทางเข้าขวาเล็กน้อย ตีศรส่งข้อมือไปทางขวาให้ปลายอารุสกระทบกัน มือซ้ายทำจิบหงายที่บริเวณหัวเข่าชิดงอลำแขนเล็กน้อย โนม้ลำตัวทางขวาสายตามองอารุส (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 116)

จังหวะที่ 3 ถ่ายน้ำหนักกลับมาทางซ้ายตัวตวัดข้อมือตีศรลงด้านล่าง ปลายศรไปทางซ้ายให้อารุสกระทบกัน มือซ้ายวาดจิบขึ้นทำวงบน โนม้ลำตัวไปทางซ้ายสายตามองอารุส (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 117)

จังหวะที่ 4 ถ่ายน้ำหนักมาทางเข้าขวา ตัวตวัดมือขวาพลิกคว่ำตีศรลงด้านล่างปลายศรไปทางขวาให้อารุสกระทบกันมือซ้ายทำจิบหงายบริเวณหัวเข่าชิดโดยงอลำแขนเล็กน้อย โนม้ลำตัวไปทางขวาสายตามองอารุส (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 118)

จังหวะที่ 5 ใช้เท้าขวาเป็นหลักหมุนตัวทางขวา ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบน่องส่งฝ่าเท้าไปด้านหลังเล็กน้อย (เช่นเดียวกับท่ากระหีบฟัน) วาดจิบมือซ้ายขึ้นทำวงบน พร้อมตัวตวัดข้อมือขวาตีศรลงด้านล่างซ้ายให้อารุสกระทบกันสายตามองกันและกัน (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 119)

จังหวะที่ 6 ตัวตวัดข้อมือขวาขึ้นทางหลังแขน ให้คันศรเฉียงไปทางซ้าย ปลายอารุสกระทบกันพร้อมกับข้อมือซ้ายทำจิบที่บริเวณหัวเข่าชิดโดยงอลำแขนเล็กน้อย สายตามองกันและกัน (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 120)

จังหวะที่ 7 วางเท้าซ้ายไขว้กับเท้าขวาหมุนตัวทางขวาครึ่งรอบใช้เท้าซ้ายเป็นหลัก ยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่องลักษณะส่งฝ่าเท้าไปด้านหลังเล็กน้อย เดินมือซ้ายโบกจิบขึ้นวงบน มือขวาตีศรลักษณะคว่ำมือให้ปลายอารุสเฉียงลงด้านขวาและอารุสกระทบกัน สายตามองซึ่งกันและกัน (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 121)

การฝึกหัดกระบวนท่านี้ นอกจากมีจุดประสงค์จะให้เกิดความคล่องตัวแล้ว ในการใช้อาวุธประกอบกับกระบวนท่าแล้ว ครูยังมุ่งหมายเพื่อปลูกฝังท่วงทีลีลาเฉพาะของตัวทศกัณฐ์ เช่นเมื่อผู้เรียนสามารถปฏิบัติกระบวนท่าจนเกิดทักษะในระดับหนึ่งแล้ว ครูจะเสริมลีลาการชยับเท้าประกอบกับการตีศรเพื่อให้เกิดความสวยงามยิ่งขึ้น การชยับเท้าดังกล่าวจะปฏิบัติเฉพาะการตีไม้ในสี่จังหวะแรกดังนี้

เมื่อผู้เรียนตีศรในจังหวะที่ 1 ให้ชยับเท้าซ้ายพอพื้นพื้นแล้ววางลงที่เดิม เมื่อตีศรจังหวะที่ 2 ให้ชยับเท้าขวาลักษณะเดียวกัน ปฏิบัติสลับกันดังนี้จนครบ 4 จังหวะ ในจังหวะที่ 5 ถึงจังหวะที่ 7 เป็นการตีศรในท่าที่ต้องยกเท้าขึ้นจึงไม่มีการชยับเท้าและดำเนินกระบวนท่าไปตามปกติ ลีลาการชยับเท้าประกอบจังหวะการตีไม้เจ็ด ต้องฝึกหัดให้ดำเนินไปตามจังหวะที่เหมาะสม คือไม่ช้าหรือเร็วจนเกินไป โดยเฉพาะเมื่อใช้จังหวะที่เร็วมาก การตีพร้อมกับชยับเท้าจะทำให้เกิดภาพกิริยาที่รุกรานจนเกินงาม เพราะมีการเคลื่อนไหวที่รวดเร็วทั้งส่วนเท้าและส่วนมือ อาจทำให้เสียลักษณะที่สง่างามภาคภูมิของยักษ์ใหญ่เช่นทศกัณฐ์ไปได้

การฝึกหัดตีไม้เจ็ดนี้ ครูอาจสอนโดยวิธีประยุกต์ใช้กับบทเจรจาบรรยายการรบระหว่างทศกัณฐ์กับพระราม ดังนี้

“ทศกัณฐ์ขุนมาร เข้าต่อกรรอนราญมิได้ยั้งหยุด เสียงเทพคีตตราวุธ กระทบกันดังฉาดฉาด ประดุจสายอัสนีฟาดเห็นเป็นประกาย ต่างเขม้นหมายมุ่งล้างชีวิตของกันและกัน ครั้นพระจอมอสุรกุมภัณฑ์พลาดพลั้งเสียท่วงที พระจักรีก็หวดด้วยคันพระแสงศรทรง ต้องพระองค์เจ้าพระนครลงกา หันเหเซตลาปัมชีวิตจะวายปราณ สมเด็จพระอวตารก็ชักศรขึ้นฟาดสาย พระเนตรหมายทศกัณฐ์จอมอสุรินทร์ แล้วผาดแผลงพระแสงศิลป์ไปด้วยศักดา ต้องพระหัตถ์ตัดพระเศียรจอมอสุรา ขาดกระเด็นไป ในทันที บัดนี้ฯ ศรทะนง” (บทโฆษณกรมศิลป์, 2507 : 160)

บทเจรจานี้จะนำท่าตีไม้เจ็ดมาใช้ประกอบการท่าพระระหว่างพระรากับทศกัณฐ์ ตั้งแต่ “เข้าต่อกรรอนราญ จนถึง ประดุจสายอัสนีฟาดเห็นเป็นประกาย” และในบทตอนท้ายแสดงถึงท่ารบที่เรียกว่า “ตีฟลาด” เป็นท่าที่ทศกัณฐ์เสียทีถูกพระรามฟาดด้วยคันศรชวนเชือกมา ครูจะให้ท่าเซและแสดงออกของความเจ็บปวดจากพิษสงอำนาจศรของพระราม เมื่อตั้งตัวได้ทศกัณฐ์จะแสดงท่าทางโกรธแค้นหรือท่าเหม่ต่างๆ ที่เรียนผ่านมาแล้ว และนำมาใช้เชื่อมต่อการเรียนช่วงนี้ด้วย

กราวรำ กราวรำเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่แสดงถึงความสำเร็จ ความรื่นเริงบันเทิงใจในนาฏศิลป์ ใช้ในความหมายเย้ยหยันศัตรูด้วย ในที่นี้เป็นการฝึกท่ารำเยาะเย้ยของทศกัณฐ์ หลังจากถูกศรของ

พระรามทำให้ส่วนสำคัญของร่างกาย เช่น เคียร หัตถ์ และบาทาขาดออกจากร่างกาย ในการแสดงโขน เรียกว่า “ขาดเคียรขาดกร” แต่ทศกัณฐ์ก็ไม่สิ้นชีวิตกลับร้ายมนต์ทำให้เคียรบาทและกายกรคืนกลับต่อดิดกันได้ดังเดิม แสดงตอนนี้ใช้หน้าพาทย์กราวรำ แสดงท่ารำเยาะเย้ยพระรามให้ได้รับความอับอาย ท่ารำเป็นการตบมือแล้วตั้งแขนตั้งทั้งสองข้างพร้อมกับจังหวะการก้าวเท้าให้เข้ากับทำนองเพลง เมื่อย่ำเท้าตามจังหวะได้พอสมควรแล้ว จึงเปลี่ยนเป็นใช้ท่าม้วนมือทำจีบหงายสลับกับการตั้งมือ ส่วนจังหวะเท้าเป็นลักษณะเดิม ท่ารำกราวรำนี้เป็นท่ารำที่เน้นการแสดงอารมณ์ของตัวละคร เมื่อผู้เรียนรำได้ตามท่ารำและจังหวะเพลงแล้ว ต้องพยายามสร้างอารมณ์ไปตามบทของทศกัณฐ์ด้วย ท่ารำจึงแสดงออกถึงความเย้ยหยันอำนาจของพระรามที่ไม่สามารถทำร้ายทศกัณฐ์ได้ มีผลทางด้านจิตวิทยาคือทำให้ศัตรูเสียขวัญ ทำสุดท้ายเป็นท่าตบมือเยาะเย้ยพระรามแล้วหมุนตัวเดินกลับมาเข้าที่ และแสดงท่าหัวเราะเยาะเย้ยอีกครั้งหนึ่ง

หนีฉาก เป็นกระบวนท่ารบระหว่างทศกัณฐ์กับพระราม ปัจจุบันใช้เพื่อรวบรัดการแสดงกระบวนรบให้จบสิ้นในเวลาอันรวดเร็ว เป็นกระบวนท่าที่แสดงให้เห็นว่าฝ่ายของทศกัณฐ์เสียทีในการรบต่อพระราม ต้องพ่ายแพ้หลบหนีกลับเข้าเมืองไป และฝ่ายพระรามก็สั่งไพร่พลติดตามไปอย่างไม่ละลด

กระบวนท่าสามารถปฏิบัติต่อกันจากตีพลาต ทศกัณฐ์อยู่ทางด้านซ้ายของเวทีและหันตัวออกด้านหน้าเวที ย่อเหลี่ยมหน้าหนักอยู่ที่เข้าซ้าย มือขวาทำวงบนถือศรให้ข้อมือยันกับตัวพระ มือซ้ายอยู่ในลักษณะหงายมือ งอข้อศอกต่ำระดับสะเอว พระใช้เท้าขวาเหยียบต้นขาเหนือเข้าซ้าย มือลักษณะเดียวกับงอข้อศอกขวา แล้วส่งอาวุธขึ้นให้อาวุธกระทบกัน ยกเท้าซ้ายวางใกล้สันเท้าขวา ยกเท้าขวาหมุนตัวทางขวาครึ่งรอบ แล้ววางเท้าลงเหยียบให้น้ำหนักอยู่ที่เข้าขวา มือซ้ายตั้งมือเหยียดแขนตั้งระดับไหล่ ฝ่ามือยันกับต้นแขนพระ มือขวาส่งมือขึ้นทำวงบนถือศรพาดกับหลังแขนให้ปลายศรเฉียงลงด้านหลัง โบกหน้าหันทางซ้ายสายตามองคู่ต่อสู้ พระหมุนตัวใช้เท้าซ้ายเหยียบต้นขาเหนือเข้าซ้าย แขนทั้งสองปฏิบัติลักษณะเดียวกัน แล้วยกขัสลัดโบหน้าทางขวาสายตามองขั้วเสนา กระทับเท้าขวาพร้อมกับพยักหน้าเป็นเชิงอาณัติสัญญาณที่หมายรักรันว่าให้รีบอพยพโดยเร็ว (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 122)

จังหวะที่ 1 ขณะที่แขนซ้ายยันกับพระ ให้เอี้ยวตัวทางซ้ายเล็กน้อย ตีศรขึ้นด้านบนให้อาวุธกระทบกัน (พระปฏิบัติเช่นเดียวกัน) ยกเท้าขวาวางใกล้สันเท้าซ้ายยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบงอง หมุนตัวทางซ้ายขณะหมุน ใช้มือซ้ายจับคันศรบริเวณใกล้กับหัวศร มือขวาเลื่อนมือลงตั้งปลายนิ้วทาบส่วนปลายของคันศร หงายมือตั้งแขนโดยใช้นิ้วหัวแม่มือคืบปลายศรไว้ เมื่อลงเหยียบแล้วลำตัวจะเอี้ยวไปทางขวาเล็กน้อยและเอนตัวด้านซ้าย มือซ้ายหงายมือตั้งแขนข้อมือสูงระดับอก มือขวาลักษณะงบบน คันศรจะพาดเป็นแนวเฉียงกับลำตัวโดยส่วนปลายที่เฉียงลงด้านล่าง โบกหน้าหันทางซ้ายสายตามองคู่ต่อสู้ พระหมุนตัวทางซ้ายตีศรเฉียงลงทางขวา บริเวณกลางคันศรขั้ว (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 123)

จังหวะที่ 2 ขยับพลิกขาซ้ายเล็กน้อย ยกเท้าขวาหมุนตัวทางขวาครึ่งรอบวางเท้าขวาลงเหลื่อมหน้าหน้าอกอยู่ทางเข้าขวา ลดมือซ้ายลงอแนชข้อมือสูงระดับอก มือขวาถืออาวุธลักษณะเดิมงอแขนเล็กน้อย ปลายมือระดับหางคิ้ว เมื่อลงเหลื่อมลำตัวจะเอี้ยวไปทางซ้าย แต่เอนตัวทางด้านขวาหันหน้าทางซ้าย สายตามองคู่ต่อสู้ พระหมุนตัวทางขวาตีศรลงที่คันศรยักษ์ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 124)

จังหวะที่ 3 ขยับพลิกขาขวายกเท้าซ้ายขึ้น หมุนตัวทางขวาต่อไปอีกครั้งรอบวางเท้าลงเหลื่อมหน้าหน้าอกอยู่ที่เข้าซ้าย เอี้ยวลำตัวทางขวาเล็กน้อยแต่เอนตัวทางซ้าย มือทั้งสองถืออาวุธขึ้นรับอาวุธของพระเช่นเดียวกับจังหวะที่ 1 สายตามองคู่ต่อสู้ พระหมุนตัวทางซ้ายและตีศรที่คันศรยักษ์ (ดูภาพในภาคผนวก ภาพที่ 125)

ถ่ายหน้าหมักมาทางเข้าขวา สลัดใบหน้าทางซ้ายเปลี่ยนมือขวาจับอาวุธที่กลางคันศร แล้วยกขึ้นท้าวบนมือซ้ายท้าวหน้า และวิ่งสุดเท้าหายเข้าฉากในท่าซึกแป้งผัดหน้า

สรุป. ผู้แสดงเป็นทศกัณฐ์ต้องมีพื้นความรู้ในแม่ท่ายักษ์และเพลงเชิดอย่างดี เพราะบทเรียนทั้งสองเป็นการสร้างมาตรฐานท่ารำของตัวยักษ์ การฝึกหัดในช่วงนี้ต้องใช้เวลาการฝึกด้านทักษะฝีมือพอสมควร ปกติประมาณ 3-4 ปี เพื่อให้ครูสามารถพิจารณาคุณสมบัติของผู้เรียน ซึ่งเป็นเกณฑ์สำหรับการก้าวขึ้นไปสู่การฝึกหัดเป็นตัวเอกหรือตัวทศกัณฐ์ เกณฑ์สำหรับการพิจารณาที่สำคัญคือสรีระของผู้เรียนที่จะต้องเหมาะสมกับบุคลิกของยักษ์ใหญ่เช่นทศกัณฐ์ นอกจากนั้นเกณฑ์ของความรู้ความสามารถฝีมือตลอดจนปฏิภาณไหวพริบในการแสดงล้วนเป็นเหตุผลสำคัญประการต่อมา เมื่อผู้เรียนผ่านกระบวนการทดสอบเหล่านี้แล้ว บทเรียนต่อไปจึงเป็นการฝึกหัดอิริยาบถของทศกัณฐ์ เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน และทำการฝึกเบ็ดเตล็ดต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการรับและแสดงอารมณ์โกรธ เพื่อปลูกฝังคุณลักษณะเฉพาะของทศกัณฐ์ในการแสดงท่าโชน และเพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษารัตนการแสดงที่สำคัญของตัวทศกัณฐ์ อาทิ บทนั่งเมือง บทตรวจพล บทรบและขึ้นลอย ไร่ไช้บท ไร่หน้าพาทย์และการแสดงเป็นชุดเป็นตอนที่สำคัญ ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย